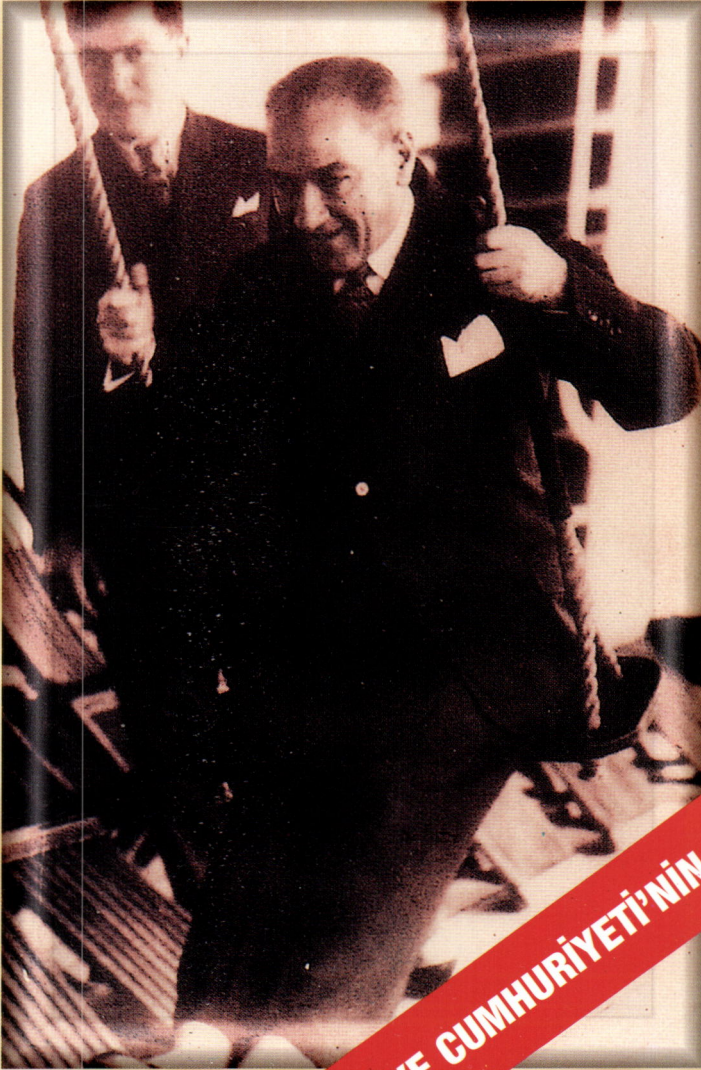
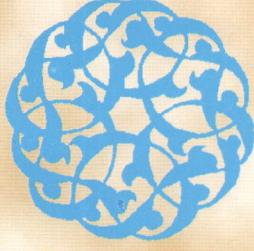

Bilge Dergisi

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 75. YILDÖNÜMÜ

Üç Ayda Bir Çıkar

1998 / KIŞ 15

“ Aydın Sayılı ORTAÇAĞ BİLİM VE TEFEKKÜRÜNDE TÜRKLERİN YERİ & TURKISH CONTRIBUTIONS TO SCIENTIFIC WORK IN ISLAM • Emel Esin TÜRK KÜLTÜR TARİHİ: İÇ ASYA'DAKİ ERKEN SAFHALAR & THE CULTURE OF THE TURKS: THE INITIAL INNER ASIAN PHASE • Sevim Tekeli İLK JAPON HARİTASINI ÇİZEN TÜRK KAŞGARLI MAHMUD VE KRİSTOF KOLOMB'UN HARİTASINA DAYANARAK EN ESKİ AMERİKA HARİTASINI ÇİZEN TÜRK AMİRALİ PİRİ REİS & THE OLDEST MAP OF JAPAN DRAWN BY A TURK MAHMUD OF KASHGAR AND THE MAP OF AMERICA BY PİRİ REİS • Mehmet Aydın TÜRKLERİN FELSEFE KÜLTÜRÜNE KATKILARI & TURKISH CONTRIBUTIONS TO PHILOSOPHICAL CULTURE • Mehmet Akif Tural SALTANATIN OTOPSİSİ VEYA MİLLÎ HÂKİMİYET YOLUNDA ÇEKİLEN ÇİLELER • Muzaffer Özdağ MİLLÎ BÜTÜNLÜK VE GÜVENLİĞİMİZ • E. Ruhi Fırlalı-Mehmet Aydın MİLLÎ BÜTÜNLÜĞÜMÜZ VE HACI BEKTAŞ VELİ • Harun Güngör-Abdurrahman Küçük MİLLÎ BÜTÜNLÜĞÜMÜZÜN KAYNAKLARI: ASYA'DAN ANADOLU'YA TAŞINANLAR • Müjgân Cumbur ANADOLU'NUN BÜTÜNLEŞMESİNDE AHMED YESEVİNİN YERİ • Mustafa Kafalı ANADOLU'NUN FETHİ VE TÜRKLEŞMESİ • Mübahat Türker-Küyel ATATÜRK'ÜN SAADET ANLAYIŞI HAKKINDA BİR DENEME • Süleyman Kazmaz ATATÜRK'ÜN İSTEDİĞİ MEDENİYETİN İŞIKLARI • Dursun Dağışan TÜRK TOPLUMUNDA DİNİ TARTIŞMALAR VE HOŞGÖRÜ • Esin Kahya ONDOKUZUNCU YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA TIP EĞİTİMİ VE TÜRK HEKİMLERİ • Nihat Nürün SOSYOLOJİ AÇISINDAN ATATÜRK • Mehmet Eröz TÜRK AİLESİ • İbrahim Baştuğ TABİAT VE AŞK ŞİİRLERİ • Dursun Ayan ATATÜRK'TE ÖZGÜRLÜK VE BAĞIMSIZLIĞIN ÖZNESİ OLARAK MİLLET • Ömer Seyfettin SEKİZ KISA HİKÂYE (EDİTÖR: AYFER YILMAZ) • Sadık Tural MİLLÎ DUYARLILIK VEYA TÜRK ESTETİĞİ • Zeki Hafızoğulları CUMHURİYET, LAİKLİK, DEMOKRASİ • Müjgân Cumbur MİLLÎ KÜLTÜRÜMÜZDE KİTAP SANATLARI • Hidayet Özcan-Nezahat Özcan MEHMETÇİK, KAHRAMANLIK VE VATAN ŞİİRLERİ I-II • Reşat Genç RENKLER ”

;

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ'NE EN SON NE ZAMAN UĞRADINIZ
YA DA
EN SON NE ZAMAN ÖDEMELİ YAYIN İSTEDİNİZ

§

YENİ

40

KİTAPLIK

Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi'NDEN

25

KİTAP YAYIMLANDI

(11,5x19,5 EBADINDA, 4 RENK KAPAK, ÖZEL KAPAK VE SAYFA TASARIMI)
HER BİRİ 300.000 TL. (% 25 İNDİRİM)

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

Üç Ayda Bir Çıkar

1998 / KIŞ 15

Kapak Resmi:

Atatürk Ege Vapuru'nda salıncakta (28 Kasım 1930).

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
065570 Maltepe/ANKARA

Telefonlar

Santral: (0.312) 231 23 48
Yazı İşleri: (0.312) 231 44 26
Abone İşleri: (0.312) 231 23 47 - 232 22 57
Belgegeçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Abone Şartları

Yıllığı: 1.500.000 TL

Öğretmen ve Öğrencilere Yıllığı

1.250.000 TL

Dış Ülkeler için Yıllığı: 50\$

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Yayın Tanıtım Tahli Eleştiri Dergisi

Üç Ayda Bir Çıkar

1998 / KIŞ 15

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına
Sahibi

Prof. Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

Yayın Kurulu
Dr. Müjgân CUNBUR
Uzm. Elmas KILIÇ
Dr. Hidayet ÖZCAN
Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER
Prof. Dr. Sadık TURAL

Yurt Dışı Temsilciliği

A.B.D. : Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN
Azerbaycan : Prof. Dr. Kâmil VELİYEV
Kazakistan : Prof. Dr. Şakir İBRAYEV
Kırgızistan : Prof. Dr. Abdilcan
AKMATALİYEV
Özbekistan : Prof. Dr. Begali KASIMOV
Tataristan : Renad MUHAMMEDİ
Türkmenistan : Dr. Annagurban AŞIROV

Tasarım-Baskı: Çetin Ofset A.Ş.
Tel: (0.312) 384 28 60 - 61 - 62

MAKALELER

Önder GÖÇGÜN	Atatürk ve Gençlik	3
Sadık TURAL	Korkut Ata Etrafında Toplaştık	11
Zeki HAFIZOĞULLARI	Hukuk, Türk Kültürünün Ayrılmaz Bir Parçasıdır	15
Metin EKİCİ	Dede Korkut Kitabı ve Sözlü Gelenek	18
Tuncer BAYKARA	Estergon'da Bir Öğleden Sonra	24
Ahmet SEVGİ	Prof. Dr. Begali Kasimov ile Bir Çay Sohbeti	26
Güllü YOLOĞLU	Ömrü Tarihe Dönmüş Bir Bilim Adamı: N.F. Katanov	29

KİTAPLAR

Mehmet Âkif TURAL	"Atatürk'ün Anıları"	33
Alev KÂHYA - BİRGÜL	"Yüzyılların Kavşağında" Bir Hürriyet Mücadelesi	40
Ahmet ÖZGİRAY	"Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğunun Yıkılışı"	44
Belkıs ALTUNIŞ-GÜRSOY	"Türk Kadını İçin"	47
Nevin KORUCUOĞLU	Recep Bilginer'in Yeni Eseri Üzerine	51
Yunus Emre TANSÜ	"Dr. M. Reşid Şahingiray, Hayatı ve Eserleri"	55
Necati DEMİR	"Saltuk-Nâme"nin Yeni Bulunan Altıncı Nüshası Üzerine	58
Ayşe YÜCEL	"Kızıl Elma"	62
Feyyaz SAĞLAM	Balkanlar Türk Kültürü Üzerine Yeni Bir Eser: "Prizren Camileri"	64
Yaşar KALAFAT	"Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği"	66
Serap ÜNAL-LELOĞLU	Bir Şehir Monografisi: "Rize"	67
Erol KALENDER	"Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezartaşları"	70
Reşide GÜRSES	"Yaşayan Malatya Masalları"	72
Rıfat GÜRGENDERELİ	Abdurrahman Hıbrî'nin "Enisü'l-Müsamirîn" Adlı Eseri Üzerine	73
M. Fatih KÖKSAL	"İslâmî'nin Mesnevisi"	76
Aynur MAEMEROVA	"Kardeş Mutfaklar Türk Dünyası Yemeklerinden Örnekler"	79

DERGİLER

Azize AKTAŞ - YASA	Bir Bilinç Meyvesi: "Arış"	81
Mübahat TÜRKER-KÜYEL	"Erdem" in "Aydın Sayılı Özel Sayısı-II"	85
Dursun AYAN	"Türk Yurdu'nun 78 Yıl Sonra Millî Mücadele Özel Sayısı"	88

DERS KİTAPLARI

Dursun DAĞAŞAN	Ortaöğretimdeki Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminin ÖYS Sınavlarına Yansımaları	90
----------------	---	----

ÇOCUK KİTAPLARI

Hayrettin PARLAKYILDIZ	"Büyük Yolculuk"	93
------------------------	------------------------	----

Atatürk ve Gençlik

Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN

A. K. M. Asıl Üyesi
Pamukkale Üni. Rektör Yardımcısı

Her karış toprağı şehit kanlarıyla sulanmış bulunan aziz vatanımızın bölünmez bütünlüğü ve korunması, yüce milletimizin sürekliliği; bilim, kültür ve sanatta daha da ilerleyip, yükselip çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkarak medenî dünyada haklı yerini alması gibi temel esaslara dayanan “Atatürkçü görüş ve düşünüş” ile onun uygulama alanında en dinamik unsuru olan “gençlik”, kesinlikle birbirinden ayırt edilmeyecek, birbiriyle bütünleşen ve bütünleşmesi gereken kavramlardır.

Atatürkçülük anlayışının en büyük dayanağı; gideceği yolun hedef ve prensiblerini bizzat büyük Atatürk’ün çizdiği **Türk Gençliği**’dir. Nitekim Gâzi, varlığının devamını gençlikte bulmuş ve kurduğu Cumhuriyet başta olmak üzere bütün gerçekleştirdiklerini, gerçekleştirmeyi düşündüklerini bir vasiyet olarak daima kendisine lâıyk olmasını gönülden dilediği Türk Gençliği’ne emanet etmiştir. “*Ey yükselen yeni nesil! İstikbal (gelecek) sizsiniz. Cumhuriyet’i biz kurduk, Onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz.*” ve “*Türk Gençliği gâyeye, bizim yüksek idealimize durmadan ve yorulmadan yürüyecektir.*”¹ gibi sözleri; O’nun, bu inancının ve gençliğimize olan güvencinin açık, kesin delilleridir. Bu bakımdan, tarihte Atatürk kadar gençliğe değer, önem ve öncelik veren, gençliği ile bütünleşen, ona bütün kalbiyle inanan, güvenen ikinci bir lider gösterilemez.

Atatürk’ün Türk Gençliği’ne olan sonsuz güveni; daha henüz Millî Mücadele’ye başlamadan önce, I. Dünya Savaşı sırasında başlamıştır. Nitekim, 1918 yılında kendi el yazısı ile notlarında; geleceğe ait umutlarını, Türk Gençliği’ne olan inanç ve güveni ile bütünleştirerek şunları kaydeder:

“*Herşeye rağmen muhakkak bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız memleket ve milletim hakkındaki sonsuz sevgim değil; bugünün karanlıkları, ahlâksızlıkları, şartlanlıkları*

içinde sırf vatan ve hakikat aşkıyla ışık serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik görmemdir.”²

Burada açıkça ifadesini bulduğu gibi, Atatürk’ün gençliği “*vatan ve millet aşkıyla, sevgisiyle ışık serpmeye çalışan ve ışıklı yolu; medeniyeti, ilerleyip yükselmeyi amaç edinen bir gençlik*”tir ve öyle olmalıdır. I. Dünya Savaşı gibi büyük bir mücadelenin karanlığı içinde, gençliğini bir “*ışık kaynağı*” olarak görmek ve nihayet, bu duygu ve düşüncelerle zafere ulaşmak: Atatürk’ün büyüklüğünün ve ileri görüşlülüğünün bir başka seçkin delilidir.

Atatürk’ün üstün özelliklerinden birisi de, sosyal ve psikolojik bir realite olarak bizzat kendisinin daima genç kalmasını bilmesidir. İşte bütün bunlardan dolayı, O; her işte, her zaman ve her yerde en çok gençliğe değer vermiş, Türk Milleti’nin bu büyük geleceğinin en mükemmel bir şekilde yetişip, ülkemize hayırlı, başarılı hizmetler görmesini, ulaşılması gereken asıl hedeflerin başında saymıştır.

Bu bakımdan Türk Gençliği; Atatürkçü düşüncenin ve onun canlı neticesi Atatürk İnkılâplarının, en önemli unsurudur. Bu hususta düşündüklerini ve hissettiklerini, daha 1919’da, “*Biz herşeyi gençliğe bırakacağız... Geleceğin ümidi, ışıklı çiçekleri onlardır. Bütün ümidim gençliktedir.*”³ diyerek en anlamlı şekilde özetleyen Atatürk, özellikle “*millî şuur*”; “*millî anlayış, duyuş ve düşünüş*” konusunda büyük bir dikkat ve titizlik göstermiş; Türk Gençliği’nin her zaman ve her yerde kendi millî benliğinin derin idraki içerisinde bulunmasını, her an Türk olmanın şeref ve gururunu yaşamasını, vatan çocuklarının bir bütün halinde dost-düşman bütün dünyaya karşı bir “*millî şahsiyet*” vücuda getirmesini istemiştir. “*Millî şahsiyet*”i kazanmanın yolu ise, “*millî kültür*” anlayışından geçer. Bunun da temelini, millî bir “*dil*” ve “*tarih*” düşüncesi oluşturur. İşte bu inançla, “*Millî şuurun ayakta kalabilmesi ve uyanık bulunması için, dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz.*” hükmünü veren Gâzi, ulaşılacak hedefi de: “*Millî kültürümüzü, çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.*” ve “*Millî kültürün her çağırda açılarak yükselmesini, Türk Cumhuriyeti’nin temel dileği olarak temin edeceğiz.*”⁴ kararlı ifadesi ile bütün Türk Gençliği’ne açıkça gösterir.

Hiç şüphesiz; kendi öz benliğinin şuuruna erememiş, millî ruhtan, millî kültürden, kısacası “*millî şahsiyet*”den

uzak bir gençlik; bütün bunların doğal bir sonucu olarak bilgisiz, görgüsüz, bilim ve sanat zevkinden mahrum “boşlukta bir gençlik” durumuna düşecektir ki, bu millet ve ülke için son derece tehlikelidir, acıdır. Atatürk, derin bilgisi ve engin sezgi “intuition” kabiliyeti ile gerçekçi ölçüler içerisinde Türk Gençliği’ne şu önemli mesajı vermiştir:

“Sizler, yani Yeni Türkiye’nin genç evlâtları, yorulsanız dahi beni takip edeceksiniz. Dinlenmemek üzere yürümeye karar verenler, asla ve asla yorulmazlar.”

Türk Gençliği’nin, daima yolunda olması gereken Atatürkçü duyuş ve düşünüş, Atatürkçülük veya diğer adıyla Kemalizm; tamamıyla demokratik ölçüler içerisinde *realite*’ye ve *rasyonalite*’ye, yani gerçekçiliğe ve akılcılığa dayanır.

Atatürkçülük-Kemalizm, demokratiktir. Çünkü o, her türlü doğmatizmden, yani peşin hükümlerden, ön yargılardan ve demokratik olmayan totaliter anlayıştan uzaktır. Atatürkçülük - Kemalizm, pragmatiktir (faydacıdır). Milletın hür, özgür iradesine saygılıdır ve demokrasi prensiplerini tam anlamıyla benimsemiş, temel hareket noktası kabul etmiştir.

Atatürkçülük-Kemalizm, realisttir. Çünkü hayâlcı ve gerçekleşmesi mümkün olmayan ütöpic düşüncelere, görüşlere yer vermez. Türk Milleti’nin ve bütün dünyanın, tarihî, coğrafi, siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik gerçeklerinden hareketle, dün’ün tecrübelerinden, bilgi birikimlerinden faydalanarak bugün’ü ve yarın’ı plânlar, düzenler.

Atatürkçülük-Kemalizm, akılcıdır. Çünkü, akıl-dışı “irrasyonel” düşünce şekillerine, tutum ve davranışlara değer ve önem vermez. Müsbet görüşün, pozitif düşüncenin ışığı altında olaylara yaklaşmayı, devlete, millete, kıyasacı bütün ülkeye ait her türlü probleme çözüm aramayı, getirmeyi amaçlar.

İşte bütün bunlardan dolayı, gençlerin çok iyi bilmesi ve sahiplenmesi gereken Atatürkçülük-Kemalizm; tek bir kimsenin iradesine ve idaresine bağlı bütün *otokratik* yönetimlere; Tanrı adına hüküm sürdüğünü ileri süren *teokratik* devlet şekline; insan şeref ve haysiyetini hiçe sayan *Marksist* ve *Faşist* anlayışlara; koyu bir ferdiyetçiliğe, insanın insan istismarına, sömürüsüne dayanan *Kapitalizm*’e; yüce dinimizin getirdiği, sevgili Peygamberimiz’in bildirdiği üstün değerleri, tarihi ve gelenekleri hi-

çe sayarak devletin, milleti köle haline getirmesine ve zümre emperyalizmine yol açan *Komünizm*’e şiddetle karşıdır.

Bu arada, yeri gelmişken Atatürk’ün din ve özellikle İslâmiyet hakkındaki görüşleri üzerinde duralım ve etrafındaki bazı tereddütleri gidermek için, bu konuyu açalım:

Atatürk, mensubu olmakla şeref duyduğumuz yüce dinimiz İslâmiyet’in, daima ilerleyip yükselmeyi emrettiğine; çağdaşlaşmanın, modernleşmenin ise asla dinsizlik olmadığına temasla ve çok çalışmamız gerektiği inancı içerisinde, şunları söyler:

“Kendi derecemizi bilelim. İnsaflı olalım. Neyi öğrenmek lâzımsa, onu öğrenelim. Bize din de, Allah da bunu emrediyor.

“Büyük dinimiz, çalışmayanın insanlıkla ilgisi olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asrî (modern-çağdaş) olmayı, kâfir olmak sanıyor. Asıl küfür (dinsizlik-imansızlık), onların bu düşüncesidir.”

Öte yandan, “İnsanlar, dünyaya kaderlerinde yazılı olduğu kadar yaşamak için gelmişlerdir.” diyerek, “kader”e olan bağlılığını ve Allah’a, Allah’ın yüce takdirine olan tam teslimiyetini dile getirir. Ayrıca, her türlü dinî inanç ve düşünceye de saygılı olmak gerektiğini, gene kendi sözleriyle, şöyle belirtir:

“Türkiye Cumhuriyeti’nde herkes Allah’a istediği gibi ibadet eder. Hiç kimseye dinî fikirlerinden dolayı birşey yapılmaz. Türk Cumhuriyeti’nin resmî dini yoktur. Türkiye’de bir kimsenin fikirlerini, zorla başkalarına kabul ettirmeye kalkışacak kimse yoktur ve buna müsaade edilmez.”

Bu çerçevede, Atatürk; “din”i, her şeyden önce bir “vicdan işi” olarak kabul eder. Demokratik esaslar çerçevesinde, “herkesin istediğini düşünmek ve istediğine sahip olmak ve seçtiği bir dinin gereklerini yapmak ve yapmamak hak ve hürriyetine sahip bulunduğunu, kimsenin fikrine ve vicdanına egemen olunamayacağını” vurgular.

Gene Atatürk, yüce dinimizin insanlara daima çalışmayı, ilerleyip yükselmeyi emrettiği inancı içerisinde, İslâmiyet’in bütün temel prensiplerinin, yüce kitabımız *Kuran*’ın âyetlerinde olduğunu belirtir.

Sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed’in, dünyanın en yüce ve eşsiz insanı olduğu gerçeğine de gönülden

inanarak, "O, (Hz. Muhammed) Allah'ın birinci ve en büyük kuludur."⁵

tarzında, Hz. Peygamber'e karşı beslediği derin hürmetini ve bağlılığını, anlamlı bir şekilde dile getirir.

Atatürk; önce çocukluğundan itibaren ailesinden ve özellikle annesinden; daha sonra da gençlik ve olgunluk yıllarında çok okuyarak, araştırarak, işin uzmanlarına, din bilginlerine sorarak seviyeli bir din kültürüne sahip olmuştur. Bunu bizzat kendi sözlerinde ve elyazısı ile notlarında açıkça görmek mümkündür.

Nitekim bu doğrultuda dini, insanlar için gerekli gö-
rerek; İslâmiyet'in, son derece sağlam esaslara dayandı-
ğını, ancak ne yazık ki yüzyıllardır ihmale uğradığını, sı-
vaları dökülmüş bir binaya döndüğünü üzülen-
ce belirtir. İslâmiyet'te olmayan birtakım hurafelerin; yani asılsız,
uydurma hikâyelerin ve sözlerin kendisini zedelediğinden
yakınarak, şunları söyler:

"Din vardır ve lâzımdır. Temeli çok sağlam bir dini-
miz var. Malzemesi iyi, fakat bina uzun asırlardır ihmale
uğramış. Harçlar döküldükçe, yeni harç yapıp binayı tak-
viye etme lüzumu duyulmamış. Aksine olarak, birçok ya-
bancı unsur, tefsirler, hurafeler (yorumlar, uydurma hi-
kâyeler) binayı daha fazla hırpalamış."⁶

Aynı çerçevedeki bir başka konuşmasında da, "Din
lüzumlu bir kurumdur. Dinsiz milletlerin devamına imkân
yoktur. Yalnız şurası var ki din, Allah ile kul arasındaki
bağlılıktır. Softa sınıfının din simsarlığına (dini yozlaştır-
masına, yüce dinimizin özünü, güzelliğini bozmasına, onu
kendi çıkarlarına âlet etmesine) müsaade edilmemelidir.
Dinden maddî menfaat temin edenler (çıkar sağlayan-
lar), iğrenç kimselerdir. İşte biz bu duruma karşıyız ve
buna müsaade etmiyoruz."⁷ diyerek; dinin, millet hayatı-
nın sürekliliği için gereğine işaret eder. Dini kendi siyasi,
sosyal menfaatlerine âlet edenlere; çıkarları için kulla-
nanlara duyduğu kin ve beslediği haklı öfkeyi, açıkça di-
le getirir.

Birtakım bilgisiz, görgüsüz adamların; sevgili pey-
gamberimiz Hz. Muhammed'i, o yüce ve eşsiz insanı
"cezbeye tutulmuş, yani kendinden geçmiş sönük bir der-
viş" gibi göstermelerine karşı ise; hiddetinin dozunu artı-
rarak Hz. Peygamber'e olan büyük hürmeti ve içten bağ-
lılığı ile aynen şunları söyler:

"Bu gibi câhil adamlar, O'nun (Hz. Muhammed'in)
yüksek şahsiyetini ve başarılarını asla kavrayamamışlar-

dır. Anlamaktan da uzak görünüyorlar"⁸

Gene, Hz. peygamber için, "O'nun izinde bugün mil-
yonlarca insan yürüyor. Benim, senin adın silinir, fakat
sonuca kadar O, ölümsüzdür."⁹ açık hükmünü verir.

Münir Hayri Egeli'nin, bizzat yaşadığı şu olay da;
Atatürk'ün, dinin gereği olan ibadeti yerine getirmek, an-
cak asla taassuba, fanatizme yönelmemek konusundaki
kararlılığının, açık bir delilini oluşturur:

"Atatürk için dinsiz diyenler oldu. Bunu bir moda i-
miş gibi yayanlar vardı. Onun lâik anlayışını, dinsiz gibi
göstermekte fayda bulanlar oldu. Halbuki Atatürk, yobaz
aleyhtarı idi. Söze, başımdan geçen bir vak'ayı naklede-
rek başlayalım:

Birgün Necip Ali O'na:

-Efendim, Münir Hayri namaz kılar, dedi.

En yakın bir dostumun beni bu şekilde takdim ettiğini
gören beni sevmeyenler, şimdi kovulacağımı zannederek
gülüştüler.

Atatürk'le aramıza şu konuşma geçti:

-Sahi mi?

-Evet Paşam.

-Niçin namaz kılyorsun?

-Namaz kılınca, içimde bir huzur ve sükûn hisse-
dim.

Atatürk, demin gülenlere döndü:

-Batmak üzere olan bir gemide bulunsanız, her halde
"yetiş Gâzi" demezsiniz, "Allah" dersiniz. Bundan tabii
ne olabilir?

Sonra bana döndü:

-Dünyadaki işlerine zarar getirmemek şartıyla nama-
zını kıl, ama heykel de yap, resim de..¹⁰

11 Şubat 1924 tarihli *Tanin* gazetesinde yer alan de-
mecinde, yüce dinimizin akla aykırı gelen hiçbir yönünün
bulunmadığından ve İslâmiyet'in, medeniyet yolunda
ilerleyip yükselmemize asla engel olmadığından söz
eder. O, milletçe daha sâde, doğal olunması yani her türlü
fanatizmden, taassuptan, dar görüşlülükten, aşırı derece
tutuculuktan uzak bulunarak; aydınlık gelecekle bütünle-
şen bir çizgide, dindar yaşanması gerektiğine inanır. Bu
nokta etrafında da şu açıklamada bulunur:

"Türk milleti daha dindar olmalıdır. Yani bütün sa-

deliği ile dindar olmalıdır, demek istiyorum. Dinimize, bizzat hakikate (gerçeğe) nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. İslâmiyet akla aykırı, gelişmeye engel hiç bir şeyi içine almıyor.”¹¹

Dinimizin insanlara miskinliği, tembelliği, aşağılanmayı değil, aksine ilerleyip yükselmeyi emir ve tavsiye ettiğini belirterek, “Bizim dinimiz, milletimize düşkün, zavallı ve aşağılık olmayı tavsiye etmez bilâkis Allah da, Peygamber de insanların ve milletlerin izzet ve şerefini korumalarını emrediyor.”¹² der.

Atatürk 7 Şubat 1923 günü gerçekleşen Balıkesir konuşmasında ise; şanı yüce Allah’dan ve O’nun sevgili Peygamberi Hz. Muhammed’den söze başlayarak; dinimizin ana prensiplerinin, bütün esaslarının Kur’an âyetlerinde bulunduğunu ve İslâmiyet’in insanlığa gelmiş son büyük din olduğunu şöyle açıklar:

“Ey millet, Allah birdir, şânu büyüktür. Allah’ın selâmeti, bağıışı ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenâb-ı Hak tarafından insanlara dinî hakikatları bildirmeye memur ve Resûl olmuştur. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz son dindir. Ekmele (en olgun) dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tamamen uyuyor.”¹³

Bu konuda özetlemek gerekirse, Atatürk’e göre:

1. İnsanlar, sadece maddî tarafları, yani bedenleri, vücutları ile değil; manevî yönleri, inançları, dinleri ile de büyük değer ve önem taşırlar.

2. Bilgi ve inanç, insanları yüksek bir şekilde geliştirir, ilerletir.

3. İnsanların inanç bakımından bilgilenmeleri, rûhen yükselmeleri, ahlâk bakımından gelişmeleri için camilerin vaaz ve nasihat yeri olan minberler, birer yüce makamdır. Oralarda halkın aydınlatılması yolunda ona anlayacağı dille seslenen, kendisini her bakımdan yetiştirmiş bilgili, görgülü din adamlarına ihtiyaç vardır. Böyle aydın kimseler tarafından halkımız, yüce dinimizi öğrenerek yetişmeli, vücudu canlanıp, düşüncesi, ruhu saflaşmalı, imanı kuvvetlenmelidir.

4. Aydın, halkın ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte bilgili, görgülü, her yönüyle örnek olacak tarzda din adamları yetiştirmek ise, Devlet’in başlıca görevlerinden biridir ve O’nun, bu yolda gayret gösterileceğine inancı tamdır...

Bütün bunlarla bütünleşen bir çizgide, Atatürk’ün tam bir dikkat ve titizlikle üzerinde durduğu konulardan birisi de “lâiklik” ve “lâik cumhuriyet”dir. Lâiklik, akıl ve vicdan hürriyetinin; özgürlüğünün doğal bir sonucudur. Toplum içinde insanın, hür ve eşit yaşamasını sağlayan bir faktördür. Bu çerçevede lâiklik; dinin, devletin, çeşitli kişi ve kuruluşların; akıl ve vicdan üzerinde hiç bir baskıda bulunmaması gerçeğine dayanır. Böylece, lâik cumhuriyet’in özünü de, birinin diğeri üzerinde şu veya bu şekilde müdahalede bulunmaması, baskı kurmaması oluşturur.

İşte onun içindir ki Atatürk tarafından 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılarak, sadece dinî bir topluluk anlamını taşıyan “ümmele” kavramı, yerini; her inanç ve düşüncede insanı, kısacası bütün ulusu içine alan “millet” kavramına bırakmıştır. 24 Nisan 1920’de kabul edilen bir önerge ile “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üstünde hiç bir kuvvet olmadığı”nın kabulü ile “millî egemenlik” açıkça ilân edilmiştir.

1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) ile “Egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu” ilkesi kabul edilerek “egemenliğin kaynağını lâikleştirme yolunda bir adım daha atılmıştır.”¹⁴

1 Kasım 1922’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin aldığı kararlar saltanat kaldırılmıştır. Böylece, Türk Milleti’nin egemenlik hakkını; kendi hür iradesi ile seçeceği temsilcileri vasıtasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kullanacağı bütün dünyaya ilân edilmiştir.

Bu şekilde devletin lâikleşmesini, daha sonra sırasıyla hukukun lâikleştirilmesi izledi.

Atatürk’ün, “Önemli olan nokta; adalet anlayışımızı, kanunlarımızı, adalet teşkilatımızı, şimdiye kadar bizi bilginli, bilinçsiz etki altında bulduran ve yüzyulumuzun gereklerine uymayan bağlardan bir an önce kurtarmakta. Medeni hukuk, aile hukuku alanlarında takip edeceğimiz yol, ancak medeniyet yolu olacaktır.”¹⁵ tarzındaki açıklamaları doğrultusunda, aklı ve toplumun ihtiyaçlarını göz önünde tutarak Türk Hukuku’nun çağdaştırılması çalışmalarına hız verildi. 8 Nisan 1924’de Şer’iye Mahkemeleri kapatıldı. 8 Mayıs 1928’de Borçlar Kanunu, 19 Mayıs 1928’de Ticaret Kanunu, 1 Temmuz 1928’de Ceza Kanunu yürürlüğe girdi.

Hukukun lâikleştirilmesini eğitimin lâikleşmesi takip etti. Bu çerçevede de 1925’de çıkarılan 677 sayılı kanun-

la tekke ve zaviyeler kapatıldı, tarikatlar yasaklandı. Şeyhlik, babalık, dervişlik, müridlik, halifelik vb. ünvanların kullanılmasına son verildi. Medreseler kapatılarak, yerlerini mektepler aldı.

Atatürk'ün, 1 Mart 1923'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasında yer alan, "*Memleket çocuklarının eşit şekilde ve ortak olarak elde etmeğe mecbur oldukları ilim ve fenler vardır. Eğitim ve öğretimde birlik, toplumumuzun ilerlemesi ve yükselmesi açısından çok önemlidir.*"¹⁶ şeklindeki sözlerini takiben Meclis, 3 Mart 1924'de Tevhid-i Tedrisat (Eğitimin Birleştirilmesi) kanununu kabul etti. Böylece, bütün Türk çocuklarının ayn eğitim, öğretim programları ile yetiştirilmesine başlandı.

Bunları; Kıyafet Kanunu, Kadın Hakları, Güzel Sanatlar, Harf İnkılabı, Saat, Ölçüler.. gibi lâik anlayış doğrultusunda gerçekleştirilen inkılaplar izledi.¹⁷

Nihayet, Atatürk; laikliğin, asla dinsizlik demek olmadığını; sadece, inanca dayalı din ile dünya ve toplum konularını düzenlemeye yönelik devlet işlerini, birbirinden ayırmak olduğunu ifade etti.

Bunu; "*Bizim dinimiz için herkesin elinde bir ölçü vardır. Hangi şey akla, mantığa, halkın menfaatlerine uygundur; biliriz ki, o bizim dinimize de uygundur.*"¹⁸ ve, "*Din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanın emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye karşı değiliz. Biz sadece din işlerini, devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyoruz.*"¹⁹ diyerek, açık bir tarzda ortaya koydu.

Bütününüyle, millî egemenlik esaslarına dayanan Atatürkçülük-Kemalizm; taşıdığı son derece reel (gerçekçi) ve rasyonel (akılcı) özelliklerle aktif, dinamik ve çağdaş bir düşünüş sistemidir. Elbette, böyle bir sistemin; millî ruhla, millî kültürle bütünleşmiş, bilim ve medeniyet anlayışını kendisine amaç edinmiş bir gençlikte hayat bulması ve Atatürk'ün gösterdiği hedefler doğrultusunda devamı çok doğaldır.

Çocuklarımızın ve gençlerimizin yetişmesinde okulun taşıdığı önemin büyüklüğü herkes tarafından çok iyi bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Bununla birlikte eğitimin asıl ve önce ailede başlaması, ailenin desteği, okulun ve gençlerin çabaları, sabır ve kararlılıkla çalışmaları ile bütünleşmesi hususu da gözardı edilmemelidir. Bunun, daha o yıllarda çok iyi farkında olan Atatürk,

"*Gelecek için hazırlanan vatan evlâdlarına, hiç bir güçlük karşısında yılmayarak tam bir sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsil gören çocuklarımızın ana ve babalarına da yavrularının tahsilinin tamamlanması için hiç bir fedâkârlıktan çekinmemelerini tavsiye ederim.*"²⁰ tarzında sentezci, birleştirici bir anlayışı benimsediğini açıkça dile getirmiştir.

Eğitim konusunda da, Kültür'ü; gençliğin ilerleyip, yükselme vasıtalarının başında sayarak, "*Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mânâ çıkarmak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir.*" diyen Atatürk; onu aynı zamanda, insanların hayatına ve çalışmalarına hâkim, egemen olan güç ve yeni şeyler ortaya koyabilme becerisi şeklinde görür ve devlet çizgisinde, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür.*"²¹ kesin hükmünü verir.

Gençliğin, birer ferdi olarak büyük gurur duyması, iftihar etmesi gerektiği Millet'i ise, "*dil, kültür, mefkûre (ideal, ülkü) birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasî ve sosyal hey'et*"²² olarak kabul edip, "*Büyük şeyleri, yalnız büyük milletler yapar.*" cümlesinde, Türk Gençliği'ne; tarih boyunca hür yaşamış, bütün dünyanın takdirini kazanmış ve Kurtuluş Savaşı ile bunu bir kere daha ispatlamış, gerçekten büyük bir milletin çocukları olduğunu hatırlatmak ister.

Atatürk; "millet" ve "milliyet" gibi temel kavramların bütün Türk Gençliği tarafından iyi bilinmesi ve milliyet düşüncesinin dikkatle, özenle, titizlikle korunması gerektiği inancındadır. Çünkü O'na göre; "*..tarih, hâdiseler, bütün olup-bitenler ve gözle görülen herşey; insanlar ve milletler arasında hep milliyetin hâkim (egemen) olduğunu göstermiştir.*"²³

Türk Gençliği başta olmak üzere, bütün bir millet olarak başarıya ulaşmamızın yolunu ise, şu satırlarında dile getirir:

"*Millet ve biz yok, birlik halinde millet var. Biz ve millet ayrı ayrı şeyler değiliz. Ve şunu kesin olarak söyleyelim ki, bir millet, varlığı ve bağımsızlığı için herşeye girer ve bu gâye uğrunda her fedâkârlığı yaparsa, başarılı olmaması mümkün değildir. Elbette başarılı olur. Başarılı olamaz ise, o ölmüş demektir. Şu hâlde millet yaşadıkça ve her türlü fedâkârlıkta buldukça başarılı olmaması hatıra gelmez ve böyle birşey söz konusu olamaz.*"²⁴

Milliyetçiliğini, Türk Milleti'nden bütün insanlığa uzanan bir çizgide kabul ve ilân eden Atatürk, bunu da, "... biz öyle milliyetçileriz ki, bizimle işbirliği eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz (uygunluk gösteririz). Bizim milliyetçiliğimiz, bencil ve gururlu bir milliyetçiliktir değildir."25 diyerek, tam bir açıklıkla ortaya koyar.

Bir başka konuşmasında da, gençlerimize ve bütün milletimize; milliyetçiliğin özünü oluşturan millî benliğin idraki konusunda şu mesajı verir:

"Dünyanın bize hürmet etmesini istiyorsak, evvelâ biz kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fiilen bütün iş ve hareketlerimizde gösterelim.

"Bilelim ki, millî benliğini bilmeyen milletler başka milletlerin avıdır."26

İşte, bütün bunlarla birlikte; "Türk çocuğu, ecdadını (atalarını) tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır."27 demek suretiyle de, gençlerimize tarihimizi ve atalarımızı tanımalarının, bugünlerine ve geleceğine yön vermede, güç bulmalarında ne kadar önemli olduğunu vurgular.

Büyük Kurtarıcı ve son müstakil Türk Devleti, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu yüce Atatürk; sadece, "kurtarmak" ve "kurmak" fonksiyonlarını yerine getirmekle kalmamış; aynı zamanda bütün varlığını, varlığına adanmış aziz milletimizin geleceğini düşünmekten, o gelecek ile ilgili plân ve programlar hazırlamaktan da bir an olsun geri durmamıştır.

Yaptığı ve daha da yapmayı düşündüğü büyük işlerle; tarihî, siyasî, sosyal ve psikolojik şartları itibariyle dünya üzerinde bir eşine rastlanması mümkün olmayan seçkin hizmetlerle, kıymetini bugün dünden çok daha iyi hissettiren ve yarın da hissettirecek olan Atatürk; geleceğin en canlı, aktif güvencesi gördüğü Türk Gençliği'ne inanmış, güvenmiş ve bu anlayışla memleketi, büyük bir kalb huzuru içerisinde ona emanet etmiştir.

Tam dört bin senelik muazzam, tecrübe dolu tarihimizin tabîi bir neticesi ve kendisinin ayrılmaz bir parçası saydığı Türk Gençliği için beslediği işte bu sarsılmaz inancın, sonsuz güvenin anlamlı bir ifadesi olmak üzere *Büyük Nutuk*'un sonunu, "Türk Gençliği'ne Bıraktığım Emanet" başlığı altında şöyle tamamlar:

"Bugün vâsıl olduğumuz netice, asırlardan beri çekilen millî musibetlerin intibâhı ve bu aziz vatanın, her kö-

şesini sulayan kanların bedelidir."

"Bu neticeyi, Türk Gençliği'ne emanet ediyorum."

Bu ifadeleri, dünya hitabet tarihi bakımından son derece önemli özellikler taşıyan "Gençliğe Hitabe"si takib eder.

Nitekim orada, sözlerine, "Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen, Türk İstiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir." şeklinde başlayan Mustafa Kemal Paşa; tamamıyla realiteye ve onun, o nisbette hassas durumuna dikkatleri çekerek, vatan evlâtlarını her zaman uyanık, aktif ve çalışkan olmaya çağırır. Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti; ancak onunla bütünleşmiş, uğruna her türlü fedâkârlığa katlanmaya ve hattâ canını bile vermeye hazır, genç, dinç nesiller sayesinde ayakta durma ve devam etme imkânına sahip olabilecektir.

Gençlik, devamlılık demektir. Devamlılık ise devlet varlığının, millet hayatının esasını teşkil ettiğine göre, daima ileriye gören aziz Atatürk'ün gençlere bu derece inanmasının ve güvenmesinin asıl sebebi kendiliğinden ortaya çıkar. Onun için her Türk gencinin; millî ve milletlerarası plâformlarda her zaman kendi millî benliğinin derin idraki içerisinde, Büyük Kurtarıcı'nın gösterdiği hedef ve prensipler doğrultusunda hareket etmesi, kat'iyen yabancı, zararlı ideolojilere sapmaksızın devletin, milletin birlik ve bütünlüğü yolunda üstün gayret göstermesi, çok çalışması, dost ve düşmanını iyi tanınması, memleket içinde ve dışında bulunabilecek hainlere karşı sürekli dikkatli, uyanık davranması gerekir.

Bu da ancak her zaman bayrağına, dinine, diline, vatanına, milletine, millî değerlerine, geleneklerine, göreneklerine saygılı; insanına ve giderek bütün insanlığa karşı sevgi hisleri ile dolu; hiçbir karşılık beklemezsizin milletin varlığını, birliğini koruma, geliştirme, yüceltme azim ve kararı içinde bulunan; vatandaşları ile kederde, tasada, kıvançta ortak olan, gerektiğinde vatani için en aziz varlığı canını bile fedâdan çekinmeyen; dürüst, namuslu, çalışkan, prensiplerine bağlı, bilgili, sağduyulu, samimî, ahlâk ve fazilet duygularına sahip; yeniliklere açık, milleti çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarma heyecanı ile durmadan didinen, gayret gösteren nesiller yetiştirmekle ve böylece, -Atatürk'ün deyişi ile- "İstikbâlimizin teminatı olan gençlerimiz"i emin ve güvenli bir tarzda, en mükemmel bir şekilde eğitmekle, bilgi sahibi etmekle ve bu yolda elden gelen bütün çabayı gös-

termekle mümkündür.

Bundan sonra, Atatürk'e göre gençlerimiz için hedef; bu konuda, her zaman ve her yerde dâima gâlip olmak, olmalıdır. Bu inançla da, Tarsus'ta Gençler Yurdu'ndaki nutkunda şunları söyler:

"Muhterem gençler!

"Hayat, mücadeleden ibarettir. Bundan dolayı, hayatta yalnız iki şey vardır: Gâlip olmak, mağlûb olmak... Size, Türk Gençliği'ne terk ve tevdi ettiğimiz (bıraktığımız) vicdân emâneti, yalnız ve dâimâ gâlip olmaktır, emnim dâima gâlip olacaksınız."

O'nun, Türk Gençliği'ne karşı beslediği sarsılmaz güvenin ne kadar yerinde, isabetli olduğunu; Avrupa'da cereyan eden bir tek şu hadise bile, çok güzel ortaya koyar:

"Almanya'da üniversite gençleri, Hindenburg'un özel bir günü dolayısıyla kendisini tebriğe giderler. Almanlar'ın millî kahraman olarak selâmladıkları Mareşal Hindenburg'a gençlerin ziyareti için izin bekledikleri haber verilince O, son derece anlamlı şekilde şöyle konuşur:

-Hani gençlik? Ben Almanya'da böyle bir gençlik bilmiyorum. Onlar, gençliğin ne olduğunu öğrenmek istiyorlarsa, Anadolu'ya gitsinler."

Hiç şüphesiz Atatürk'ün diğer devlet adamlarından ayrılan taraflarından birisi de; millî ruha bağlı, heyecan dolu, lâkin akli rehber edinen, rasyonel, realist (akılcı, gerçekçi) ve dinamik bir gençlik vücuda getirmiş olmasıdır.

Bütün bunları yakından bilen bir insan sıfatıyla, Falih Rıfkı Bey'in, "Atatürk o mutlu adamdır ki, emaneti başına basacakları kendi eliyle yetiştirmeye vakit ve fırsat bulmuştur. Gençler sokaklardan aktığı zaman, başlarındık duruşuna, gözlerin pek bakışına, göğüslerin er kabarışına dikkat ediniz. Sancak taşımakta, bir zafer türküsü çalmaktadırlar. Atatürk'ün asıl ölmezliği, böyle yaşanmasındadır." ve, "Yaşarken bütün umidi gençlikte idi. Bugün de tesellisi yeni Türk gençlerinin ideâline bağlılığı olduğuna şüphe yok. Türklüğü yıllardır sürüp giden manevî çöküntüden onlar kurtaracaklar." şeklinde tesbitleri, son derece yerindedir.

Türk Gençliği; Atatürk'e, İstiklâl ve Cumhuriyet'i ile birlikte, hür ve aydınlık fikirlerinden; bilim, kültür ve san'at değerlerine kadar çok şey borçlu olduğunu hiçbir

zaman unutmamalıdır. Çünkü, O emsalsiz dehâ, engin bilgisi ve sağduyusuyla, "Tarihi yaşadığımız gibi yazdık, fakat geleceği Cumhuriyet'e inananlara, koruyanlara ve yaşayanlara emânet etmek lâzımdır. Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfan veriniz. İstikbâlin aydınlığına onlarla kavuşacağız." diyor ve gençlerimize olan tam güvenini, açıkça ortaya koyuyordu. Gençlerimizin de, her zaman bu güvene lâyık olmaya çalışmaları gerekmektedir.

Mâdem ki, devlet ve millet hayatında devamlılık esastır, o halde yapılacak iş; Atatürk'ün gösterdiği hedefler doğrultusunda, devamlılığı millî ölçüler içerisinde sağlayacak prensipleri benimsemek ve onların titiz, kararlı birer takipçisi, tatbikçisi olmaktır.

Bunun için de, gençlerimizin her türlü maddî ve manevî fedâkârlıklar göze alınarak; yüksek bir medeniyet anlayışı ve millî kültür ideali doğrultusunda hür ve aydınlık fikirlerle dopdolu, sağduyulu, hoşgörülü, ahlâk ve fazilet timsali insanlar olarak yetiştirilmesi, her zaman Atatürkçülüğün vazgeçilmez prensipleri arasındadır.

İşte bu ideal etrafında, gençlerimizin üzerinde her zaman hassasiyetle durulması gereğine inanan Atatürk, "Yüksek ve inkulâpçı bir kültür seviyesine varmak için, önümüzdeki yıllarda daha çok emek vereceğiz. Müsbet ilimlerin temellerine dayanan, güzel san'atları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde de kabiliyeti artmış ve yükselmiş, faziletli, kudretli bir nesil yetiştirmek, ana siyasetimizin (siyasetimizin) açık dileğidir." mesajı ile, gençlerimizde ideal birliğini sağlayan unsurlardan birinin de beden terbiyesi, yani spor olduğuna işaret eder. Duyan, düşünen, akıl yolu ile iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, faydalıyı zararlıdan ayırabilen; bilim, kültür, san'at ve medeniyet yolunda memlekete hizmet edecek sağlam kafaların, ancak sağlam vücutlarda bulunabileceği görüşünü çeşitli yer ve zamanlarda tekrarlamış olması, bu bakımdan çok anlamlıdır. Çünkü, vücutça bir sakatlığı olmadığı halde aktiviteden, hareket kabiliyetinden mahrum, uyuşuk, sünepe, tembel kimselelerden; ileriye dönük, canlı, icatçı, yaratıcı fikirler, san'at eserleri, ilmî çalışmalar beklenemeyeceği ve böyleleri ile memleketin ilerleyip, yükselmeyeceği, yüksek ideallere doğru gidilemeyeceği sosyal ve psikolojik bir realitedir. O halde, bütün gençlerin fikir ve ahlâk terbiyesinde yükselmek, hayat ve hadiseler hakkında doğru teşhisler koyabilmek, kendinden emin, azimli ve kararlı bir şahsiyete sahip olabilmek, aktif ve canlı bir bünyeye, yaratıcı bir

zekâyâ, zengin bir hayâl gücüne sahip ve nihayet Kemalizm'e tam anlamıyla ulaşabilmek için bedence sağlam bir yapıda olmaları, sistemli bir şekilde sporla ilgilenmeleri şarttır. Bütün bu maksatların gerçekleşmesi hususunda da, idarecilere düşen iş; gençlerimizin beden terbiyelerini sağlamak için, her türlü spora elverişli spor siteleri ile onunla aynı şekilde bütünleşmeye yönelik; zekâca gelişmelerini temin edecek, zengin kütüphaneleri ve dinlenme, eğlence salonlarını içine alan kültür siteleri kurmaktır. Ancak bu sayede; millî benliğine, kültürüne tam bir şuurla bağlı, mücadeleci, atılcı, gönü vatan ve millet sevgisiyle dopdolu, azimli, kararlı, attığı her adım farkında, dostunu, düşmanını çok iyi bilen, uyanık, tarihine, diline, dinine ve geleneklerine bağlı, geçmişin tecrübeleri ile o gününü ve geleceğini akıllı bir şekilde düzenleyen, çağdaş medeniyetin bütün imkânlarından faydalanıp, her güzel şeye lâyük aziz milletimizi daha da yükseltmeyi vazgeçilmez gâye kabul eden bir gençlik vücuda getirilebileceği gerçeğini, idarecilerimizin dâima hatırdâ tutmaları ve buna göre gençlerimize yönelik ciddî, rasyonel plân ve programlar hazırlamaları, onları bir an önce uygulamaya koymaları, mevcutları daha iyi bir şekilde realize ederek, istenilen ölçüde faydalı hâle sokmaları, yerinde olacaktır.

Politik, teknik ve ekonomik çalkantılar içerisinde bocalayan bugünkü dünyamızda, son derece kritik bir coğrafî bölgede yer alan yurdumuzun tek güvencesi olarak Atatürk Gençliği'nin de; birbirine güvenmiş, inanmış, dayanmış bilinçli bir bütün olarak; vatanın bölünmezliği, milletin istiklâli, Cumhuriyet'in devamlılığı için millî birlik ruhu etrafında kaynaşp, kenetlenmesi, O'nun fikir ve inkılâplarının yılmaz bekçisi, dürüst, samimî ve çalışkan olması, aziz milletimizin bilim, kültür ve san'atta daha da yükselip, çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkması azim ve kararından bir an bile uzak durmaması şarttır.

DİPNOTLAR

Prof. Dr. Önder Göçgün tarafından, Atatürk Kültür Merkezi adı-

na, 10 Kasım 1997 günü İstanbul'da verilen konferansın metnidir.

1. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II, 2. baskı, Ankara 1959, s.182.
2. *Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*", 3. baskı, Ankara 1984, s. 162.
3. *Atatürkçülük*, Birinci Kitap, Ankara 1983, s. 337.
4. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt I, Ankara 1981, s. 372.
5. Ali Rıza Ünal, "Atatürk Hakkında Anılarım", *Türkiye Harb Malûlû Gaziler Dergisi*, sayı 158, s. 23.
6. N. Ahmet Banoğlu, *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk*, Birinci Kitap, İstanbul 1954, s. 12.
7. Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Ankara 1930, s. 116.
8. Şemseddin Günaltay, *Ülkü Dergisi*, İstanbul 1945, cilt 9, sayı 100, s. 18.
9. Ali Rıza Ünal, a. g. y., aynı sayfa.
10. Sadi Borak, *Atatürk ve Din*, İstanbul 1962, s. 79-80.
11. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II, Ankara 1959, s. 92.
12. A. g. e., aynı sayfa.
13. A. g. e., s. 94.
14. Turhan Feyzioğlu, "Türk İnkılâbının Temel Taşı: Lâiklik", *Atatürkçü Düşünce*, Ankara 1992, s. 130.
15. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II, s. 329-330.
16. A. g. e., s. 300.
17. Tarihe dayalı ayrıntılı açıklamalar için bkz., Turhan Feyzioğlu a. g. y., s. 141 vd.
18. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II, s. 127.
19. Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara 1971, s. 206.
20. A. g. e., cilt II, Ankara 1959, s. 17.
21. Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, Ankara 1959.
22. Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara 1969, s. 18.
23. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II, s. 137.
24. *Atatürkçülük*, Birinci Kitap, Ankara 1983, s. 72-73.
25. Utkan Kocatürk, a. g. e., s. 189-190.
26. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II, s. 143.
27. Utkan Kocatürk, a. g. e., s. 148.

Korkut Ata Etrafında Toplaştık * ...

Prof. Dr. Sadık TURAL

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı

Değerli Bakanlar¹, Kızılıorda vilâyetinin pek değerli Valisi², benim de üye olmaktan gerçekten şeref duyduğum Bilimler Akademisi'nin pek değerli Başkanı³, çeşitli Türk yurtlarından bu toplantıya katılan âlimler ve Kazak soydaşlarım, hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Bugün burada üç konu etrafında kısa kısa birkaç cümle söyleyip sizi geçmişle geleceğin ortasında birer şuur meş'alesi olmaya çağıracağım.

Hür Kazak bozkırlarının dünyaya hür doğan çocukları!

İnsanoğlunun geçmişini öğrenmesi, atalarıyla ilgili bilgi sahibi olması bir duyarlılıktır. Her bilgi bizde hem sebebi hem de sonucu bakımından bir duyarlılığa yol açar. Geçmişin bilgisi, ya tarih adı verilen ve bu yüzyılın son çeyreğinden itibaren bilim sayılan araştırma alanından veya tarihinin kullandığı halde tarih saymadığı özel bir alandan gelir. Bu özel alana birazdan değineceğim. Ancak önce şu tarih bilgisi konusunu bir tamamlayalım. **Tarihi bilgi** o millete ait çeşitli kaynaklardan oluşan ve başka milletlerin kaynaklarıyla desteklenen tartışmasız veya tartışması en aza inmiş bilgidir. **Tarih bilgisi** bizimle geçmiş arasına giren ve bizi köksüzlükten ve öksüzlükten kurtaran bilgidir. **Tarih bilgisi** şahidi olunmayan bir zamanın belge nitelikli kaynaklarla desteklenerek tartışması az bilgi haline dönüştürülmesi anlamını taşır. **Tarih bilgisi** bir duyarlılık uyandırabilir. Fakat bu duyarlılığın bilince dönüşmesi gerekir. Bir insanın atalarının geçmişi ile ilgili tarih bilgisini bir duyarlılık sonunda istemesi veya duyarlılığını zenginleştirmesi için en az 20 yaşında olması gerekir. Diğer taraftan bu tarih bilgisinin oluşturduğu duyarlılığı bilince dönüştürmesi ise daha zor ve yaygın olmayan bir durumdur⁴.

İnsanları bir soya mensup olmanın duyarlılığına, o duyarlılığı da bir bilince dönüştürmeye imkân veren dünya ise, bilimsel tarih kitaplarından çok **masallar, destanlar, efsaneler, menkıbeler, tiyatro eserleri, romanlar** ve **hikâyelerdir**. Özellikle Türk Soylu Halklar gibi tarihini yazmakta neredeyse tembellik göstermiş insan toplulukları için, edebiyat dünyasına ait sözlü veya yazılı manzum veya nesirli eserler büyük önem kazanıyor.

Ataları ile ilgili bilgiye ulaşmakta zorluk çekme-

yen ve onların yaptıklarını bir duyarlılığa dönüştürebilen, o duyarlılığı da bilince taşıyabilen, bilinç haline getirebilen insanların millî benlik ve kimlik sahipliği tabii bir sonuçtur. Yüce Atatürk'ün söylediği gibi,

"Türk çocuğu ecdâdını (atalarını) tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır."

Türk Soylu Halkların atalarını tanıması çok kolay değil. Bunun birinci engeli tarih bilgisi ve bilimi konusundaki tembellikleri demiştim. İkincisi Türk Soylu Halkların çok geniş bir coğrafyada, meselâ şu anda 7 bağımsız devlet halinde ve bunun dışındakilerin ise çeşitli devletlerin içinde yaşıyor olmaları... Üçüncüsü ise, Türk Soylu Halkların, mutlak ortaklıklarının göstergesi olan bir duyarlılık ve bilinç oluşturma pınarı saydığımız masallarını, destanlarını, efsanelerini yeterince derlememiş ve bu konuda gerekli araştırmaları yapmamış oluşlarıdır. Türk Soylu Halkların ortak devrinin sözlü gelenekte **comokçı**, **cırav**, **akın**, **ozan**, **âşık**, **meddah**, **kıssahan**, **şehnâmehan** gibi adlarla geçmişle ilgili tarihe ait gerçekleri **gerçeğimsi** (fictif, itibarî) hale dönüştürdüğünü biliyoruz. Bu metinlerin kişiden kişiye, zamandan zamana, mekândan mekâna değışe değışe aynı çekirdek ve aynı metinden doğmuş yeni metinler haline geldiğini görüyoruz; bu yeni metinlerin bir kısmı **varyant** adı verilen ana çekirdek ve kişileri aynı olabilen türden bir yapı taşıdığı gibi büsbütün farklılaşanlara⁵ da rastlıyoruz. Bunlardan birisi Dede Korkut Destanlarıdır.

Rivâyet (daha önceden duyulanı anlatma), tarih bilgisinin hem ilkel metodlarından biri, hem de kaynağıdır. Dinler tarihi ve özellikle İslâm tarihinin mühim kaynakları **rivâyet** niteliklidir. İslâm'ın Kur'an dışında kalan kaynakları, hem hadisler hem de hâdiseleri, rivâyet yoluyla bize ulaşır. Bu rivâyetlerin mukayeseli olarak olarak araştırılması tartışılmaz bilgiye götürücüdür. Ravilerin hafızaları ve kişilikleri çok önemlidir. İslâm tarihinin bu önemli özelliği gibi Türk tarihinin de bir önemli özelliği var: Dilden dile gelen geçmişe ait bilgilerin tarihî bilgiyle alâkası, **comokçı**, **cırav**, **akın-akun**, **bahşı ozan**, **âşık** isimlerini taşıyan, **meddah**, **kıssahan**, **destanhan** gibi insanların hafızalarının, dile hâkimiyetlerinin, o dili edebileştirmelerinin gücüne bağlı kalmıştır. Tarihçi denilince, siyasî veya askerî tarihi anlayan ve geniş bir kitle oluşturan insan-

ların büyük bir kısmı, **sosyal tarih** veya **kültür tarihi** adını vereceğimiz bir tarih türünün çalışma muhakkemesi üzerinde düşünmemişlerdir.

Gerek Asya'da, gerekse Avrupa'da yaşayan Oğuz veya Kıpçak boylarına mensup Türk Soylu Halkların yazılı kaynakların veya belge nitelikli bilgilerin yerine, **destan** (epos, cır, dassan, ölong), **efsane** (efsâne, rivâyet, angız, ulamış, rovâyet)⁶, **menkıbe** (dinî hikâye, dinî revâyet, gajâib hikâye, ulama kep), **hikâye** anlatarak tarihî bilgiyi⁷ hem bir sonraki nesle taşıdıklarını, hem de dilin ölmesine engel olduklarını biliyoruz. Bütün bunlara rağmen bu anlatımların komşu kültürlerden etkilendiğini de görüyoruz. Asya'da Çin, Hint, İran ve Rus kültürlerinin bu türden metinlerinin bizi etkilediği gibi, Batı Asya ve Doğu Avrupa ile Anadolu'daki Türk varlığının da Arap, Fars, Bizans ve şimdiki Avrupa ülkeleri ile etkileştiği söylenebilir. Bütün bu etki ve etkileşmelere oldukça direnebilmiş metinlerden biri ve belki de bazı açılardan birincisi Dede Korkut Destanlarıdır.

Dede Korkut Destanları Üyün atası Korkut etrafında gelişen, 24 ayrı epizottan oluşan en eski destanlarımızdan biridir. Bu destanın bugün elimizde bütünüyle manzum hali bulunmadığı gibi⁸, 15. yüzyıl içinde sözlü gelenekten metne geçirilen halinin de bir alana ait rivâyetlerin tespiti olduğunu rahatça söyleyebiliriz⁹ (Oğuz grubuyla ilgili rivâyetler).

Dede Korkut metinlerinin eldeki nüshaları, ne yazık ki, eksiklidir. Dede Korkut Kitabı'nın bilinen ilk yazması, Dresden Krallık Kütüphanesi'nde, Fleischer Külliyyatı, 86 numaradadır. İkincisi, Berlin Krallık Kütüphanesi'nde 203 numarada kayıtlıdır. Üçüncüsü, Vatikan Kütüphanesi'nde, Türkçe yazmalar arasında 102 numarada kayıtlıdır.¹⁰ Benim şimdi bu noktada iki iddiam var: Birinci iddiam, benden önce de ifade edilmiştir. Ben sadece tekrar edeceğim: Oğuzlar 24 boydur. Kıpçak-Kuman grubu da öyle. Bu hikâyelerin 24 tane olması gerekir. İkincisi, epik karakterli bu metinlerin 10. yüzyıldan sonra Oğuz grubu lehçeleriyle ve Kıpçak grubu lehçeleriyle olmak üzere iki ayrı kolda anlatılıp yaşatıldığını düşünüyorum. Bu iki iddiamın henüz delili niteliğini taşıyan bir şeye rastlayamadık.

Dede Korkut'un eldeki metinlerinden her ikisi üzerinde de çalışmalar yapıldı. İlk yayın Kilisli'nin Dres-

den nüshası neşridir.¹¹ Filolojik tetkik Muharrem Ergin¹² tarafından, etnografik, yarı filolojik, yarı edebî inceleme Orhan Şâik¹³ tarafından, etnoloji ve tarih ilişkileri Fahrettin Kırzioğlu ve Faruk Sümer¹⁴ tarafından, metin tahlili ise Mehmet Kaplan¹⁵ tarafından derinlemesine ve genişlemesine yapıldı. Pek tabii Türk yurtlarında da bazılarının sadece adını bildiğimiz, bazılarının içinde ne olduğundan haberdar olduğumuz araştırmalar bulunmaktadır. Burada övünerek ve sevinerek söyleyeyim ki, Atatürk Kültür Merkezi'nin bir projesinde görev alan Prof.Dr. Akademik Şakir İbrayev Türkiye'de 15 gün önce yapılan IV. Milletlerarası Türk Kültürü Kongresi'nde Korkut Ata'nın Türklerin eski dini Şamanlıkla ilgisini ortaya koydu. Bu konuda bir kitabının da yayına hazır olduğunu biliyorum.

Üçüncü meselemiz bu destanların ne söylediğidir. Sirderya boyunda onun mezarı ile bu Bozkır'da dolaşan ruhunun verdiği manevî iklimden beslenen Kazak halkı! Ne diyor biliyor musunuz, bu elinizdeki Dede Korkut eposunun 12 epizotu?

Korkut Ata bu eposlardan her birinin hem anlatıcısı hem de eserin içine girip rol alıcısı, geçmiş ve geleceği bilicisidir. Dedem Korkut'un veya metni bize taşıyan ataların yahut bu epizotların bize söylediği 5 paragrafa, evet şu 5 paragrafa, taşınabilir:

I. Bir yaradan var, yeri göğü yaratıp donatan; canlıyı cansızı öz yapısına göre oluşturan... Yaratan ve yarattıklarına yaradılış sebebine yabancılaşmaması için kurallar koyanın adı, **Allah**. Kişilerden Allahsız olmak isteyenler çıkar, çıkmıştır. İnsan toplumlarından veya milletlerinden, Allahsız olan bulunmaz, bulunmayacaktır. Ey, bu epizotları okuyan! Allah'a inan, *Allah'ını unutma!*

II. İnsanın insan olmaya uygun davranışlar göstermesini, hayvanlaşmaktan ve bitkileşmekten korkarak başka insanların saygı, Allah'ın sevgi duyduğu bir varlık olmasını sağlayıcı kurallara **ahlâk** denir. Ahlâk din kaynaklıdır. Dinler ise bir kültürün içine taşınarak objektive olurlar. Kültürün içine taşınmış, objektive olmuş ahlâka **töre** denir veya törenin büyük bir kısmı ahlâkı korumaya çalışır. Siz erkekler - kadınlar olarak birbirinize ve sizden doğan çocuklarınıza ve komşularınıza ve bağlı olduğunuz millete, elinden, dilinden ve belinden emin olunan insanlar iseniz, ahlâklısınız. Ba-

na göre, Dede Korkut Destanlarının en karakteristik ve dünya destanları içerisinde hiç görmediğimiz yönü kadın-erkek ilişkilerinde ahlâkı gözetmesidir. Dede Korkut Destanları (epizotları) tek kadınlılığı (monogami) esas alan, aileyi savunan ve kadını bir şehvet aracı olarak görmeyen yapısıyla dünyanın tanısı, eğer bir tanısı, hayranlık duyacağı yüksek bir ahlâk örneğidir. Ey Türk Soylu Halklar! Bu epizotları okurken töreni, yani *ahlâkını unutma!*

III. Ağaç köküne, at bile geldiği önceki nesillere saygı gösterir: Kökünün üstünde yükselmemiş ağaca, ırkına yaslanmamış ata rastlanmamıştır. İnsanların ise **akaları, ataları** olur. Atalarımız bizim hem fizik varlığımızın devamını, hem de tarihî özelliklerimizin süremesini sağladılar. Ey bu destan parçalarını okuyan! Atalarının güzel işlerine sahip çık... Atalarını yaşa ve yaşat... *Atalarını unutma!*

IV. **Dil**, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış, coğrafyanın ve zamanın az çok değişikliklerle bir sonraki nesle taşıdığı kültür yüklenicisi ve tarihî varlık göstergesidir. Dil, duygumuzdaki, hayalimizdeki, düşüncemizdeki, davranışımızdaki ince mimarinin kelimeye dönüşmüş dünyasıdır. Sevgimizi, nefretimizi, öfkemizi, duamızı ve küfrümüzü, o dil aracılığıyla kurar, zenginleştirir, günlük hayatımızı bu dille geliştiririz. Ey bu destanları okuyan! Diline sahip çık... Dilinin imkânlarını bil... Dilini sev... Dilini koru... *Dilini unutma!*

V. Milletleri bir coğrafyanın içinde yoğuran toprak parçasına **yurt** veya **vatan** denir. Türklerin vatana verdikleri anlam ata ruhlarının bulunduğu, ata kanlarıyla sulanmış topraktır. Ey Kazaklar! Yedibuçuk milyon olduğunuz söyleniyor. Bu yalandır, yahut yanlışdır! Bu toprakların altındaki 75 milyonu bu sayıya ilâve edin... Ve Dede Korkut'a kulak verin:

Ey bu destanları okuyan Türk Soylu Halkların çocukları, torunlarım! Bu yurtlara, bu topraklara sahip olun... Bu yurtlarda, bu topraklarda birbirinizle barış içinde, komşularınızla barış içinde, bağımsızca ve esenlik içinde ömür sürün. Ben Dede Korkut Atanızı ve bu topraklarda sizin nüfusunuza dahil olduğumu da unutmayın!¹⁶...

Hepinizi hürmet ve muhabbetle selâmlayan beni de unutmayın...

DİPNOTLAR

* Prof. Dr. Sadık Tural'ın, 11-14 Kasım 1997 günlerinde Kazakistan'ın Kızılorda şehrinde düzenlenen ve 40'ı aşkın bildirinin sunulduğu "Korkut ve Türk Âlemi Uluslararası İlmî Teorik Konferansı"nda yaptıkları konuşmanın metnidir.

1. Bu toplantıya Türkiye'den Devlet Bakanı Sayın Prof. Dr. Ahad ANDİCAN ile Kazakistan Bilim, Sağlık ve Kültür Bakanı Sayın Kırmıbek KOŞERBAYEV katılmışlardır.

2. Kızılorda Hâkimi (Valisi) Sayın Saparbayev Berdibeğ.

3. Prof. Dr. Akademik A. Nisanbayev, "Korkut ve Türk Âlemi Uluslararası İlim Teorik Konferansı" Komitesi Başkanı.

4. Sadık Tural, "Tarihî Gerçeğin Edebileşmesine Dair Notlar", **Edebiyat Bilimine Katkılar**, Ankara 1993, s. 69-78.

5. Dede Korkut'un sözlü gelenekte yaşayıp gitmesinin sonucunda yeni yeni metinler oluştu. Bu metinlerden Anadolu sahasındaki varyantlaşmalar üzerinde bir değerli etü.l yapıldı: Metin Ekici, **Dede Korkut Tesirinde Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri**, A. K. M. Yayını, Ankara 1995.

6. Bundan 27 yıl önce bir yazı yazmış ve yayınlamıştık. **Türk Kültürü** dergisinde çıktığı zaman akademik hayata intisab etmeyi düşündürecek kadar iltifatlara sebep olan bu yazı (Kasım 1969'da teslim edilmiş, Nisan 1970'de **Türk Kültürü** dergisinde yayınlanmıştır.) için bkz., "Millî Destanlarımız Üzerine", **Edebiyat Bilimine Katkılar**, Ankara 1993, s. 215-231. Ayrıca bkz., Şükrü Elçin, "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu". **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, cilt I, II. Baskı, Ankara 1997.

7. Fuat Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, T. T. K. Yayını, Ankara 1996, s. 54-71; s. 362-364.

8. Destanlar çekirdek metnin nakli sırasında manzum bir karakter kazanırlar. Ne yazık ki, Dede Korkut Destanları nazma geçtiği sırada nazımlı haliyle metinleştirilmemiştir. Belki diğer destanların ana manzum metinle ilişkileri ortaya konabilirse, bu problem çözülecektir. Ancak övünerek ve sevinerek söylenebilir ki, Türkiye'li şairlerden Niyazi Gençosmanoğlu (1928) Salur Kazan Boyu (Epizodu)nu nazma çekmiş ve yayınlamıştır. Bkz., **Dede Korkut'dan Salur Kazan Destanı**, İstanbul 1976, 158 sayfa.

9. Dede Korkut Destanlarının kahraman adlarına bakarak özellikle Kıpçak-Kuman boylarında farklılaşmış hallerini görmekteyiz. Alıp Manaş, Alp Manas, Alпамış, Alpamişa, Alpamis, Alıpmemişen, Peyrek, Pöyrek, Bamısı Beyrek adlarının aynı ismin dağılmaya bağlı, sözlü gelenekte yaşamaktan doğan farklılaşmalar olduğunu söyleyenlere biz de katılıyoruz. Bu konuda ayrıca bkz., Metin Ergun, **Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş**, Konya 1997; Ali Duymaz, **Bir Destan Kahramanı Salur Kazan**, İstanbul 1997.

10. Orhan Şaik Gökyay, **Dedem Korkud'un Kitabı**, İstanbul 1973, s. I-VI.

11. Kilisli Muallim Rifat (Bilge), **Kitâb-ı Dede Korkut Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân**, İstanbul 1916.

12. Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı I, Giriş - Metin-Faksimile**, T.T.K., Ankara 1958; **Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer**, T.T.K. Ankara 1963; **Dede Korkut Kitabı**, Boğaziçi Yayını, İstanbul 1981 (4. Baskı).

13. O. Şaik Gökyay, **Dedem Korkud'un Kitabı**, İstanbul 1973.

14. Fahrettin Kırzioğlu, **Dede Korkut Oğuznâmeleri: I.Kitap**, (M.Ö. 149-M.S. 429 Eski Oğuzlar), İstanbul 1952, s. 54-57, Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları**, 2. bs., bkz., "Sir-Derya Oğuzları", (s. 26-60); "Destanlar" (s. 373-422), Ankara 1972.

15. Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Cilt III, Tip Tahlilleri, İstanbul 1985.

16. Gerçekten Türk Soylu Halklar onu unutmadılar. Kazaklar, Devlet Başkanı Nursultan NAZARBAYEV'in Dede Korkut için çıkardığı özel bir kanun ile "Korkut ve Türk Âlemi" konulu uluslararası toplantıyı yaptılar (11-14 Kasım 1997). Kızılorda şehrinde yapılan konferansın sonunda şu 8 maddelik karar kabul edildi:

"1- Korkut Ata mirasını araştırıp toplamak amacıyla bütün ortak Türkî dildeş memleketlerde halkların âlimlerinin ve felsefecilerinin, Korkut bilimcilerinin gücünü birleştirmek. 2- Korkut Ata'nın vatani SIR boyunca "Korkut Ata İlmî Araştırma Merkezi" kurup, müze açmak. 3-Kızılorda bölgesi halkının Korkut Ata'ya yeniden anıt yapmak, onu bütün insanların ziyaret edeceği kutsal yere çevirmek yönündeki çalışmalarını desteklemek, bu çalışmayı daha fazla genişletmek, bütün Türkî dildeş halkların başkanlarının bilgisine sunmak. 4- Korkut Ata'nın mirasını anaokullarına kadar bütün orta ve yüksek okulların programlarına koymak, bu amacı program kuralları ve plânlamayla yerine getirmek. 5. Kızılorda bölgesindeki Korkut Ata Gumanitarlık Üniversitesi'nin Tarih, Dil ve Edebiyat Fakültelerinin başarılı öğrencilerine "Korkut Ata" adında bir burs vermeyi ve bunun gibi görevleri başka soylu Türkî memleketlerdeki yüksek okullara teklif etmek. 6. "Korkut ve Türk Âlemi Uluslararası İlmî - Teorik Konferansı"na katılanların konuşmalarını bütün soylu Türkî memleketlerin halklarına iletmek. 7. Önceden komiteyi "Korkut ve Türk Âlemi Uluslararası İlmî - Teorik Konferansı"nın malûmatlarının kitap olarak çıkarılmasını görevlendirmek. 8. Soylu Türk halklarının dostluğunu artırmak, dilini, tarihini, filozofyasını, medeniyetini ve ilmini, siyasetini geliştirmesine katkıda bulunan meşhur kahramanları teşekkür etmek için ülkeler arası "Turan" madalyonu olmasını belirterek bu soylu Türkî memleketlerin başkanlarının nazarına sunmak."

Bu konferansın hemen arkasından Azerbaycan halkı, Devlet Başkanı ALİYEV'in çıkardığı kanuna bağlı olarak "Uluslararası Dede Korkut Konferansı"ni toplayacak (4-11 Aralık 1997). Bu satırların yazarı orada "Dede Korkut Destanlarında Aile" başlıklı bir tebliğ sunacak (Biz katılmadık. Adı geçen tebliğimiz A.K.M. Sekreteri İmran Baba tarafından okundu ve metin **Türk Dili** dergisinin Ocak 1998 sayısında yayınlandı).

Hukuk, Türk Kültürünün Ayrılmaz Bir Parçasıdır

Zeki HAFIZOĞULLARI

Atatürk Kültür Merkezi
Asıl Üyesi

A.K.M. olarak 75 yıl önce kurulmuş bulunan millî cumhuriyetin lâik, demokratik hukuk devleti halinde yaşaması için araştırmalar yapıyor ve yaptırıyoruz. Bilim Kurulu üyelerimizden Sayın Süleyman Kazmaz önce Bilim Kurulu'nda sözlü olarak ifade ettiği bir isteğini daha sonra proje halinde sunmuştur. Bu güzel projeye ilgili olarak Bilim Kurulu üyelerimizden Prof.Dr. Zeki Hafizoğulları'nın yazmış buldukları raporu, kamuoyunun zaman zaman tartıştığı birçok meseleye cevap teşkil ettiği ve tartışmaları zenginleştirmesi düşüncesiyle olduğu gibi yayınlamak kararı aldık.

Saygılarımızla,

BİLGE YAYIN KURULU

Sayın Süleyman Kazmaz'ın "Türk Hukukunun Kaynaklarının Araştırılması ve Halk Hukuk Belgeliği Kurulması Projesi" başlıklı proje teklif yazısı incelenmiştir.

1. Yazarın bugün ülkemizde yürürlükte bulunan hukuk düzeninin "millî bir hukuk" olmadığı düşüncesine katılmak mümkün değildir.

Ülkemizdeki hukuk düzeni, tarihin şiddetle zorunlu kıldığı bir "hukuk devrimi" sonunda oluşmuş bulunan "demokratik, lâik, sosyal bir hukuk devleti" düzeyindedir.

Bu hukuk düzeninin kuralları, ülkenin her tarafında, hiç bir ayırım gözetilmeden, en azından 70 yıldan bu yana, kesintisiz, nizasız ve fasılasız uygulanagelmektedir.

Bu süre içerisinde, "doktrin" yanında, külliyatlı miktarda "emsal kararları", "genel kurul kararları", "ictihadı birleştirme kararları" oluşmuş, böylece Lozan Barışı'yla kurulmuş olan "millî devletin" "millî hukuku" yaratılmış olmaktadır. Bugün, hukukumuz, kaynağın: Kurtuluş Savaşı'nın "millî egemenlik" ilkesinden alan millî hukuktur.

2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hukuk düzeninin, Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu hukuk düzenlerinden, "hukukun genel teorisi", "hukukun temel ilkeleri", "modern lâik hukuk düzenlerinin yarattığı münferit müesseseler" yönünden alabileceği her hangi bir "ilke", "düşünce tarzı", "yöntem", "sistem" "kurum" mevcut bulunmamaktadır; çünkü, Osmanlı İmparatorluğu "feodal-teokratik veya teosantirik" bir toplum/hukuk/devlet yapısına sahiptir. Oysa Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hukuku lâik-demokratik bir hukuk düzenidir. Bu karşıt hukuk düzenlerinin karşılıklı birbirlerini etkilemesi tabiatları icabı mümkün değildir; çünkü, lâik hukuk düzenleri, teokratik hukuk düzenlerini yıkarak ortaya çıkmışlardır.

Tanzimat döneminde yürürlüğe konmuş bulunan bazı kanunlardan etkilenmiş olunması, o döneme ait bazı kanunların halen bugün de yürürlükte olması, yukarıda belirtilen hususu tekdüz etmemekte, tersine teyid etmektedir. Şöyle ki, yapıldığı esnada bugün yürürlükte bulunan Ceza Kanunu'nu etkileyen kanun 1853 yılında kısmen, 1856 yılında tamamen tercüme edilerek yürürlüğe konmuş olan Fransız Napolyon Kanunu "Lâik Fransız hukuk düzeninin" bir ceza kanunudur. Bugün yürürlükte bulunan "Memurin Muhake-

matı Hakkında Muvakkat Kanun” Cumhuriyetin nite-likleriyle ters düşmemektedir; çünkü, Osmanlı Devletinde “Devlet Şûrası” oluşturulduktan sonra yapılmış bir kanundur.

3. Hukuk devrimi gerçekleştirilirken, tabiatının ge-reği olarak, Osmanlı feodal-teokratik toplum/hu-kuk/devlet düzeninin hiç bir ilkesine itibar edilmemiş, ancak ülkede halk arasında mevcut “örf ve âdet kural-ları” İzmir İktisat Kongresi’nde özlenen “modern ha-yat” ile bağdaştığı ölçüde göz önüne alınmış, dola-yısıyla olabirlikleri olanlar hukuk düzenine ithal edilmiştir. Öte yandan, Türk Medenî Kanunu’nun 1. maddesi ile hukuk düzeninin yapısına ithal edilmemiş olup da somut bir uyuşmazlığın çözümünde işe yara-yabilen “örf ve adet” “kanun”dan sonra hukukun kay-nağı haline getirilmiştir. Böyle olunca, feodal-teokra-tik veya teosantrik hukukî tezahürler hariç, Türk top-lumunda ortaya çıkmış olan ve modern hayatla bağda-şır bulunan tüm davranış kuralları ya bir hukuk kuralı-na ithal edilmiştir, ya da örf ve âdet olarak hukukun aslı kaynağı olmuştur.

O halde, Hukuk Devrimi, “Türk Halkının yaşama biçimini” kurduğu hukuk düzeninde dışlamış değildir. Türk hukuk düzeninden dışlanmış olan şey, “Teokra-tik toplumsal yaşama biçimidir.” Bu iki şey birbirin-den farklıdır. Zaten “teokratik toplumsal yaşama biçi-mini” istemek, aslında, dolaylı olarak, teokratik top-lum/devlet/hukuk düzenini istemektir. Böyle bir dü-zen, tüm anayasalarımızın temel ilkesi olan ve Anaya-sanın değiştirilmesi bile teklif edilemeyen 1., 2. ve 3. maddesi karşısında mümkün bulunmamaktadır.

4. “Halk hukuku” terimi belki de “sosyolojik bir kavram” ifade etmektedir. Hukukta “halk hukuku” di-ye bir kavram yoktur. Amerikan “Realist Okulunun”, “Tarihçi Okulun”, bugün “Postmodernistlerin” “halkın kendi bünyesinde kendiliğinden oluşan beşerî davranış kurallarına uyulması düşüncesi”, gerek “örfî hukuk düzenlerinde” ve gerekse “kodifike edilmiş hukuk dü-zenlerinde”, “Devletin hukuku yanında” örf ve âdetin, hukukun kaynağı olmasını ifade etmektedir. Ancak bu düşünceler, “feodal - teokratik yaşam tarzlarını” asla “halkın hukuku” saymamışlardır.

Tanzimat döneminde, bir yandan lâik hukuk dü-zenlerinden “Resepsiyon faaliyeti” gerçekleştirilirken, öte yandan herkesçe uyulan kendi örf ve âdetlerimiz “Kodifike faaliyeti” ile kanunlaştırılmak istenmiştir. “Mecelle” böyle bir faaliyetin ürünüdür. Ancak, bu fa-

aliyet başarılı olamamış, feodal-teokratik Osmanlı ya-şama tarzından uygar, modern bir hukuk düzeni yara-tılamamıştır. Uygar, modern hukuk düzeninin ifadesi lâik-demokratik hukuk düzeninin tesisi, Türkiye Cum-huriyeti’ne nasip olmuştur.

O halde, modern bir hukuk düzenini oluşturmada “halk hukukundan yararlanmak düşüncesi” bir fantazi olmaktan ileri gitmemekte ve pratik bir değer ifade et-memektedir.

5. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin hukuk düzeni “Jüstinyanus” zamanında “kodifike” edilen örfî Roma hukuku düzeninden çok ilerdedir. Amerikan, Fransa İhtilalleri ile “tarih yeni bir başlangıç noktası” kazanır-ken, dolayısıyla gerek Anglo-Amerikan ülkelerinde, gerekse Kıta Avrupasında “lâik toplum/hukuk/devlet düzenleri” oluşturulurken Tarihçi Okulun düşüncelerinden yararlanılmıştır. Bugün, Türk hukuk düzeninin oluşturulmasında eski Türk Devletinin “hukuk gele-neklerinden” alınabilecek bir şeyin olduğunu iddia et-mek oldukça zordur ve hattâ imkânsızdır; çünkü, Türklerin “feodal-teokratik toplum/hukuk/devlet dü-zenlerini” kabulüyle birlikte, kendi “şamanist top-lum/hukuk/devlet düzenleri” kökten ortadan kalkmış, kalkmış olan bu hukuk düzeninin yerine geçen hukuk düzenine asırlarca hiçbir etkisi olmamıştır. Bugün eski Türklerdeki davranış kurallarının toplanması, incelen-mesi, geçmişin bir bilgisi olmadan öte, her hangi bir anlam ifade etmemektedir.

Ancak, bugün, bir “Türk Âlemi” ortaya çıkmıştır. Bu âlemin önemli hukuk meseleleri bulunmaktadır. Biz bu büyük âlemin tarihî, kültürel, coğrafî, organik bir parçası isek ve böyle kalmak istiyorsak, bu âlemi hür, baysındır, gönençli kılmak, bu âlemi oluşturan devletleri birbirine her konuda destek çıkarmak isti-yorsak, en az “diller” arasında olduğu kadar hukuk dü-zenleri arasında da bir eşgüdümü gerçekleştirmeye katkıda bulunmak zorundayız. Bu âlemde “hukuku”, tüm diğer beşerî faaliyetlerin içinde cereyan ettiği bir deniz haline getiremezsek, “hayalin” ötesinde başarılı bir iş yapmamış oluruz. Bugün dünün ihmalinin veba-lini yaşıyoruz; yarının vebalini yaşamak istemiyorsak, Türk Dünyasını/Âlemini oluşturan devletlerin hukuk düzenlerini incelemek, geliştirmek, bu düzenler ara-sında bir eşgüdümü sağlamak zorundayız.

Hukuk bir ortak kültürdür. Atatürk Kültür Merkezi Türk Âleminde oluşmakta olan bu ortak kültüre ortak bilimsel araştırmalar, seminerler, paneller, toplantılar

vs. yapmak suretiyle katkıda bulunmalıdır. Bunun sağlanması için, en başta Atatürk Kültür Merkezi bünyesinde bir "Hukuk Araştırma Kolu" kurulmalı, kolun bünyesinde yeterli sayıda "hukukçu üye" bulundurulmalıdır.

6. Lâik-demokratik toplum/hukuk/devlet düzenleri bir kültürdür. Bugün, uygar toplumların kabul ettiği "siyasal yaşam" tarzı, lâik-demokratik toplum düzeninin geliştirdiği ferdî-toplumsal yaşam tarzlarıdır. Söz konusu yaşam tarzları, yüzlerce yıllık bir çabanın ürünüdür. Türk hukukçusunun bağımsız düşünmesini, düşünce üretmesini, düşüncenin ifadesi olacak eserlere, deneyimlere doğrudan doğruya ulaşılmasını istiyorsak, bu eserleri ve deneyimleri dilimize kazandırmak zorundayız.

Ülkemizde böyle bir tecrübe yapılmıştır. Majno'nun "Ceza Kanunu Şerhi", Von Tur'un "Borçlar Hukuku Kitabı" Türkçeye çevrilmiştir. Bu eserler halen hukukçularımızın başvuru kitabıdır. Ancak, hangi elin marifetiye, bu işe devam edilmemiş, Türk hukukçusunun bağımsız düşünmesi yolları engellenmiştir.

Öte yandan, bu konuda ülkemizde üretilen eserleri, Türk Âlemine taşımak ve "ortaklaşa düşünme" alışkanlıklarını sağlamak zorundayız. Bunun yolu, öteki uygar ülkelerin yaptığı gibi, hukukun temel eserlerini dilimize kazandırmak, dilimizde yazılmış eserleri Türk Âlemine taşımaktır. Bu büyük faaliyeti yürütmekte, Atatürk Kültür Merkezi, güvenilir, üstün, bilimsel objektifliği olan önemli bir anayasal araç konumundadır.

7. Sayın Süleyman Kazmaz, sunduğu projeye, en azından tartışmayı başlatmıştır. Gerçekten, "Cumhuriyet dönemi" hukuk düzenini bir kültür ürünü olarak araştırmak, incelemek ve yaymak bugün bir zorunluluktur. Bu konuda tartışmayı başlatan ve ilk adımı atan değerli üyemize teşekkür etmenin gerektiği inancındayım.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Zeki Hafızoğulları
Kurul Üyesi

*1998 yılının
bütün Türk Dünyasına
hayırlı ve uğurlu olmasını,
yeni yılda
Türk Kültürüne sahip çıkanların
birbirlerine
daha çok yakınlaşmasını diliyoruz.
BİLGE YAYIN KURULU*

Dede Korkut Kitabı

ve

Sözlü Gelenek*

Yard. Doç. Dr. Metin EKİCİ

Ege Üni. Edeb. Fak.

Halk Bilimi Anabilim Dalı

Öğretim Üyesi

Avrupalı ve Amerikalı araştırmacıların son iki yüz yıla yakın bir zamandan beri en fazla tartıştıkları konulardan birisi de sözlü ve yazılı edebiyat arasındaki ilişkidir. Yazının bulunmasından beri mevcut olan yazılı metinlerin sözlü gelenek üzerinde etkisi olup olmadığı, sözlü gelenekte yazılı metinlerden ve yazılı metinlerde sözlü gelenek yaratmalarından faydalanılıp faydalanılmadığı hep tartışılmıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyıl içinde alevlenen bu tartışmalar özellikle Homer ve eserleri, *İlyada* ve *Odyssey* etrafında yoğunlaşmıştır. Bazı araştırmacılar bu eserlerin Homer tarafından bir ilhama bağlı olarak yazıldıklarını ve daha sonra sözlü gelenek tarafından bu eserlerden faydalandığını iddia ederken, Millman Parry ve Albert B. Lord başta olmak üzere diğer pek çok araştırmacı da Türk sözlü yaratmalarından *Manas* başta olmak üzere çeşitli ülkelerin sözlü geleneklerinden örnekler vermek suretiyle Homer'in eserlerinin ilk olarak sözlü gelenekte uzunca bir süre anlatılıp, zenginleştikten sonra, Homer tarafından toplanıp yazıya geçirildiklerini iddia etmekte ve bunu ispatlamak için de destanların yapı bakımından incelenmesi esasına dayanan "Sözlü Teori" (The Oral Theory) adını verdikleri teoriyle bu görüşlerini ispata çalışmaktadırlar.

Batılı araştırmacıların Homer'in eserleri hakkındaki bu tartışmaları sürüp giderken, Türk edebiyatının en önemli bir klasiği olan *Dede Korkut Kitabı* ve onun ihtiva ettiği anlatmaların tartışmasız bir şekilde sözlü gelenekten derlenip, yazıya geçirildiği konusunda araştırmacılar hemfikirdir. Biz bu incelememizde *Dede Korkut Kitabı*'nın bu az tartışılan yönü, yani kitabın sözlü gelenekle ilgisi üzerinde durmak istiyoruz. *Dede*

Korkut Kitabı'nın hem anlatım tekniği ve kurgusu bakımından, hem de ihtiva ettiği anlatmaların muhtevalarının sözlü gelenekle bir ilgileri olup olmadığını, bu ilginin nasıl bir özellik gösterdiğini, günümüz sözlü gelenekleri için *Dede Korkut Kitabı*'nın önemini ortaya koymayı çalışacağız.

Dede Korkut Kitabı'nın sözlü gelenekle ilgisi meselesine geçmeden önce kitabın nüshaları ve bazı özellikleri hakkında kısa bir bilgi vermeyi burada uygun buluyoruz. *Dede Korkut Kitabı*'nın bilinen ilk nüshası 19. yüzyıl başlarında (1815'te) Dresden (Almanya) Millî Kütüphanesinde H. F. von Diez tarafından gün ışığına çıkarılmış olup, bu nüsha "*Kitab-ı Dedem Korkut*" adını taşımaktadır. Yazarı ve yazıya geçiriliş tarihi belli olmayan bu nüsha bir giriş ve on iki destan-hikâye ihtiva etmektedir. Kitabın ikinci nüshası ise 20. yüzyıl ortalarında (1950'de) Ettore Rossi tarafından Vatikan Kütüphanesi'nde ortaya çıkarılmış olup, "*Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve Gayri*" adını taşır. Bu ikinci nüsha Dresden nüshasından daha eksik olup, Vatikan nüshasında Dresden nüshasında mevcut olan giriş kısmı ve hikâyelerden birisi de yarım olmak üzere anlatmalardan sadece altısı yer almaktadır.

Yukarıda adları verilen her iki nüshada da ne yazar adı, ne de yazıldıkları tarih hakkında hiç bir kayıt yoktur. Ancak bugüne kadar yapılan dil, muhteva ve tarih araştırmaları sonucunda ve özellikle de Faruk Sümer, Muharrem Ergin ve Orhan Şâik Gökyay gibi bilim adamlarının yaptıkları araştırma ve incelemeler neticesinde her iki nüshanın da 15.-16. yüzyılda yazıya geçirilmiş olabileceklerini ve muhtemelen her iki nüshanın da kaynağı olan daha orijinal bir nüshadan kopya edilmiş olabilecekleri *Dede Korkut* araştırmacıları tarafından kabul edilmektedir.

Kitap 15.-16. yüzyılda yazıya geçirilmiş olmakla birlikte, içinde yer alan on iki anlatmanın konuları itibariyle bu yüzyıldan çok daha önceye 9.-10. yüzyıllara kadar geri götürülmektedir. Kitapta yer alan anlatmalar ve girişteki veciz sözler incelendiğinde, kitapta anlatılan Oğuz Türkleri'nin daha henüz Anadolu'yu yurt edinmedikleri ve İslâmiyeti de yeni kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Kitabın giriş kısmında *Dede Korkut*'un kim olduğu kısaca tanıtıldıktan sonra, onun veciz sözlerine yer verilmektedir. Kitabın sözlü gelenekle ilgisi daha ilk aşamada bu veciz sözlerde açıkça görülür.

Kitaptaki bu sözlerin çoğu günümüz Türk boylarının sözlü geleneklerinde atasözü olarak hâlâ yaşamaktadır.

Kitapta yer alan on iki hikâyenin konuları bakımından dağılımları ise şöyledir: Dokuz hikâye Müslüman Oğuz Türkleri'nin, Hristiyan Bizans Devleti'nin bir parçası olan Trabzon Tekfuru ve yine Hristiyan Gürcülerle olan mücadelelerini ve bu mücadelelerde kahramanlık gösteren Oğuz beylerinin hayatlarını konu eder. Yine bu dokuz anlatma arasında yer alan "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek" ve "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı" anlatmaları hem düşmanla mücadeleyi, hem de aşk konularını işlemelerini bakımından oldukça enteresan iki anlatmadır. Kalan üç anlatma ise, mitolojik, olağanüstü ve dinî varlıklarla Oğuz kahramanlarının mücadelesi ve ilişkilerine ve ayrıca Oğuz Türklerinin kendi aralarındaki mücadelelere yer verilmiştir. "Basat'ın Tepegözü Öldürmesi" anlatmasında Oğuz kahramanı Basat'ın olağanüstü bir güce sahip olan mitolojik Tepegöz'ü nasıl öldürdüğü anlatılırken, "Deli Dumrul" adlı anlatmada ise ölüm meleği Azrail'e karşı gelen Deli Dumrul'un yaptığı yanlış düzeltmek için başvurduğu çareler dile getirilir. Kitapta son hikâye olan ve "Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Ayaklanması ve Beyrek'in Öldürülmesi" adını taşıyan anlatmada ise Oğuz Türkleri'nin kendi iç mücadeleleri konu edilir.

Burada kısaca tanıtmaya çalıştığımız *Dede Korkut Kitabı* ve çeşitli Türk boylarının günümüzde sahip oldukları sözlü gelenekler arasındaki ilginin incelenmesi, Türk boylarının günümüzde sahip olduğu çok canlı sözlü geleneklerin eskiden ne gibi özellikler taşıdığı, zaman içinde bu geleneklerde meydana gelen gelişmelerin ortaya çıkarılması ve günümüzde şekillerinin daha iyi anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Dede Korkut Kitabı'nın sözlü gelenekle ilgisini esas olarak şekil ve muhteva olmak üzere iki bakımdan incelemek yerinde olacaktır. Bunlardan şekil bahsi altında kitaptaki destan-hikâyelerin anlatım tekniği, kitabın kurgusu ve nazım-nesir karışık olma gibi özellikler incelenirken, muhteva bakımından anlatıcıların kimliği, sahip oldukları anlatma şartları ve çevreyle ilgili olarak kitapta sunulan bilgiler yanında, kitapta yer alan anlatmaların günümüzde yaşamakta olan çeşitli destan ve hikâyelerle konu, epizot veya motif seviyesindeki paralellikleri ve benzerlikleri incelenecektir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatım tekniği bize Türklerin hem eski dönemlerdeki destan anlatım tekniğini gösterirken, hem de günümüz sözlü anlatımının daha iyi anlaşılması imkânını verir. Kitaptaki destan-hikâyeler genellikle üçüncü şahıs ağzından anlatılır. Kahramanların karşılıklı konuşmalarına geçileği sırada veya "soylama" adı alan bir şiir söyleyecek olmaları durumunda ise, üçüncü şahsın yapmakta olduğu anlatımda, birden şahıs değiştirilip, birinci şahıs tanıtıldıktan sonra şiirlere yer verilir. Kitabın tamamındaki destan-hikâyeler bu yapıyı hiç bozmadan takip eder. Bu özellik kitabın giriş kısmındaki veciz sözler için de geçerlidir. Burada Dede Korkut tanıtılırken üçüncü şahsın ağzından başlayıp aynı şahsın ağzından devam eden anlatımda, Dede Korkut'un kendi özlü sözlerine sıra geldiğinde tıpkı şiir kısımlarında olduğu gibi, söz birinci şahsa, yani Dede Korkut'a bırakılır. Bu anlatım tekniği günümüz destan ve hikâye anlatımında bütün Türk boylarında aynen muhafaza edilmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda gördüğümüz "*Görelim hanum ne soylamış?*", "*Görelim hanum ne söyler*" ifadesi, hemen bu ifadenin sonrasında yer alan şiir kısımlara bir giriş olduğu gibi, okuyucuya da anlatımın nesirden, nazıma geçeceğini belirtmek için kullanılan bir kalıp ifadedir. Her ne kadar tam olarak her şiirin başında belirtilmemiş olsa da, kitapta muhtelif vesilelerle adı geçen ve "kopuz" adını alan bir müzik âletinin bu şiirlerin söylemesine eşlik ettiği açıktır. Bu anlatım tekniğinin günümüz Türk boyları arasında hâlâ aynen muhafaza edildiğini göstermek için bir örnek verelim. Biz böyle bir karşılaştırma için elimizde bulunan Köroğlu anlatmalarının çeşitli Türk boylarından; Anadolu, Azeri ve Türkmen anlatıcılarından derlenmiş metinleri seçtik. Köroğlu'nun Anadolu sahası kolları içinde yer alan "Köroğlu'nun Dağıstan-Derbent Seferi ve Oğlu Hasan Bey" kolu Aşık Ali Rıza Ezgi tarafından anlatılırken, Köroğlu'na Derbent Paşası'nın huzurunda kendisine oraya ne için geldiği sorulduğunda şöyle cevap verdiği belirtilir:

"Benim sazımı getirin. Size derdimi sazımla deyim. Anlaşılan siz derdimi dilimden anlamayacaksınız. Bakalım burda Köroğlu derdini nasıl anlatır."

Köroğlu'nun Türkmen versiyonunda ise sık sık görülen şu ifade yine aynı şekilde karşımıza çıkar:

"... bir, bağ (beş) kelime söz aydar gerek, gör-bag,

neme diyyar”

Yine Köroğlu'nun Azerbaycan versiyonunda da benzeri pek çok örnek mevcuttur;

“... *Sonra la' nat şeytana deyip, aldı sazı; görak nâ dedi...*”

Karşılaştırmalardan da anlaşılacağı üzere Türk Dünyasının çeşitli sözlü gelenekleri ile bundan dört-beş yüzyıl önce yazıya geçirilip, ondan çok daha öncesi sözlü gelenekler hakkında bilgi veren *Dede Korkut Kitabı*'ndaki yapı arasında hemen hiç fark yoktur.

Kitaptaki destan-hikâyeler nazım, nesir karışık olarak anlatılmış olmakla birlikte nesir kısımların da nazma çok yakın bir nesir olduğu ve yer yer tamamen bir nazım havasında verildiğini söyleyebiliriz. İlk şeklini *Dede Korkut Kitabı*'nda gördüğümüz bu anlatım şekli de günümüz Anadolu, Azerbaycan ve Türkmen destan ve hikâye anlatımının temel bir özelliğidir. Bazı araştırmacılar bu tür bir anlatımın ilk defa *Dede Korkut Kitabı*'nda ortaya çıkmasını kitabın epik dönemle roman dönemi ortasında yazıya geçirilmiş olmasıyla ilgili görür ve *Dede Korkut Kitabı*'nın sözlü gelenekteki bu önemli gelişmeyi ortaya koyması bakımından ayrı bir önemi olduğunu kabul ederler.

Dede Korkut Kitabı'nın kuruluş şekli de oldukça önemli bir şekil arzeder. Kitabın yazıldığı kabul edilen 15.-16. yüzyıllar İslâmî Türk şiirinin ve özellikle de “Divan Şiiri” adını verdiğimiz klasik Türk şiirinin oldukça geliştiği ve zirvede olduğu bir dönemdir. Bu dönemde divan şairlerinin şiirlerini topladıkları divanların giriş kısımlarına benzer bir girişin *Dede Korkut Kitabı*'nda da divan yazma geleneğinin neticesi olarak düşünülebilirse de, kitaptaki bu giriş kısmı gerek konu ve gerekse anlatım tarzı bakımından divanlardan daha çok, destan ve hikâye anlatımında âşıkların takip ettiği yol olan ve Anadolu'da “Döşeme” adı verilen hikâye anlatımındaki başlangıcı, ön hazırlığı andırmaktadır. Eğer kitaptaki giriş böyle bir gelenek takip edilerek verilmişse, günümüz sözlü destan ve hikâye anlatım geleneğindeki hazırlık kısmının köklerinin oldukça eski bir geleneğe dayandığını söyleyebiliriz.

Kitapta yer alan on iki anlatmanın farklı Oğuz beylerinin maceralarını konu ediyor olması her anlatmanın kendi içinde bir bütünlük sağlamaktadır. Ancak hemen her anlatmada mevcut olan Hanlar Hanı Bayın-

dır Han, Salur Kazan, Dede Korkut gibi Oğuz boyunun önde gelen karakterleri ve her anlatmanın başlangıç ve bitiş yeri olan “Oğuz Yurdu” veya “Oğuz Eli” ve yine anlatmaların çoğunda aynı düşmanın yer alması gibi hususlar, kitabın içindeki bütün anlatmaların ortak özellikleri olarak dikkat çeker. Bu özellikler sadece kitapta tekrar edilen unsurlar olarak yer almaz, aynı zamanda kitaba ikinci bir bütünlük kazandırır, yani hikâyelerin hepsi ortak bir daire içinde yer alır. Bu tür bir kurguyu biz Köroğlu dairesinde görmekteyiz. Türk Dünyasının pek çok yerinde bilinmekte olan Köroğlu anlatmaları; anlatıcı, dinleyici, yer ve zamanın durumuna göre bazen tek tek kollar halinde anlatılabilirken, uygun durumlarda Köroğlu ve keleşlerinin farklı maceralarından oluşan bir kollar bütünü halinde anlatılmaktadır. Köroğlu'nda da her kol tek başına bir bütünlük arzettiği gibi, başta Köroğlu'nun kendisi ve atı olmak üzere, kolların başlangıç ve bitiş yeri olan Çamlıbel ve Köroğlu'nun kurmuş olduğu belli bir düzen hemen her kolda ortak bir özellik olarak karşımıza çıkar. İşte bu durum bütün kollar arasında ikinci bir bütünlük sağlar. Bu ikinci bütünlük sayesinde çeşitli “Köroğlu daireleri”nden bahsedebiliyoruz. Sözlü gelenekte anlatıcı ve anlatıcının sahip olduğu şartlar ve çevre (context) ile ilgili olduğunu düşündüğümüz bu durumun ilk defa *Dede Korkut Kitabı*'nda verilmiş olması, bize bu geleneğin de oldukça eski dönemlere ulaştığını gösterir. Bu özellik ikinci bir durumla daha yakından ilgilidir. Böyle kendi içinde parçalara ayrılabilme ve her parçanın hem kendi içinde bir bütünlük arzemesi, hem de biraraya geldiklerinde ikinci bir bütüne vücut verme özelliği bir parça çıkarıldığında kitap genelindeki bütünlüğü bozmuyorsa, ki kitabın Vatikan nüshası altı anlatmayı ihtiva etmesine rağmen hâlâ bir bütünlük arzetedir. Buradan hareketle bizim, *Dede Korkut Kitabı*'nın mevcut nüshalarında yer alan anlatmalardan çok daha fazla anlatmalar olduğunu varsaymamız yanlış olmasa gerektir. Bir başka ifadeyle, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki anlatmalar daha önceki dönemlerde sayı olarak on ikiden çok daha fazla sayıda anlatmalardan oluşan bir bütünün parçaları olabilir. Kitabın ihtiva ettiği anlatma sayısının çok daha fazla olması gerektiği görüşünü Muharrem Ergin de şöyle ifade eder: “...eğer her hikâyenin bir Oğuz kahramanı için düzenlendiği düşünülürse, kitapta adı ge-

çen ve başarılarından çeşitli sıfatlarla bahsedilen kahramanlar için de hikâyeler olmalıydı. Belki de onlar daha orijinal bir yazmada mevcuttu.”

Kitabın şekil bakımından sözlü gelenekle ilgisi genel olarak bu şekilde özetlenebilirken, onun muhtevasının sözlü gelenekle ilgisi ise çok daha geniş olup, hem eski Türk sözlü geleneği hakkında bilgi vermesi, hem de günümüzdeki Türk sözlü geleneklerinin araştırılması ve incelenmesindeki yeri ve önemi tartışma kabul etmeyecek kadar açık ve nettir. Kitap muhteva bakımından bize eski sözlü geleneğin yaratıcıları, anlatıcıları ve devam ettiricileriyle, onların kullandıkları musikî aletleri, onların toplumdaki yerleri ve destan ve hikâye anlatımında takip ettikleri yollar hakkında oldukça önemli bilgiler verir. Yine kitabın içinde yer alan on iki anlatmanın muhtevasının günümüz Türk Dünyası sözlü geleneklerinde yaşayan çeşitli destan ve hikâyelerle bazan bir anlatma bütünü, bazan da bir epizot veya motif seviyesinde olan paralellikleri ve benzerlikleri, yaşayan sözlü destan ve hikâyelerin incelenmesinde oldukça zengin bir kaynak olarak karşımıza çıkar.

Başta Dede Korkut kendisi olmak üzere, eski dönem Türk hayatında “Ozan” adındaki destan-hikâye anlatıcılarının Türk liderlerinin huzurlarında bir “danışman” olarak ve Türk toplum hayatında “bilici, yardım edici” olarak yer aldıkları kitabın hem giriş kısmında, hem de kitaptaki hemen her anlatmada tekrar verilmektedir. Bu bilgiler sayesinde eski Türk inanç sisteminin temsilcileri olan Şamanlarla, günümüz destan ve hikâye anlatıcıları arasında bir bağ kurabiliyoruz. Batıda yaşayan Türk boyları arasında bu eski inanç sisteminin temsilcileri kalmamış ve onların bir uzantısı olan âşık-hikâyeci anlatıcı ve söyleyiciler eski mesleğin sadece bir kısmını ifa etmekle yetiniyor olsalar bile, onların bazı özellikleri, meselâ kendilerinin mesleğe başlamalarında gördüklerini söyledikleri “rüya motifi” ve aynı motif yapısının anlattıkları destan ve hikâyelere de taşınmış olması, bize *Dede Korkut Kitabı*’nda sunulan temel yapılardan birisi olup, şamanların mesleğe başlamalarıyla ilgili bir husustur. Diğer taraftan Orta Asya’nın bazı bölgelerinde yaşayan Türk boyları arasında, özellikle de Altay Türkleri arasında, *Dede Korkut Kitabı*’nda çok geniş izleri görülen eski inanç sisteminin temsilcileri hâlâ mevcut.

Eski Türk hayatında destan ve hikâye anlatıcılarının yani ozanların sahip oldukları hikâye anlatma şart ve çevresi hakkında *Dede Korkut Kitabı*’nda bize sunulan bilgiler arasında yer alan, bu kişilerin Türk yöneticilerinin yanlarında sahip oldukları sosyal statü ve konum da üzerinde durulması gereken bir başka husustur. Kitapta çok geniş şekilde tasvir edilen ozanların bu konumu, Türk Dünyasının hemen her yerinde daha yakın bir zamana kadar görülen, destan ve hikâyelerin yöneticilerin huzurlarında anlatılması, destan, hikâye anlatan bu kişilerin oldukça geniş bir bilgi ve tecrübeye sahip olup, bundan dolayı yöneticilere danışmanlık görevi yapmaları özelliği *Dede Korkut Kitabı*’nda bahsedilen eski bir gelenektir. Benzeri özellik Orta Asya Türkleri’nde daha yakın zamana kadar yaşamaktaydı ve yönetici olan “Emir” ve “Han”ların saraylarında jirav ve bahşılar hem danışmanlık, hem de destan ve hikâye anlatıcılığı vazifelerini ifa etmekteydiler.

Dede Korkut Kitabı’nda adı geçen ozanların kullandığı bir musikî âleti olan “Kopuz”, her ne kadar Batı Türkleri’nin sözlü destan ve hikâye anlatım geleneğinde sazla yer değiştirmiş olsa bile, Orta Asya Türk boyları arasında hâlâ bir musikî âleti olarak kullanılmaktadır. Destan ve hikâyelerin bir musikî âleti eşliğinde anlatılması veya terennüm edilmesi ve günümüz sözlü anlatma geleneğinde de aynı hususun devam etmesi, bize *Dede Korkut Kitabı* tarafından eski ve yeni destan, hikâye anlatma şartları hakkında verilen önemli bilgilerdendir.

Dede Korkut Kitabı’nın muhteva bakımından sözlü gelenekle bir başka noktada oluşan ilgisinin ise, kitapta yer alan anlatmaların muhtevalarıyla ilgili olduğunu söylemiştik.

Yapmış olduğumuz bir araştırmada *Dede Korkut Kitabı*’nda yer alan anlatmaların günümüz sözlü geleneğinde hâlâ canlı bir şekilde anlatılan hikâyelerle olan benzerlikleri üzerinde durduk. Bu incelememiz sonucunda *Dede Korkut Kitabı*’nda en eski şeklini tesbit ettiğimiz çeşitli özelliklerin, çağdaş sözlü geleneklerimizde var olduğu ortaya çıktı. Bu özelliklerin başında Türk destan ve hikâye anlatımında zaman ve mekânın kullanılmasıyla başlayan, hemen her anlatmada ortak bir “hazırlık” kısmı yer alır. İnceleme konusu ettiğimiz sözlü gelenekten derlenmiş “Âşık Ga-

rip” gibi Türk Dünyasında çok geniş bir alana yayılmış bir hikâyenin ana konusunun *Dede Korkut Kitabı*’ndaki anlatmalarla hemen hemen aynı olduğunu tesbit ettik. Yine incelememiz dışında kalan ve çeşitli Türk boyları arasında bilinmekte ve anlatılmakta olan Alpamış destanı da başta kahramanın ismi, Alpamış, olmak üzere ana konusu itibariyle *Dede Korkut Kitabı*’nda yer alan anlatmalarla benzerlik ve ilişkilere sahiptir.

Dede Korkut Kitabı’ndaki anlatmalardan olan “Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek” anlatmasının bugün Türk Dünyasının çeşitli yerlerinde anlatılan ve ana konusu “aşk” (romance) olan hikâye ve destanlarla oldukça yakın benzerliklere sahip olması dikkat çekici olmakla birlikte, aynı anlatmanın özellikle Anadolu sözlü geleneğinde çeşitli adlar altında bazan hikâye, bazan da masal olarak yaşıyor olması ve bu tür anlatmaların yirmiden fazla varyantının araştırmacılar tarafından tespit edilmiş olması da kayda değer bir başka ilişkiyi ortaya koymaktadır. Yine kitaptaki anlatmalardan olan “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürmesi” ve “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” anlatması da Türk boylarının sözlü geleneklerinde hâlâ hikâye veya masal şeklinde anlatılmaktadır.

Bizim yapmış olduğumuz araştırmada ve incelediğimiz sözlü geleneğe ait hikâyeler arasında yer alan “Bey Böyrek Hikâyesi”, “Şah Yusuf Hikâyesi”, “Âşık Garip ve Şah Senem Hikâyesi”, “Hüyrülükga ve Hemera Hikâyesi”, “İzzet Bey Hikâyesi” “Hilali ile Seherhan Hikâyesi” ve “Gül ile Sitemkâr Hikâyesi” çeşitli seviyelerde *Dede Korkut Kitabı*’ndaki anlatmalarda benzerlik ve paralellikler arzederler. *Dede Korkut Kitabı*’nda yer alan Bamsı Beyrek, Kanturalı, Boğaç Han, Basat ve Tepegöz’ün maceraları yukarıda inceleme konusu ettiğimizi söylediğimiz anlatmalarla en çok ilişkili olanlar şeklinde ortaya çıkmakta, özellikle Bamsı Beyrek ve Kan Turalı bunlar arasında en yakın anlatmalar olarak dikkat çekmektedirler.

Tabî ki bu benzerlik ve ilişkilerle ilgili olarak aklımıza hemen, acaba sözlü gelenekteki bu hikâyeler konularını *Dede Korkut Kitabı*’ndan mı almış, sorusu gelebilir. Bu soruya iki şekilde cevap vermek mümkündür. Birincisi; günümüz destan ve hikâye anlatıcılarının anlattıkları destan ve hikâyeleri kimden öğrendikleri sorulduğunda ve okudukları kitapların neler oldu-

ğu ile ilgili araştırmaların sonuçlarıyla ilgilidir. Elde ettiğimiz bilgi ve sonuçlara göre, günümüz sözlü gelenek temsilcilerinin okudukları kaynak kitaplar arasında *Dede Korkut Kitabı* mutlaka yer almaktadır. Aynı şekilde dünyanın pek çok kültüründe de destan ve hikâye anlatıcılarının, meselâ Hindistan’da, destan ve hikâye tasnifinde yazılı kaynakları kullandıkları bilinmektedir. Yazılı kaynakların kullanılması Türk anlatıcıları arasında eskiden var mıydı? Bu henüz tam olarak araştırılmamış bir konudur. Ancak daha eski dönemlerdeki anlatıcıların da yazılı kaynaklardan faydalanmış olmaları muhtemeldir. Her ne kadar günümüz sözlü gelenek temsilcileri olan âşık-şâir anlatıcılarının özellikleri sayılırken bazı araştırmacılar onları “üm-mi”, yani okuma yazması olmayan kişiler olarak tarif ediyorlarsa da, biz ünlü Köroğlu anlatıcısı Behçet Mahir’in ustası olan Erzurumlu Âşık Mıkdat gibi anlatıcıların Türkçe, Arapça, Farsca ve Rusça bildiğini ve okur-yazar olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Günümüz Türk Dünyasının çeşitli bölgelerinde yaşayan anlatıcıların da aynı şekilde okur-yazar oldukları bir gerçektir. Daha önceki dönemlerde, hanlara, beylere danışmanlık yapacak kadar bilgi ve görgü sahibi olan anlatıcıların okur-yazar olduklarını düşünmek yanlış olmasa gerektir. Biz eski ozan, bahşi ve jıravların, en azından belli bir kişiye danışmanlık yapanların da yazılı kaynakları kullandıklarını söyleyebiliriz. Bu noktada, bu incelemenin başında kendilerinden bahsettiğimiz Millman Parry ve Albert B. Lord’un bir anlatmanın sözlü gelenek ürünü olabilmesi için şart koştukları, “anlatıcıların okur-yazar olmamaları ve sadece ustalardan dinleyerek destan ve hikâyeleri öğrenmiş olmaları gerektiği” konusundaki düşüncelerini paylaşmadığımızı da belirtelim.

Yukarıdaki soruya verilecek bir başka cevap ise, *Dede Korkut Kitabı*’na zaten sözlü gelenekten alındığını kabul ettiğimiz anlatmalardan bazılarının bir bütün olarak, bazılarının ise epizot ve motifler halinde günümüze kadar devam eden Türk sözlü geleneklerinde değişerek ve gelişerek mevcudiyetlerini korudukları şeklinde olacaktır. Böylece, aynı anlatmaların *Dede Korkut Kitabı*’nda bir defa yazıya geçirildikleri andan itibaren donmuş olarak muhafaza edilip, günümüzde ortaya çıkarıldıklarını ve yazıya geçirildikleri şekilde -eğer varsa- çeşitli nüshalarının destan ve hikâye anla-

tıcıları tarafından geçmişte kullanıldıklarını, diğer taraftan da bu anlatmaların sözlü gelenekte mevcut olan şekillerinin sürekli değişen sosyo-kültürel yapıya paralel olarak sözlü gelenekte günümüze ulaştıklarını söyleyebiliriz. Bu iki düşünceden birisi veya her ikisi birlikte kabul edilse de, esas ve değişmez olan nokta; sözlü gelenekte hâlâ yaşayan destan ve hikâyelerin *Dede Korkut Kitabı*'ndaki anlatmalarda olan benzerlik ve paralellikleri ile bu anlatmalar için *Dede Korkut Kitabı*'nın verdiği bilgilerin önemidir.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: Batılı araştırmacılar kendi kültür ve medeniyetlerinin kaynaklarını ve bu kaynakların ne kadar eski olduğunu anlamak için Homer ve eserleri etrafında yaptıkları incelemelerde hem eski dönemlerini daha iyi gün ışığına çıkarmaya çalışmakta, hem de çağımızda mevcut gelenekleri bu kaynaklar vasıtasıyla yeniden değerlendirmeye uğraşmaktadırlar. Aynı şekilde, Türk Dünyasının köklerini, kültür ve medeniyet tarihini daha iyi anlamak ve öğrenmek için günümüz Türk Dünyasının ortak değerlerini daha iyi inceleyip, günümüzdeki problemleri çözmeye çalışmak ve tek tek Türk boyları arasında yaşayan değerleri ortak Türk kültürüne mal etmek asıl hedefimiz olmalıdır. Bu hedefe varmak için de herkesin üzerinde ittifakla birleştiği *Dede Korkut Kitabı* gibi bir şahesere sahip olmak bizim için gerçekten bir şanstır. Türk boyları arasındaki birlik ve beraberliği pekiştirmek için *Dede Korkut Kitabı* gibi eşsiz bir hazine araştırma ve incelemelerde daha fazla kullanılmalıdır. Türk Dünyasının çeşitli yerlerinde anlatma türleri (narratives) üzerinde ve kültür tarihi üzerinde yapılacak araştırmalar *Dede Korkut Kitabı*'nın araştırma ve incelemelerde ne kadar önemli ve vazgeçilmez

bir kaynak olduğunu daha açık ve net bir şekilde gösterecektir.

KAYNAKLAR

- * *Bu makalenin ilk şekli Kırgızistan'ın Oş şehrinde 29-30 Ağustos, 1997'de düzenlenen "Fergana Vadisi Dostluk ve İşbirliği Konferansı"nda okunmuştur.*
1. *Dizdaroğlu, Hikmet, Türk Halk Şiirinde Şekil ve Türler, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969.*
  2. *Ekici, Metin, Dede Korkut Tesirinde Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1995.*
  3. *Ekici, Metin, "The Anatolian Cycle of Köroğlu Stories", Madison, University of Wisconsin, 1996, (yayınlanmamış doktora tezi).*
  4. *Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı: I, Giriş, Metin, Faksimile, T.T.K., Ankara, 1958.*
  5. *Gökay, Orhan Şaik, Dedem Korkud'un Kitabı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.*
  6. *Gülensoy, Tuncer, "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanının Anadolu Varyantları", Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 403, Kasım, Ankara, 1996, s. 687-700.*
  7. *Flescher, H.L., Catalogue Codicum Manuscriptorum Orientalum Bibliothecae Dresdenis, Leibzig, 1931.*
  8. *Karryev, Baymuhammed A, Epiceskie Skazaniya o Ger-oglu u Tjurkojazyznyx, Harvard University Press, 1960.*
  9. *Reichl, Kari, Turcic Epic Poetry: Traditions, Forms, Poetic Structure, New York-London: Garland Publishing, 1992.*
  10. *Rossi, Ettore, Il "Kitab-i Dede Korkut": Racconti epicalerschi dei Turchi Oguz; The Vatican: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952.*
  11. *Tahmasib, M.H., Azerbaycan Dastanları IV, Bakü, Azerbaycan SSR, 1969.*
  12. *The Book of Dede Korkut, Translated by Geoffrey Lewis, New York, Penguin Books, 1974.*
  13. *Türkmen, Fikret, Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Ankara, Baylan Matbaası, 1974.*

ÖZDEMİR NUTKU

Medddahlık ve Meddah Hikâyeleri

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni Basıldı)

Estergon'da Bir Öğleden Sonra

Prof. Dr. Tuncer BAYKARA

Ege Üni. Tarih Bölümü
Öğretim Üyesi

Macaristan'da, Budapeşte'de, 7-12 Temmuz 1997 tarihlerinde "Asya ve Kuzey Afrika Terkikleri Kongresi" (ICANAS) toplanmıştı. Birçok defa niyet etmeme, hazırlıkta bulunmama rağmen bu güne kadar Macaristan'a gitmek ve Budin'i görmek kısmet olmamıştı. Bu defa, dostum J. L. Bacque-Grammond'un CIEPO olarak da davetiyle gitmeye niyetlendim. Türk Tarih Kurumu malî imkânsızlıklardan dolayı, sadece Prof. Dr. Nejat Göyünç'ü görevlendirmiş ise de, o da gelmemişti oraya. Sonunda Üniversitemden üç günlük yevmiye katkısı ile Macaristan'a gittim.

Macarlar, ICANAS ile, eski Müsteşrikler Kongreleri geleneğini de devam ettirmek arzusunda olduklarını, kongrenin 35. kongre olduğunu ifade ederek göstermiş idiler. Hem Ege Üniversitesi mensubu, hem de görevlendirilmemiş olmama rağmen, Türk Tarih Kurumu Üyesi olarak gereken faaliyetlere katıldım. Gül Baba Türbesi'ne -hem de iki defa- giderek gurbette kalmış bu Türk garibinin kabrini ziyaret ettim. Fakat hepsinden önemlisi Estergon'a gitmemiz idi.

11 Temmuz 1997'de, Macaristan'daki kongreye katılan, Türk hâtıralarıyla dolu bu ülkede olmayı değerlendirmek isteyen Türk arkadaşlardan bir küme ile Estergon'a gideceğiz. Birkaç gündür aramızda konuşuyorduk: Mohaç'a, Szigetvar'a gidelim, hattâ Uyar'ya veya Eğriye de gidebiliriz. Gidelim demek kolay, ama kongre çalışmalarını içinde kimimizin konuşması, kimimizin de başka işleri var. Nihâyet 11 Temmuz öğleden sonrası hepimiz için uygundu. Ve bizler bir yarım günde Budapeşte'den nereye gidebileceğimizi ciddî olarak araştırdık.

Estergon, hâlen de zevkle dinlenen türküsü sebebiyle hemen her Türk'ün bildiği bir yer. Oraya rahatlıkla gidebiliriz; çünkü fazla uzak olmayıp, bir öğle-

den sonra Budapeşte'den gidip gelinebilecek bir yermiş. Hemen yol hazırlıklarına girişildi, otobüsler nereden kalkıyor öğrenildi. Fakat Macar dostumuz Mihaly Dobrovits'in söyledikleri daha doğru idi: "Beyler, bilirsiniz, Avrupa'da otobüslerden çok demiryolları rahat ve güvenlidir. Siz bırakın otobüsü, tren ile gidin. Hemen her saat oraya tren vardır, rahatlıkla gider ve gelirsiniz."

Nihâyet biz de trenle gitmeye karar verdik. Kafemiz fakir-i pürtaksîr Tuncer Baykara başkanlığında (bu biraz da tabîî olarak oluşmuştu), Prof. Dr. Adnan Şişman ve hanımı, Doç. Dr. Ahmet Özgiray ve hanımı, Doç. Dr. M. Akif Erdoğan ve Mersin Üniversitesi'nden Turan Alptekin Beylerden oluşuyordu. Trenle giderek de ünlü Macar ovalarını görebilirdik.

Trenimiz fazla kalabalık değil, öyle ki hepimiz kendimizce uygun pencere kenarı bulabildik. Tuna günlerde taşıp etrafını kapladığından trenimiz âdeta bir gölden geçiyor gibiydi. Sonra da kimi zaman hızlı, kimi zaman ağır-aksak yolculuğumuz devam etti. Âdeta bir posta treni, küçük yerleşmelerde dahi duruyor, inenler oluyordu.

Trenimiz bir ara dağlar arasına girdi. Burada çevreye bakıyor, XVI. ve XVII. yüzyıllardaki palangaların kuruluş yerlerini sezinlemeye çalışıyordum. Trenimiz vadiler içinden dolandı ve bir başka ovaya indi. Bir kasaba istasyonuna benzer bir yerde durdu. Hiç de zihnimizde hayal ettiğimiz bir tarihî şehrin istasyonuna benzemiyordu. İstasyon binasının üzerindeki adı okuyunca inandık ki burası Estergon'un istasyonudur. İndik ve hemen uygun bir saatte dönüş treni için bilgi edindik. Daha sonra kaleye nasıl gidilebileceğini sorup sorduk. Bir belediye otobüsü çalıştığını söylediler; 15-20 dakika sonra geliyormuş. Mesafe uzak görünmüyordu. Biz o zamana kadar yürüyerek hem gezer, hem varırdık.

İstasyon, şehirden bir hayli masafeli imiş, ama bizler, yeni apartmanları, sonra bahçeli küçük evleri seyrederek ilerliyorduk ki, ana yola çıkınca, uzaklarda, bir tepe üzerinde haşmetli bir kilise gördük. Orasıydı herhalde kale dedikleri. Daha bir hızla yürümeye başladık. Hızlı yürüyüşler çabucak gittiler ve bizler, geride hanımlarla ağır ağır Estergon şehrinin özelliklerini de seyrederek şehir merkezine ulaştık. Fazla oyalanmadan, tepeye yöneldik.

Kaleden pek az iz kalmış gibiydi, fakat bazı yerlerini düzenleyerek gezi yolu ve merdivenli uygun çıkışlar yapmışlar. Her adımda görüş ufkumuz açılıyor, genişliyordu. Nihayet bir gümüş yol gibi ağaçların arasından Tuna'yı farkettilik. Yükseldikçe Tuna nehri bütün genişliği ile önümüze çıktı. Uzaklarda, kuzeye doğru, Slovakya ovasını da görebiliyorduk.

Kale ile ilişkili bir yüksekliğe, muhtemelen Türk devrinde bir mescidin yer aldığı yere bir küçük kilise kondurmuşlar. Orası görünüş itibariyle etkili olduğundan, oraya çıkan yolu da Hristiyan dini ile ilgili heykellerle süslemişler. Tepeye çıkınca, haçın altında dinlenip, kuzeye, Slovakya ovalarına bakabiliyorsunuz.

Burada, şehrin üst kısmındaki XIX. yüzyıl yapısı olduğu her haliyle belli bir yapının kışla olduğunu anlamak için fazla uzmanlığa gerek yoktu. Fakat yine de kuzeyde, vaktiyle uzaktan gördüğümüz büyük kilise, çevreye hâkim ve etkin bir yerde idi. Biz de, ilk vardığımız tepenin üzerinde, ülkemizi tanıyan ve buraya gezmeye gelen Macar kızlarıyla konuşmayı kısa keserek oraya yöneldik. Estergon'un dağlar kesimi, evler ve bahçelerle dolmuş bulunuyordu.

Tuna'nın aktığı ovanın 80-90 metre yukarısında kayalık bir burun üzerinde, eski zaman (XVIII-XIX. yüzyıl) tahkimat izlerinin de bulunduğu yörede görkemli bir kilise, çok uzaklardan etkili görünüyordu. Vaktiyle, Türklerin aldıklarında burasını camiye çevirmiş olması bana göre kesindi. Ama kilisenin şimdiki binası XIX. yy başlarına aitti. Kuzeyde Tuna ve ötele-rine bakan tarafında, sur üstleri ve merdivenler, tam bir seyir yeri olarak düzenlenmişti. Buraya oturunca dudaklarımızdan tabî olarak Estergon türküsü döküldü.

Farkettilik ki, ne kadar romantik olamayacak yaşta olsam da, orada "*Estergon kalesi bire dilber aman..*" diye âhenkli bir şekilde mırıldanmaktan ve sonra da yüksek sesle söylemekten kendimi alamıyordum. Hele buradan bakınca, Mustafa'mın veya Mehmed'im'in "*Akma Tuna, akma*" diye feryad edişini anlamamak mümkün değildi. Tuna nazlı nazlı Estergon kalesinin dibinden akıyordu. Uzaklarda yeşillik içinde Slovakya ovası uzanıyordu. Günümüzde de sınır Tuna'dan geçiyordu. Tuna'nın öteki kıyısındaki Slovakya şehri ile, bir zamanlar onun Tuna üzerinde bağlantısını sağlayan

çelik köprü, tahrib edilmişti ve öylece harab halde duruyordu.

Birden yüzyıllar öncesine gittim. Kimbilir kaçınıc göbekten ceddim burada bir kale askeri olarak bulunmuş olabilirdi. Onun dünyasına inmeye çalıştım. Kuzeyden gelebilecek tehditlere karşı Macar ülkesini koruyacaktı Estergon kalesi. Yeri bu açıdan son derece önemliydi. Tuna nehri burada, dağlar arasındaki bir açıklıktan Macar ovasına giriyor ve önceleri doğuya yönelmişken, güneye doğru akmaya başlıyordu.

Burada en etkin unsur Tuna idi... Bir büyük gümüş yol gibi, sessizce akıp gidiyordu. Tuna'nın Avrupa ortasındaki etkisini, bizler hep biliyorduk. Gazi Osman Paşa'ya adanan türkü de öyle diyordu:

*"Tuna nehri akmam diyor
Etrafımı yıkmam diyor..."*

Estergon'daki Osmanlı askeri de feryad etmiyor muydu:

*"Akma Tuna ah, akma
Ben bir dertliyim"*

Estergon kalesinin üzerinde, şimdilerde park gibi kullanılan sahayı da hüznle dolaştık. Hüzn ve gurur burada kalplerimizde, içiçe idi. Türk olmak burada gurur verici idi; Durak Subaşı'nın emrinde görev yapan ismi meçhul Türk'ün sesini her adımda duyuyorduk:

"İçimi kemirir bir sinsi fırak."

Kendimiz, bildiğimizce dolaştık Estergon'u... Burçlarının üzerinden uzaklara baktık ve Yahya Kemal Beyatlı'nın da dediği gibi, ben de akıncı cedlerimin ihtirasını, bu kalenin üzerinden daha iyi duydum. Sadece ben değil, oradaki bütün Türkler aynı duyguların içindeydik.

ICANAS çalışmalarına devam edecekti. Etsin bakalım. Bizim için en güzel olaylardan birisi, Estergon'u görüp, hiç olmazsa bir fikir sahibi olmamızdı. Orayı, dilediğimizce gezdik, dilediğimiz yerlerini adımladık, türküler söyledik. Kimi zaman içimizden, kimi zaman sesli...

Hele fakir-i pürtaksîr, Tuncer Baykara, hayatında yüksek sesle türkü veya şarkı söylemeyi sevmeyen, beceremeyen birisi dahi, Estergon türküsünü Tuna'ya ve kuzeye karşı söylemekten sonsuz zevk duydu...

Taşkent Devlet Üniversitesi Özbek Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Begali Kasimov ile Bir Çay Sohbeti

Ahmet SEVGİ

T.C. Devleti Taşkent Eğitim Müşaviri

Prof. Dr. Begali Kasimov, hâlim-selîm, nefsinin yenmiş bir insan. Onu ilk önce Taşkent’de Eğitim Müşavirliği’nde göreve başladığım günlerde, Büyükelçilikteki odamda, ziyaretime geldiğinde tanıdım. Tanıştığımız ilk günden itibaren saydım, sevdim. Bilgili, mütevazî bu örnek Özbek edebiyatçısı ile dostluğumuz giderek gelişti, gürleşti.

Begali Kasimov ile sohbet etmekten büyük bir zevk alıyorum. Taşkent’de, Semerkant’da Buhara’da, Hiva’da bazı mekânlar vardır, insana huzur verir. Bazı Özbekler de bu mekânlar gibidir, insana saadet kapılarını ardına kadar açarlar. O kapılardan içeri girdiğinizde içiniz aydınlanır. Begali Kasimov bu aydınlık kapılardan biridir.

Bu kıymetli insanı, Taşkent’deki Türk öğrenciler, öğretmen arkadaşlar ve tanıyan herkesin çok sevip saydığını söylemeliyim. Onun güleç yüzü, samimiyeti, Türk dostu oluşu, ilmi, edebi, kişiliği kendisini tanıyan herkesi ve her Türk’ü büyülüyor.

İşte bu büyüklü ve saadet dolu ortamda, aziz dostum Prof. Dr. Begali Kasimov’la sohbete başlıyoruz:

□ **A. SEVGİ:** Efendim, müsaade ederseniz, sözlerime özgeçmişiniz ile başlamak istiyorum.

Prof. Dr. Begali Kasimov, 19 Ocak 1942’de Kaşkadya vilâyeti Beşkent nâhiyesinin Denov köyünde bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelir. Babası, Muradov Abdulkasım (1899-1975), annesi, Muradova Himmatoy (1920-1975)’dur.

1948-1958 yılları arasında Denov köyünün okulunda, 1958-1963 yılları arasında da Taşkent Devlet Üniversitesi’nin Filoloji Fakültesi’nde öğretim görür. 1963 yılında adı geçen fakültenin Özbek Edebiyatı

Kürsüsü’nün tavsiye yazısı üzerine lisansüstü eğitimi-ne başlar ve Prof. Gulam Kerimov’un ilmî rehberliğinde “Mirmühsin Fikri ve O’nun Edebi Muhiti” konulu yüksek lisans tezini savunur.

1984 yılında “1905-1917 Yılları Özbek Şiiriyeti” konulu doktora tezini savunur. 1966 yılından itibaren Özbek Edebiyatı Kürsüsü’nde sırasıyla, öğretim üyesi, doçent ve profesör olarak çalışır. Hâlen de çalışmaya devam etmektedir.

1993 yılından beri adı geçen üniversitenin “*Millî Uyanış Dönemindeki Özbek Edebiyatı*” Kürsüsü Başkanı olarak görev yapmaktadır. 1993-1994 yıllarında Taşkent Devlet Üniversitesi’nde, sosyal bilimler dalında Rektör Yardımcısı, 1995-1996 yılları arasında da Özbek Filolojisi Fakültesi’nde Dekan olarak çalıştı.

1963 yıllarından bu yana basın ile yakından ilgilenmektedir. 20 kadar kitabı, 250 kadar makalesi yayımlandı. Bir kısım uluslararası sempozyumlara katıldı. Özbekistan Yazarlar Birliği ile Cumhuriyet Bilim ve Teknik Devlet Komitesi Sosyal Bilimler Ekspert Komisyonu Üyesi’dir. Bununla birlikte, Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü’nün Doktora Uzmanlığı Kurulu Başkanı Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

1968 yılında evlendi. İki kız ve iki erkek çocuk babasıdır. Eşi İsakova Matluba, Cumhuriyet Terimşinaslık Komitesi’nde araştırma görevlisidir.

Görülüyor ki, bugüne kadar takdir edilecek çok güzel çalışmalarınız var. Hayatınız dolu dolu. Bu çalışmalarınızın ve başarılarınızın devamını gönülden diliyorum. İlk eserlerinizin arasında *Nevâi Antolojisi*’ni görmekteyiz. Neden ilk olarak şiir ve neden Nevâi? Bu antolojide kimler yer alıyor?

■ **B. KASIMOV:** Biliyorsunuz, Türkî Cumhuriyetlerde, Türk Edebiyatı’nda, dolayısıyla Özbek Edebiyatı’nda şiir çok güçlü. Bizim mirasımız, inancımız ve yaşadığımız hâdiseler, tarih boyunca bizi şiirde âdeta ihtisaslaştırdı. Bize en uygun anlatım şeklidir şiir: Az, öz ve âhenkli. Özbek şiirinin atası Nevâi’dir. O, Ahmet Paşa, Fuzûlî, Bâkî ve Şeyh Gâlip gibi büyük Türk şairler’ine tesir etti. Onu herkesin okuması, tanınması, bilmesi ve anlaması gerek. O bir deryadır. O deryadan her Özbek şairi az çok su içmiştir. Nevâi aynı zamanda bir düşünür, bir tasavvuf ehli, bir musıkîşinas ve bir âlimdir. Onun mirası zengindir, hepimize

yeter.

Bu antolojide Ahmet Yügneki, Lütfi, Atâi, Sekkâ-kî, Emîri, Gedaî, Huseynî, Seyid Ahmet, Harezmi gibi Türkçe yazar şairler var.

□ **A. SEVGİ:** Muhterem Begali Bey, gene Türk-İslâm Dünyasının başka bir zirvesi olan Ahmet Yesevî'nin eserleri (icadi mirası) ile yakından ilgilendiniz. Onun eserleriyle ilgili birçok makale yayımladınız. Bu makaleler yabancı dillere tercüme edildi ve 1993 yılında Ahmet Yesevî Uluslararası Ödülü sahibi oldunuz.

■ **B. KASIMOV:** Evet, doğru. Biz, geçmişimizin temel taşlarını, zirvelerini değerlendirip ortaya çıkarmalıyız. Her milletin bir geçmişi vardır. İnsanlar, milletler geçmişleriyle iftihar edebilmeli. İftihar etmek için de, o milletin, insanlık tarihine ve medeniyete hizmet etmiş olması gerekir. İşte Ahmet Yesevî de bizim böyle bir iftiharımızdır. "Pîri Türkistan"ın, "Hazreti Sultan"ın sadece bize değil, bütün insanlık âlemine büyük hizmetleri olmuştur. Ahmet Yesevî, Nevâi, Babür, Mevlânâ, Yunus Emre, Fuzûlî ... bunlar zirvelerdir. Bu zirvelere yükselip, dünyaya bir de oralardan bakmalıyız. O lezzete, o ruh zenginliğine erişmek bu dünyada ulaşılabilecek en büyük zevk ve bizim için de hizmettir.

□ **A. SEVGİ:** Efendim, sizin bütün çalışmalarınızın hepsinin ayrı bir özelliği ve ayrı bir değeri var. Yine bu çalışmalarınızdan biri de, Bâbü'ün değerli ve büyük önem taşıyan mektubunu, yani 4 Ocak 1527 tarihinde Kandahar'da bulunan oğlu Kâmurân'a yazdığı ve günümüze kadar açıklanmayan mektubunu tesbit edip 70'li yıllarda yayımladınız. Bâbü, vasiyet niteliğindeki bu mektubunda, saraya kimler alınmalı, içkinin kötülükleri gibi birçok konuya değinmektedir.

■ **B. KASIMOV:** Değerli dostum, bu çalışmamı da biraz önce arzettiğim değerler manzumesi çerçevesinde değerlendirmek gerek. Bizim mirasımızın büyük bir kısmı da sınırlarımızın dışında. Onlara da mutlaka sahip çıkmalıyız, onları da gün ışığına çıkarmalıyız.

Bâbü, Ali Şir Nevâi'den sonra en büyük şairdir. Hindistan için dört yüz yıllık bir uygarlık yarattı. Fuat Köprülü onun için şöyle der: "*Kılıç kullanmakta, ok atmakta, ata binmekte ne kadar mâhir ise, insan ruhunu tanımakta, fertleri ve kitleleri idare etmekte de o kadar mâhirdir.*" Yine büyük Fransız Bilgini Fernard Grenard (Fernar Grönar) da, Bâbü'ün, hâtıralarını

açıklık, akıcılık ve samimiyet bakımından Sezar'ın "*Galya Seferi*" adlı hâtıralarından üstün bulmaktadır.

□ **A. SEVGİ:** Değerli Hocam, çalışmalarınız hep geçmişle ilgili değil. Yine ilginç ve önemli bir çalışmanız daha var. Ortaöğretim kurumları için, Özbek Edebiyatı'nın son yıllarda yeniden düzenlenmiş yeni programı ve ders kitaplarının klasik edebiyat dalı rehberi ve yazarlarından biri olarak çalışmalarınızı sürdürüyorsunuz. Yeni isimlerle bağımsızlığın ruhuna uygun olarak hazırlanmış bir ders kitabınız da yayımlandı. Bununla ilgili olarak, Özbekistan'ın geleceğini nasıl görüyorsunuz?

■ **B. KASIMOV:** Aziz dostum; geçmişle geleceği birbirinden koparmak, ayırmak mümkün mü? Biliyorsunuz, Sovyetler döneminde sıkıntılı yıllar geçirdik. Bu dönem, elbette sanatımızı ve özellikle edebiyatımızı olumsuz yönde etkiledi. Birçok şairimiz, yazarımız, aydınımız zulme uğradı, hapse atıldı, öldürüldü. Buna rağmen, o şartlar altında da çok güzel, çok değerli eserler meydana getirdik. Bağımsızlığın ne demek olduğunu anlamak ve anlatmak zorundayız. Bize, çocuklarımıza bunu en güzel anlatacak vasıta da edebiyattır, edebiyatımızdır. Öyleyse geçmişin devamı olan bugünü de çocuklarımıza, bağımsızlık ruhu içerisinde anlatmalı ve açıklamalıyız.

Ben de her Özbek gibi, geleceğimize büyük bir ümitle bakıyorum, geleceğimiz mutlaka çok güzel olacak.

□ **A. SEVGİ:** Siz, her şeyden önce Ceditçilik ve Ceditçilik Edebiyatı uzmanısınız. Cumhuriyetçe takdir edilen bir uzmanısınız. Yayımladığınız makaleler ve kitapların hemen hemen tümü Ceditçilik konusunda. Siz de Üniversite'de bu kürsünün (Millî Uyanış Dönemi Özbek Edebiyatı) Başkanısınız. Benim çok duyduğum "Ceditçilik" nedir? Ceditçiler kimlerdir? Bütün bunlar hakkında özet bilgi verir misiniz?

■ **B. KASIMOV:** Ceditçilik, sizdeki Tanzimat hareketine benziyor. Yenilik taraftarı bir edebiyattır. 20. yüzyılın başlarında doğdu. Ceditçiler, hemen her şeyde ıslahat yapmak istediler. Avrupaî eğitim, dünya dillerini öğrenmek, gazete, dergi yayınının önemi gibi hususlara önem verdiler.

İstanbul Türkleri ile Tatarların Ceditçiler üzerinde etkisi büyük oldu.

Hiç şüphesiz, bizde Ceditçilerin önemli bir yeri

var. Bunların içerisinde çok değerli edebiyatçılarımız bulunmakta. Belli başlı Ceditçilerimiz, Behbudi, Münevver Kari, Abdurrauf Fitrat, Abdulla Kadiri, Abdulla Avlani ve Çolpan'dır.

□ **A. SEVGİ:** Öyleyse, Ceditçilik yalnız Özbekistan sınırları içinde gelişmedi. Başka hareketlerle de ilgisi olsa gerek.

■ **B. KASIMOV:** Elbette, çok haklısınız. Ben, Ceditçiliğin Rusya ve dünya Türkçülük hareketi ile olan ilgisine de önem veriyorum. Bu çerçevede içerisinde değerlendirilirse, Ceditçilik'i tam yerine oturmuş oluruz. Meselâ, bu mânâda İsmail Gaspıralı (1992), Mustafa Çokay (1992), Zeki Velidî Togan (1991-1993) hakkında risale ve makalelerim var. Biliyorsunuz, Mustafa Çokay 27 Kasım 1917'de Türkistan Muhtariyeti'ni ilân etti. Kokan Muhtariyeti Cumhurbaşkanı oldu.

□ **A. SEVGİ:** Sizin eserlerinizde Ceditçilik'in her bakımdan esasa dayalı doktrini üretildi. "*Ceditçilik, Türkistan'da millî uyanışın belirtisidir.*" diyorsunuz. Buna dayalı olarak, 1993 yılında Taşkent Devlet Üniversitesi'nin Özbek Filolojisi Fakültesi'nde "Millî Uyanış Devri Özbek Edebiyatı" kürsüsü kuruldu. Hâlen, sizin rehberliğinizde 4 yüksek lisans ve 2 doktora öğrencisi araştırma yapmakta.

■ **B. KASIMOV:** Evet, doğru, elimizden geldiğince birbirimize yardımcı oluyoruz.

□ **A. SEVGİ:** Biliyorum, birçok makaleniz yurt dışında da yayımlandı. Bu ülkelerden birkaçını söyley misiniz?

■ **B. KASIMOV:** Makalelerim, başta Türkiye ve Afganistan'da yayımlandı. Bununla birlikte Kırım, Tataristan, Başkurdistan, Türkiye ve Afganistan'da kitaplarım hakkında yazılar yazıldı. Birçok uluslararası sempozyuma katıldım. 6 defa Türkiye'de bulundum. En son olarak Almanya'ya gittim. Almanya'da 2 ay çalıştım ve Behbudi hakkında Özbekçe olarak yaklaşık 200 sayfalık bir kitap hazırladım. Bu kitap; Özbekçe, Almanca ve İngilizce olarak (üç) dilde basılacak. Ayrıca, "Türkistan Ceditçiliğinin Edebî Menşei" konulu bir bildirim de Fransızcaya çevrildi ve yayımlandı.

□ **A. SEVGİ:** Yayımlanan çalışmalarınızın ve öğretim görevinizin yanında birçok ilim, sanat ve edebiyat kuruluşlarında çalıştığınızı biliyorum. Bunların ço-

ğunu mütevazî oluşunuzdan söylemediniz. Müsaadenizle bur'arı da ben belirteyim:

Uluslararası Ahmet Yesevî Araştırma Komitesi ve İsmail Gaspıralı Uluslararası İstanbul Fonu Üyesi'siniz (Ancak, her iki organizasyon da kuruluş safhasında olduğu için, henüz çalışmalarına başlayamadı).

Ayrıca, Ceditçilik konusunda yazdığınız eserleriniz ABD'nin Washington Üniversitesi'nde Özbek Edebiyatının öğretilmesinde geniş çapta kullanılmakta. Şair Prof. Muhammed Ali de, ABD'deki Seattle Üniversitesi'nde sizin eserlerinizden faydalanarak ders veriyor.

Marifet Dargaları (Marifet Rotası) adlı kitabınızla Taşkent Devlet Üniversitesi'nin "1990 Yılı Ödülü"nü aldınız.

Atatürk Kültür Merkezi'nin şeref üyesi olan ilk Özbek edebiyatçısıdır. Şeref üyeliği ödülünü 4 Kasım 1997 tarihinde Ankara'da TÜBİTAK salonunda düzenlenen bir toplantıda aldınız.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın sorumluluğunda; *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* (5 cilt) ile *Türk Dünyası Edebiyat Terimleri ve Kavramları Ansiklopedik Sözlüğü* (4 cilt)'nin de hazırlanacağı **Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi Projesi**'nde Özbekistan temsilcisi olarak Proje Alt Grubu'nda çalışmalarınızı sürdürüyorsunuz.

Ayrıca, *Türk Dünyası Ortak Edebiyat Lise Ders Kitabı*'nın Özbek Edebiyatı ile ilgili bölümünü hazırladınız. Türk Dünyasındaki diğer edebiyatçı arkadaşlarınızla birlikte yazdığınız bu kitabın müsveddesi Türkiye'de basıma hazır hâle getirildi. Bugünlerde baskısına başlanacağını beklemekteyiz. Bu güzel çalışmalarınızın devamını arzu ediyor, nice başarılarla imza atmanızı ve nice ödüller almanızı diliyorum.

□ **B. KASIMOV:** Beni hem mahcup ettiniz, hem o derece sevindirdiniz. Yakın ilginiz için teşekkür ederim.

■ **A. SEVGİ:** Asıl ben ve eşim teşekkür ederiz. Sizin gibi değerli bir insanı tanımak, dostluğunu kazanmak, sohbetlerinizden faydalanmak beni ve eşimi son derece mutlu ve memnun ediyor. Sizin şahsınızda Özbekistan'ı görüyoruz ve mutluluğumuz bir kat daha artıyor. Her şey için bir defa daha teşekkür etmemize müsaade buyurunuz.

Ömrü Tarihe Dönmüş Bir Bilim Adamı: N. F. Katanov

Dr. Güllü YOLOĞLU

(Türkiye Türkçesine Aktaran:
Aljira TOPALOVA)

Ünlü Hakas bilim adamı, Kazan Üniversitesi Profesörü, Mukayeseli Dilcilik Doktoru, şarkiyatçı ve seyahatçi N. F. Katanov hakkında bir çok kitap ve makale yazılmıştır. Bunlara Leningrad Üniversitesi Profesörü S. N. İnanov'un "*Nikolay Fyodoroviç Katanov*" isimli monografisini¹, V. Gordlevski'nin "Pamyatı N. F. Katanova" adlı makalesini² vb. örnek verebiliriz. Hakas bilim adamı hakkında yazılanlardan İ. F. Kokova'nın 1993'te Hakasya'nın başkenti Ağban'da yayınladığı "*N. F. Katanov*" isimli belgesel - publisistik eseri dolgunluğu ve objektifliği bakımından diğerlerinden seçiliyor.³ Bu eserin yazılma sebeplerinden biri, Kazan belgesel film stüdyosunun rejisörü G. V. Mokov'la birlikte müellifin N. F. Katanov hakkında bir film çevirme fikri olmuştur.

N. F. Katanov 6 Mayıs (yeni takvimle 19 Mayıs) 1862 yılında doğmuştur, Körpenin çaltelini gören ninesi ona "Pora", yani "çal saç" demiştir. Halk arasında uzun zaman A. N. Katanov Pora ismi ile bilinmiştir. Çarlık Rusya'sı tarafından 1707 yılında Hristiyanlığın yayıldığı bu topraklarda doğan tüm körpeler (çocuklar) gibi Pora da kilisede haç suyuna salınmıştır. Mukaddes Nikolay gününde haç suyuna salınan tüm çocuklar gibi ona da Papaz, Nikolay ismini verdi. Pora'nın büyük ve küçük kardeşlerinin ismi de Nikolay idi. Okul defterlerinin karışmaması için sonra Pora yazıyordu: "N. F. Katanov II".

Aile doğan üç erkek çocuğun hepsine papaz tarafından Nikolay isminin verilmesi ve ailelerin bu gibi durumlara boyun eğmeleri, Hristiyanlığın zorla kabul ettirildiğini bir daha gösteriyordu. ("Nikolay" ismi Yunanca "halklar feth eden" demektir.)

Bilindiği gibi Hakas Türkleri Kaçın, Kızıl, Beltir, Sagay ve Koybal kabilelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Pora da doğal olarak bu kabilelerden birine ait idi. Kendi soykütüğü hakkında N. Katanov şöyle yazıyordu: "*Babam Sagay kabilesinin, annem ise Kaş kabilesinin Tatarlarından idi...*" 1869 yılına kadar Katanov ailesi yazın Askiz yakınlarındaki Üzüm adlı bir yerde, kışın ise Sarkagöl yakınlarında Ağban Nehri kıyısında oturuyordu. Kışlıkla yazlığın arası 1,5-2 km. idi.

1869 yılında Askiz'de Eğitim Bakanlığı'nun bir sınıflık okulu açılıyor. Pora o okulda Rusça öğrenmeye başlıyor. Hocası ise amcası Yefim Simyonoviç Katanov idi. 1876 yılından itibaren orada öğrenim gören N. F. Katanov 14 yaşında iken eğitimini sürdürmek için Kızıl Yar/Krasnojarsk kolejinine gidiyor. Orada Latin, Yunan, Fransız ve Alman dillerini öğreniyor. Hâlâ IV. sınıfta okurken, tarih-coğrafya hocası A. K. Zavadskiy-Kranopolski'nin ödevinden hareketle kendi kabilesinin örf âdetlerini, folklor metinlerini yazmaya başlıyor.

Anne-babasını erken kaybeden N. F. Katanov doğduğu ilinden uzakta yaşamak için Krasnojarsk'daki bazı ailelerde dersler verirdi. 1883 yılında o, "Sagay Kabilesinin Şaman Davul ve Giysinin Tasviri" isimli ilk ilmî makalesini yazıyor. 1884 yılında okulu bitiren Nikolay bir yıl sonra St. Petersburg İmparator Üniversitesi'ni kazanıyor. Okulu altın madalya ile bitirdiği için 50 rublelik eğitim harcından muaf tutulup, 100 ruble de burs alıyor.

Üniversitede çok sayıda dersler görüyor. Sadece, N. Katanov'un okuduğu Şarkiyat bölümünde toplam 24 dil dersi görülüyordu. Kolya çalışkanlığı ile diğerlerinden seçiliyordu. Daha sonra onun üniversite arkadaşı, Ordinaryus N. V. Çehov hatırlıyordu: "*Onun dış görünüşü çok sayılı Rus öğrencileri içerisinde dikkat çekiyordu. Küçük boylu, oldukça kısa ayaklı, vücudu insanı hayrete düşürüyordu. Onun uzun, gıyma, kara gözlü, mongoloid yüzü, büyük kulakları ve yanağında ki elmacık kemiği dikkat çekiyordu. Nikolay Fiyodoro-*

viç'le tanıştıktan sonra sık sık onun misafiri oluyordum. O, bir odada yaşıyordu. Odadaki herşeyi kendi yapmıştı. O iyi bir marangoz idi ve kendine masa, dolap, sandalyeler, kitaplık yapmıştı. Tüm bunlar boyanmamış, tahtadan olmasına rağmen sade ve dayanıklı idi... Galiba hiçbir zaman ve hiçbir yerde onun gibi öğrenci olmamıştı. Bir ders bile geçirmez, hepsini teybe kaydeder, sonra onları normal şifrelerle yeniden yazardı. Bellidir ki kaydı deşifre etmek için 3-4 saat gerekiyor. Ben onun odasına böyle yazılardan oluşan üst-üste birikmiş, ciltli kalın defterler görmüştüm. Kursu bitirdikten sonra N. F. Katanov onların hepsini üniversitenin kütüphanesine bağışladı. Onlar her halde şimdi de kütüphanede bulunmaktadır. Bu iyi iş hafızası kuvvetli olan N. F. Katanov'un dinlediklerini iyi öğrenmesine ve aklında tutmasına yardım ediyordu. Onun sınavlara hazırlanması gerekmiyordu."

İlginç olan budur ki, ortak dil konusu N. F. Katanov'u hâlâ XIX. yy.'ın sonlarında bile ilgilendiriyordu. Arkadaşı Arseniy Yarilov'a yazdığı mektupta o, diyor ki: "... Ben tüm Türk Lehçeleri sözlüğü düzenlemeye başlamışım. Şimdiye kadarki kelime sayısı 60.000 kadar. Daha 15 senelik iş var. XX. yy.'da yayınlamaya başlayacağım". Sözlüğün orjinal el yazması hâli hazırda Tataristan Devlet Arşivi'ndedir.

1888 yılında N. F. Katanov üniversiteyi bitiriyor. Fakat açlık, St. Petersburg'un nemli, rutubetli havası kendi etkisini göstermiştir. Üniversitenin son sınıfında kan kusmaya başlayan N. F. Katanov V. Radlov'un teklifi ile Şargi Türkistan'a ve Sibirya'ya 4 yıllık seyahata gönderiliyor, hava değişimi Hakas bilim adamını iyi etkiliyor. Seyahattaki zorluklara rağmen N. F. Katanov her zaman topladığı materyalleri ve tarihî eserleri Petersburg'a gönderip, hesap veriyordu.

Kürkünü ve madalyasını satması gezi için verilen paranın azlığının, bir de genç Hakas bilim adamının ilme olan aşırı sevgisinin sonucu idi.

St. Petersburg'a gönderilen materyellerden başka 1 ve 1/4 pudlug yazılı materyel götüren N. F. Katanov büyük kıskançlıkla karşılandı. Orientalistler arasındaki çekişmeler yüzünden burada bilim adamına yer olmadı. Kuvvetli rakipten korkan Şarkşinaslar onu sıkıştırmağa başladılar. Hiç bir yerde iş bulamayan N. F. Katanov 1883 yılının yazını çalışmadan geçirdi. O yüz-

den çok zorlanıyordu; çünkü yalnız değildi. İlmî seyahatinin sonunda, yani 1892 yılında amcasının evlâtlığa aldığı 17 yaşındaki Aleksandra ile evlenmişti. Nikâh Askiz'deki Petropavlovsk Kilisesi'nde kıyılmıştır.

V. Radlov'un bulunması ve V. Pozen'in taktımından sonra Eğitim Bakanı Prof. İ. D. Delyanov aday N. F. Katanov'u Kazan İmparator Üniversitesi'ne Şark dilleri hocası olarak tayin ediyor.

Türk-Tatar dilciliği master derecesi sınavını pekiyi dereceyle geçen bilim adamı Kazan'a Ord. Prof. olarak gidiyor ve tarih-filoloji fakültesinde 1882 yılından itibaren durdurulmuş Türk-Tatar lehçeleri konusunda ders vermeğe başlıyor. Bir sonraki ders yılından itibaren o art:k Arap ve Fars dillerinden, "Kızıl Orda paralarının, Kazan ve Bulgar hanlıklarının mezar taşlarının üzerindeki yazılar" isimli özel kurs, Kazak, Kırgız, Altay lehçeleri vs. kurslardan muhazireler okuyor.

Kazan Üniversitesi'nde arkeoloji, tarih ve etnografi cemiyeti vardır. 1884 yılında onun üyesi olan N. F. Katanov topluluğun asil üyesi, kâtibi ve 1893 yılından itibaren başkanı olur. Bu devirde onu birkaç uluslararası topluluğa üye seçiyorlar. Bunlara 1898 yılında üye seçildiği Leven şehrindeki / Belçika Uluslararası İlim ve Edebiyat Cemiyeti, Macaristan'daki Etnografya Cemiyeti'ni örnek verebiliriz. N. F. Katanov Macaristan'da faaliyet gösteren cemiyete 1900 yılında üye olmuştur.

Hakas bilim adamı uluslararası topluluklara üye olmakla yetinmemiş, farklı farklı ülkeye de seyahat etmiştir. C. Avusturya, İtalya, Fransa ve Almanya'da bulunmuş olup, Vena, Venetsiya, Roma, Florensiya, Paris, Drezden ve Berlin şehirlerinde Arap, Fars, Türk, Tatar dillerindeki kitap ve el yazmalarını incelemiş ve Avrupa ülkelerindeki Şark ilgisini görmüştür. Hakas bilim adamı ne kadar ünlü olsa da, ilmin zirvelerine yükselse de, Türk olarak kendi soyunun, tessübünü çekiyordu.

Onun Orenburg'a, A. V. Vasilyev'e gönderdiği mektup bu bakımdan ilginçtir:

"Diyorsunuz ki, yerli halk arasında bilgin kişiler yoktur. Bir halde ki yerlileri mahv etmek istiyorlar, bilgili nereden bulursunuz?.. Hattâ bazı yöneticiler bir halk gibi Başkırd'ları, Tatarları, Kırgızları yer yüzünden silmek istiyorlar. Yerli halktan kim böyle başkanla

çalışmak ister? Almanlar ve Fransızlar Doğu'yu öğrenmek isterler, bizde ise ne rehberlerde, ne de öğrencilerde buna heves yoktur." Hristiyanlığın zor kuvvetiyle yayıldığını gören N. F. Katanov şöyle yazıyordu: "Üzücüdür ki, şaman dininin mahiyeti anlamı ve tüm sahaları ile tanışmak yerine... misyonerlerimiz açıkça şamanların elinden giysi ve davullarını alarak takip ediyor, aynı zamanda şamanlığa tapanları takip ederek: "Hristiyan dini iyidir, Şaman dini ise kötüdür." diyorlardı."

Siyasî olayların kızgın zamanında yaşayan N. F. Katanov "Obyevlenie" gazetesinde "D. İ. K-iy" imzası ile birkaç mizahî eser yayınlıyor. Kendisinin belirttiğine göre, bu "Dikiy/Vaşi" kelimesinden olup, hiçbir siyasî partiye üye olmadığına işaretliyor.

Bu devirde Kazan'daki Müslüman medreselerindeki öğrenciler birkaç defa protesto ediyorlar. N. F. Katanov bununla ilgili makalesinde şöyle yazıyor: "Yazıklar olsun ki, üniversiteleri, veteriner enstitülerini ve diğer eğitim öğretim kurumlarını bitiren genç müslümanlar Rus idarelerinde/dairelerinde çalışıyor, Avrupa ilmini yaymak için hemşehrilerinin yanına, aullara dönmüyor..."

1907 yılında, N. F. Katanov sonunda anlıyor ki, başkent üniversitelerinin kapısı onun için kapalıdır. Maddî durumu kötüleşen bilim adamı kızı ve eşinden oluşan ailesini geçindirmekte zorlanmaktadır...

Bu devirde Kazan şehri devrim dumanına bürünmüştür. Yılda farklı tirajla 1000 kitap yayınlayan bir yerde Tatar ve Türk dillerinde yayınlanan materyellere sansür yapılmasının gerekliliğini anlayan çarlık çinovnikleri (bürokratlar) devrimci edebiyatın yayılmasından korkuyordu. Fakat burada kendi işini vicdanla yapacak birisi gerekiyordu. Böylelikle, 1906 yılında Kazan'da olan Rus basınının sansür görevlisi M.N. Pinegini'nin önerisi ile N. F. Katanov Tatar, Çuvaş basın materyellerine sansür görevlisi olarak tayin edildi. Ayda 2000 ruble alan N. F. Katanov'un maaşının üzerine 1800 ruble ilâve edildi. Belki bu teklifi kabul eden bilim adamı öncelikle ailesinin maddî durumunu iyileştirmeyi düşünmüştü. Hayatın her yüzünü görmüş, açlık, sefalet, mahrumiyet, hastalıkla karşılaşmış N. F. Katanov ailesine çok düşkün birisi idi. O, kızının da, böyle mahrumiyetliklerle, sefilliklerle karşılaşmasını

istemiyordu. N. F. Katanov'un bu teklifi değerlendirilmesi onun için hiç de, halkının özgürlük sesini, itiraz sesini bir sansürcü gibi basında boğacağı demek değildi. Aksine o, az nüfuslu bir halkın temsilcisi gibi çarlık Rusya'sında, bu "halklar hapishane"sinde, başveren olaylardan haberdar oluyordu.

Birçok durumlarda bilim adamı devrimcilerin tarafını tutmaktan, hakkı haksıza kurban etmemekten çekinmiyordu. Fakat ilmi politikadan üstün tutuyor, başveren protesto ve isyanlardan kaçınıyordu. Bir defasında o, "devrim" için para toplayan bir kişinin üzerine braving tutarak: "Benim devrime verilecek param yoktur!" der.

N. F. Katanov sansürde çalıştığı zaman defalarca müellifleri suç mesuliyetine celp olunmaktan kurtulmuştur. Örneğin; O, Azerbaycanlı öğrenci Alibey Alibeyov'a ait materyele ilâvesinde yazıyor ki, "burada suç karakterli veya politik bakımdan olumsuz hiç bir şey yoktur."

Maddî durumunu iyileştirmek ümidi ile işe başlayan N. F. Katanov sonraları tüm mesuliyeti anlayarak, defalarca işten ayrılmak için dilekçe yazar. 1907 yılında Eğitim Bakanı ona mukayeseli dilcilik doktoru ilmi derecesi veriyor. Buna rağmen bilim adamı yavaş yavaş ilimden uzaklaştığını anlıyordu. Arkeoloji, tarih ve etnografi cemiyetlerindeki görevinden alınması bunu bir kere daha onaylıyordu. Ümitsizliğe kapılan N. F. Katanov 1912 yılında kütüphanesini İrkütsk Üniversitesi'nde Şark Fakültesi açılması için Sibiry'a'nın genel valisine teklif ediyor. O, kitaplarının ve 9000 ciltlik 22 dilde yazılmış el yazmalarından oluşan kütüphanesinin yeni fakültenin Şarkiyatçılarının kütüphanesinde olmasını istiyordu. Gene Millî Eğitim Bakanı'na mektup gönderiyor, fakat red cevabı alıyor. O zaman N. F. Katanov kütüphanesini Taşkent Üniversitesi için Türkistan genel valisine teklif ediyor. Buradan da red cevabı alan N. F. Katanov bir daha hiç bir yere müracaat etmiyor, fakat Kazan'a gelen Türk başkanı Hilmi Paşa bu olağanüstü kütüphane üzerinde duruyor ve o kütüphaneyi alarak İstanbul Üniversitesi'nin kütüphanesine gönderiyor.

Yeniden N. F. Katanov kendine zengin bir kütüphane topluyor. Sonunda 1916 yılında onun dilekçesine bakılıyor ve o, sansür görevinden alınıyor. Bundan sonra N. F. Katanov'un ilmî faaliyetlerinde yeni bir

sayfa açılıyor. O, Kazan'da açılan Şimal-Şergi Arkeoloji ve Etnografi Enstitüsü'nün arkeoloji, sonra ise Şark bölümünün dekanı seçiliyor. 1919 yılında ise bütün Rusya çapında yapılan yarışma ile Kazan Üniversitesi'nin profesörü oluyor. 1921 yılında ise ona ictimai ilimler profesörü derecesi veriliyor. Kazan onu bırakmıyordu. Hakas bilim adamını kendi duvarları arasında görmek isteyen üniversiteden biri de Bakü Üniversitesi idi. N. F. Katanov'u Bakü'ye getirmek için Azerbaycan'dan bir kişi görevlendirilir. Çok sayıda davetler arasında bu teklifi N. F. Katanov beğendiği için sağlık durumu iyileştikten sonra Bakü'ye gitmek arzusundadır. Fakat ölüm izni vermez. 1922 yılında sağ tarafını vuran felç bilgini yatağa düşürür. İyileşme safhasında tutulduğu plevrit tezlikle vereme dönüşüyor ve o, vefat ediyor. Yakınları onu Kazan'da bulunan Spaso-Preobrajensk manastırının Arsk mezarlığına defnediyor.

Ölümünden sonra N. F. Katanov hakkında haksız saldırılar başlıyor, davalar açılıyor. İlmî faaliyeti hiçe indiriliyor, ailesi haksızlıklara uğruyor.

Bu devirde evlâtlığa aldığı kız kardeşinin oğlu N. F. Katanov politik faaliyeti ile seçiliyor. O, 1926 yılının Şubat ayında Bakü'ye yapılan I. Umumittifak Türkoloji Kurultayı'nın temsilcilerinden biri idi. Fakat, 1937 yılında hapsedilerek kurşuna diziliyor. 1959 yılında ise bir çokları gibi o da beraat oldu. N. F. Katanov'un kızı hayatının sonuna kadar ortak dairede yaşadı. Babasına karşı yapılan haksızlıklara karşı durmak için zor olsa da mücadelesini durdurmuyor, ümidini kesmiyordu. Sonunda, N. F. Katanov'un öğrencilerinden S. Y. Malov'un 1958 yılında yazdığı beraat karakterli "Kazan Üniversitesi'nin Profesörü N. F. Katanov" isimli makalesinden sonra onun çalışmalarına olan bakış tarzı farklılaştı. 1962 yılında Abakan'da 100. yılı kutlandı.

Film üzerine çalışırken İrina Kokova'nın ne kadar

zengin materyel topladığının şahidi olduk. İrina Kokova onları sıraya dizmiş, bilgine olan haklı haksız saldırıları incelemiş, söylenenlere insanlık bakımından yaklaşarak N. F. Katanov'un yaptıklarını anlamağa ve anlatmaya çalışmıştır.

N. F. Katanov doğa üstü hafızaya, çalışma yeteneğine sahip bir bilgin idi. Uzak Sibiry'a'dan büyük şehre ilim için gelen Pora mahrumiyetlere, açlığa, suçlamalara, aşağılanmalara göğüs gererek kendini bir bilim adamı gibi tasdik etse de, B. Radlov, N. Vselovki, İ. Berezin, İ. Minayev ve başkaları sırasında yer alamadı. St. Petersburg Üniversitesi'ni pek iyi notlarla bitiren N. F. Katanov'un dört yıllık ilmî seyahatından getirdiği zengin el yazmalar da ona yardım edemedi. Bu kadar fazla bilgi toplamasını ona kusur tutanlar da buldu.

N. F. Katanov Sibiry'a'nın yerli kabileleri arasından çıkan bir öğrenci gibi orientalistere ne kadar merak duyuyorduydu da, kendini tasdikten sonra rakip gibi bir o kadar korkulu idi. St. Petersburg'un ünlü bilginleri yerli halktan olan istidatlı kimseleri kabullenmek istemiyor, onu kendilerinden uzak tutmak için Kazan'a gönderiyorlar...

İ. Kokova tüm bunlardan ihtiyat ederek bahs ediyor. Konu ünlü bilim adamları olduğu için biz onu anmalıyız/hatırlamalıyız. Bununla birlikte müellifin kararı kesindir ve kitabı okuyan herkes bunu anlar! N. F. Katanov şerefli, zahmetli, ihtiyaçlarla dolu bir bilgin ömrü yaşadı, yaşadı ve öldü. Onun ölümü onu koruya bilmeyenlere, belki de korumak istemeyenlere, ebedi bir ithamdır.

DİPNOTLAR

1. S.N. İvanov, *Nikolay Fyodroviç Katanov*, 1973.
2. V. Gordlevskiy, *Pamyatı N. F. Katanova*, "Noviy Bostok", 1922.
3. İ. F. Kokova, *N.F. Katanov*, Abakan, 1993.

“Atatürk’ün Anıları”

Atatürk’ün Anıları,

Yay. Haz., Dr. İsmet Görgülü,

II. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 247 sayfa.

Doç. Dr. M. Âkif TURAL

G.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi

Öğretim Üyesi

Eserin iç kapağında Atatürk’ün Anıları "Büyük Gazimizin Büyük Hayatından Hâtıralar", Cumhuriyet Gazetesi 15 Mart - 13 Nisan 1926 şeklindeki tanıtım çalışmanın adını belirtmektedir. İçindeki başlığı altında "Kısaltmalar ve Bibliyografya" (s. 11-12), "Sunuş" bölümü (s. 13-23), çalışmanın içinde dipnotlarda verilen bilgilerle anılarda geçen şahıslar anlatılıp, anıların nasıl yazıldığı ve yayınlandığı açıklanmaktadır. Kaynak tanıtım ve değerlendirmesi niteliği taşıyan "Sunuş" bölümü (s. 13-23) bir tarihî çalışmada beklenen kaynak tanıtımını da yapmış oluyor. Bu bakımdan Sunuş başlığı mütevazî kalıyor.

Çalışma bu bölümler dışında metin olarak iki ana bölümden oluşmaktadır: "Cumhuriyet Gazetesinde Çıkan Anılar" (s. 27-163), "Anılan Gazetede Yayımlanmamış Bölümü" (s. 177-222).

Bu iki bölüm başlığı alt başlıklar ile açıklanmıştır. Çalışmada ayrıca "Ek" (s. 225), "Cumhuriyet Gazetesinden Tıpkı Basımlar" (s. 229), "Dizin" (s. 241-246) bölümleri vardır.

A- Tarihte Kaynak veya Tarihe Şahitlik

Tarihe bilgi veren her malzemeye **kaynak** deriz. "Ancak tarihte kaynak a) ihtiva ettiği bilginin değerine göre tasnif edildiğinde, olayla çağdaş yaşayanların eserlerine ana kaynak diyoruz. Ana kaynak sadece yazılı eserler, kitaplar olmayıp, hâtıralar, seyahatlar, kitâbeler, sikkeler, arkeolojik malzeme, sanat eserleridir. b) Tarihî malzemenin cinsine göre kaynak tasnifi ise haberler, kalıntılar" şeklinde. Z.V. Togan'a göre, "Birinci elden kaynak, vukuatı henüz tarih kitaplarına geçmeyen, ilk kaynaklardan alarak izah eden ya-

hut kitaplara geçse de natemam yahut iyi istifade edilmeyen kaynakları doğru okuyarak ve anlayarak yazılan tetkiklere, monografilere denir. İkinci grup kaynaklar, birincilerin bulunmadığı hallerde önem kazanırlar. Bunlardan ana kaynaklardan faydalanılarak meydana getirilen ikinci elden kaynaklar önem kazanır."² Tarihte kaynak hakkında araştırılan, araştırma yapılan çağ, dönem zaman dilimi ile ilgili olmalıdır. "Evvellâ tarihi, "Umumî Tarih" ve "Hususî Tarih" olarak ikiye taksim etmek âdettir. Umumî tarihi devirlere taksim ya tek mil tarihin asırlar sırasını muayyen devirlere taksim etmek, yahut da tarihi ayrı coğrafi muntukalara taksim ederek o muntukaların mazisini devirlere ayırmak esasında olur."³ "Tarihî bilgi veren malzeme olarak gördüğümüz her bilgi veren malzeme kaynak değildir. Ana kaynak, birinci elden kaynak, ikinci elden kaynak değerlendirilmesi ile her bilgi veren malzeme kaynak değildir."⁴ Çağlara göre kaynak tasnifi yapmakdan daha geniş bir tanımlamayı Sayın Baykara'da görmekteyiz: "Kaynak, olayla ilgili, konumuz -inceleme alanımız- hakkında vasıtasız, doğrudan ve açık her türlü bilgi demektir. Kaynağın temel özelliği, doğrudan oluşudur; dolaylı bilgiler de her zaman mevcuttur, ancak onların kaynak olarak kıymetleri daha geridedirler. Bazen kaynakların durumuna göre birinci el, ikinci el diye terimler de kullanılırlar. Ancak buna, gerek yoktur ve kaynak, doğrudan ve vasıtasız bilgi özelliği ile dikkati çeker. Dolayısıyla kaynaklar hem çok çeşitli, hem de çok yönlü olabilirler."⁵ Bu yüzyılın başında meslektan yetişen ve önde gelen tarihçilerin bile inandıkları yaygın bir görüşe göre tarihçinin ciddi olarak ilgi duyabileceği tek kaynak belgelerdi. "B. lge yoksa tarih de yoktur" doktrini esastı; üstelik arkeoloji ve nüvizmatik ve bir düzine başka uzmanlaşmış çalışmaların fazlaca belgeye dayanmadan geçmiş bilgisine pekçok katkıda bulunduğu bir dönemdir. İlk önce, yalnızca belgeleri kullanma yoluna gidenler ve belgelerden kazanılan bilgiyi işleyip oldukça kesin metotları ortaya atanlar, çoğunlukla orta çağ tarihçileriydi. Ancak son zamanlarda orta çağcı daha çeşitli kaynakları inceledi. Öte yandan yakın dönemlerin tarihçisi kendisini olağanüstü belge yığınları karşısında bulmaktadır; belge sayısının yarattığı bu durum alışılmış kanıtlama ve yorumlama metotlarını işlemez duruma getirmektedir.⁶

"Biz şimdi eskilerin bildiğinden çok biliyoruz. Bu

ek bilgi ve daha tam anlama niçin daha seviyeli akla ve dengeli yargıya ulaşmada kullanılmıdır?"⁷

B- Atatürk'ün Anılarını Yayınlatma Amacı ve Cumhuriyet Tarihimizdeki Önemi

Tarihte kaynak; dönemlere, çalışılan sahaya, konuya göre değişebilir. Eski çağ; arkeolojiden ağırlıklı olarak faydalanırken, Orta çağ ve Yeni çağ yazılı belgeler yanında kitabeler yardımıyla açıklanırken arşivlenmiş belgelere sahiptir. Yakın çağda arşivler yanında süreli yayınlar, hâtıralar ile görüntülü malzemeler ilâve edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi de arşiv bakımından zengin, malzeme bakımından çok çeşitli bir dönemdir. Bu dönem içerisinde kaynak olarak konumuzla ilgili anı, hâtıra türüne değinelim.

Gününde yazılan hâtıratlar ile sonradan yazılan hâtıralarda bazı kullanım zorlukları vardır. Menfaat çatışmalarından veya anlaşmazlıklardan doğan kırgınlıkların ve hattâ düşmanlıkların izlerini bu hâtıralarda bulmak mümkündür. Amaca uygunluk yönünden iyi bir tarih yazılabilmesi için öncelikle sağlam bir metot bilgisine, yeterli miktarda materyale ihtiyaç vardır.⁸

"Biyografi, bir tarih türü, bir açıklama usulü, külli tarihin bir parçasıdır. İlk anda bir biyografi bir insanın tarihi olarak tanınmamaktadır. Fiilen, ancak bazı büyük adamların tarihi söz konusudur."⁹ Herhangi bir insanın başından geçen çok mühim olaylar olabilir. Ama insanların merakını giderici ve hüznünü dağıtıcı olaylara ait biyografiler tatillerde boş vakit geçirmek için faydalı olurlar.

Biyografi türünün geçerli bir tarihî şahit, kaynak olması, anlatılan olaylara ait yazılı malzeme, vesika ile desteklenmesi hattâ tensiki ile mümkündür. Bunun dışında anlatılanların başka görüntüsünün olup olmadığı tarihî olayın sonuçları ile de ortaya çıkabilir.¹⁰ "Biyografi meşru bir usuldür; bu usullerin en güncellerinden biri olduğu gibi en eskilerinden biridir." Methiye de hicviye de tarih değildir.¹¹ Biyografide de "tarih şartlara uygun şahsı ortaya çıkarır", hükmüne dikkatli yaklaşmak lâzımdır. Zira tarihi yapan şahsın uygun şahıs olup olmadığı sonuçlardan görülür. Açıklayıcı bir örnekle, "Versailles Antlaşması'nın Almanya'sı Hitler'i salgıladı, Hitler'de Almanya'ya yeni şeklini kazandırdı; tavsiyelere, uyarılara rağmen, Almanya'yı yıki-

ma sürükledi. Hitler'in uygun şahıs olduğu mu ileri sürülecektir?"¹² Yukarıda verdiğimiz hüküm ışığında sonuçta Almanya ikiye ayrılmıştır. Yarısı yarım asır esir yaşamıştır. Hitler Alman tarihinin belli bir devrinin yapıcısıdır. "Şansı yaver gitmedi", bu hüküm doğru değildir. Zira hissin yerine aklın hâkim olması yaklaşımı ile hüküm verilmelidir.¹³ Tarihî olayların tepesinde değil de çukurunda bulunan topluluk veya millette tarihte şansın ya da rastlantının rolünü vurgulayan teoriler egemen olacaktır. Sınav sonuçlarının hep şansa bağlı olduğu görüşü düşük not alanlar arasında her zaman yaygın olacaktır.¹⁴ Tarihçi geçmişi ancak başkasının aracılığı ile tanımaktadır. "Eski metinlerin yorumlanmasında tek şahit veya çok şahit bahsinde hukuk ile ilgili tek delil, yok delil kelamı ibaresinin tarihte yeri yoktur. Ciddi, algılama gücü kuvvetli ve doğru bir insanın sözü bizi kesin bir kanaata ulaştırmaya yetebilir, halbuki şüpheli bir çok şahidin tasdikleri de şüphelidir. O halde tarihte biz, kendi ortamında güvenilir olan bir şahidin ifadelerine makul bir güven göstermekteyiz."¹⁵

Atatürk'ün anılarını yayınlatma amacı ne idi? Atatürk bunu "üstü kapalı" olarak açıklıyor: "Eğer ben bu gerekçeleri size söylüyorsam ve milletimize ulaştırıyorsam, elbette bundan büsbütün başka amacım vardır. Bu amaç ne olabilir? Bunu burada açıklamam. Faka! benim tasavvurlarımı, düşüncelerimi samimi olarak nakleden bu yazılar okunduktan sonra şüphe etmem ki milletim kendi kendine durumu değerlendirmek ve muhakeme etmek için gerekli belgelere sahip olacaktır." Bu hususu Sayın Görgülü, şöyle yorumlamaktadır:

"Demek ki Atatürk anılarını, kendince malum bir amaçla vermiştir. Yoksa bir veya iki yazarın isteklerini kırmamak için değil. Ancak amacını açıklamıyor, "bunu milletim bulsun, anıları okuyan anlasın" diyor. Bizze göre Atatürk'ün iki amacı olabilir: Birincisi tarihi hizmet etmektir. Tarihi yapan kişi olarak bildiklerinin kendisiyle beraber gitmesini önlemektir. Bu, sahip olduğu yüksek tarih şuurunun bir sonucudur. Her gününü kayıt altına alan, en ağır şartlarda bile günlük tutan Büyük Kurtarıcı bunu amaçlamış olmalıdır.

"Amaçına yönelik bu düşüncemizi ve Atatürk'ün, anılarını hazırlamaya daha önceki yıllarda karar vermiş olduğunu bir açıklaması kanıtlamaktadır. 7 Nisan

1924'te Yunus Nadi'ye verdiği mülâkatta, anılarını iki bölüm hâlinde yazmak niyetinde olduğunu açıklar ve şöyle der: "... İstanbul'dan ayrıldığım günden önceki durumları ayrı bir bölüm olmak üzere, o günden bu güne kadar cereyan eden olayların kaydedilmiş ve saklanmış olan belgelerini tasnif etmek suretiyle anılarımı yazmak niyetindeyim. Bunu yapmayı gelecek kuşaklar için, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi için bir vazife olarak kabul ediyorum..."¹⁶ "İkinci amacı ise, asıl önemlisi zamanlama yönünden siyasi olmalıdır. Bu amacı tespit edebilmek için o dönemdeki önemli iç siyasi gelişmelere göz atmak faydalı olacaktır." s. (18-19.)

Gazi Mustafa Kemal 1927 Haziran'ının ortasında bir kalp krizi geçirmiştir. 30 Eylül'e kadar İstanbul'da üç ay kalmıştır 500 sayfalık *Nutuk*'un müsveddesini yazmıştır. *Nutuk*, "İstiklal harbinin tarihi", "yeni bir devletin kuruluşunun tarihi" gibi genel tanımlamalar ile Afet İnan tarafından yapılan tanımıyla "tarihte az raslanan bir devlet kurucusunun milletine hesap vermesidir." Tanıtımını da, bir anı otobiyografi tanıtımını da aşan manasıyla; Şevket Süreyya Aydemir'in "Nutuk ne tarih ne hâtıradır, tarihî değeri olan siyasî vesikadır" ifadesi tarihe kaynaklık edişinin ifadesidir.

Öncelikle Atatürk'ün kendi el yazıları, kendi beyanları, yazdırdıkları, döneminde kontrolünden geçerek yayınlanmış olanlar, kendi devrinin hâtıratları Atatürk'ün vefatından sonra "Bana Anlattıkları" başlığıyla çıkanlar, yayınlananlar, daha sonra kendi isteğiyle döneme ışık tutmak için yazılmış başkalarının hâtıratları. Bu sıralamada dönemin geride kalışının kıskançlık haset veya öfkesini taşıyan unsurları da hissettiğimiz hâtıralar mevcuttur.

Tarihin yaşarken yazılması bahsinde tarihi yapan ve yazan durumu ile ilgili şu şaşırtıcı teklif bilgiyi bilhassa nakletmek isterim. "Millî tarihimizin en canlı safhaları ve âdeta doğum sahneleri olan o devirlerin malûmatı onları yakından bilenler tarafından henüz vakti iken toplanması pek büyük bir ehemmiyetle arzu olunacak birşeydir. Hele bu devirlerin bilhassa bizzat Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından tesvii pek kıymetli bir eser teşkil edeceğinde şüphe yoktur. Daha doğrusu eğer günün birinde Mustafa Kemal Paşa kendi hâtıralarını yazıp neşir edecek olurlarsa, bu eser Türklük için yalnız fevkalâde tarihî kıymeti itibariyle

değil belki âtilerde Türklüğün üzerinden yürüyeceği yol noktasından dahi millî kütüphanemizin bütün milletçe hürzican edilecek en yüksek eserini teşkil edecektir. Erzurum ve Sivas kongreleri esnasındaki Anadolu İstanbul cidalinin muhtelif safhalarına temas eder bazı vesaikin dosyaları tesadüfen elime geçmiş bulunuyor. Bu devreye ait hikâyeler yer yer hiddeti ve yer yer hayreti mucip olacak mahiyettedir. Bu vesikalar gözden geçirildikten sonra insan hayretle "İlahi ne yoklukları yırtarak var olmuşuz!" demekten kendini alamaz. Meselâ bu vesikalardan gelişi güzel birini ele alalım."¹⁷ Bu dikkat çekici teklif henüz Gazi Mustafa Kemal'in *Büyük Nutuk*'unu hazırlamadan önceki düşünce, beklenti hatta doğrudan Gazi'nin kendisinden tarihi yapan olarak yazmaya davettir.

C- Anılar Nasıl Yazıldı?

Atatürk anılarını Mart 1926'dan itibaren *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Milliyet* gazeteleri başyazarlarına anlatmaya, dikte ettirmeye, metinleri kontrolünden geçirdikten sonra yazı dizisi halinde yayımlatmaya başlar. Bu iki gazete 12 Mart 1926'da yayını okuyucularına ilân eder.

13 Mart 1926'da "Büyük Gazimizin Hâtırat Sahifeleri" başlığı ile yazı dizisine başlarlar. Aynı gün her iki gazetede başyazarların (*Hâkimiyet-i Milliye*'nin başyazarı İstanbul mebusu Falih Rıfka Atay, *Milliyet* başyazarı Siirt mebusu Mahmut Soydan) bir mukaddime ile sunuşu yapılır.

Bu anıların daha sonra kitap haline getirilişinde kaynak olarak sadece iki gazetenin verildiği halbuki gün farkıyla *Cumhuriyet Gazetesi*'nde de aynı anıların yayımlandığını, bu yayınlanmanın şöyle geliştiğini yine sayın Görgülü'den öğreniyoruz.

İki gazetenin 12 Mart'taki duyurusu *Cumhuriyet*'in baş yazarı Yunus Nadi tarafından 13 Mart'ta uzun bir makale ile ele alınmış, bu makalede Atatürk'ün hayatının kaleme alınmasının çok gerekli olduğu, bunun mutlaka yapılmasının gerektiği, ancak bu işin uzun süre alacak önemli bir çalışma olduğu üzerinde durulurken Büyük Kurtarıcı'mın anılarını diğer iki gazeteye kaptırmanın burukluğu hissediliyor. Anıların diğer iki gazetede yayıma başladığı gün *Cumhuriyet* Türk basım tarihinde ilk defa siyah dışında renk kullanmaya başlıyor ve kırmızı ağırlıklı bir renkle Atatürk'ün bir

baş resmini baş sayfaya basıyor, gazete ismini de kımızya dönüştürüyor, yani diğer iki gazete anılara başlarken *Cumhuriyet* de renkli basıma ilk adımını atıyor. *Cumhuriyet* hiç bir duyuru yapmadan 15 Mart'ta anıları imzasız olarak ayrıca yayımlamaya başlıyor. Yayına başlarken kullanılan gerekçe ilginçtir: "O yüksek dehanın hâtıratı bizzat büyük Gazi gibi bütün milletindir. Bütün Türk milletinin Cumhurbaşkanını olan sevgili Gazimizin hâtıratını memlekete duyurmak için bu günden itibaren yayına başlıyoruz."

Cumhuriyet Gazetesi anıları yayımlarken diğerlerinden farklı olarak konu isminde değişiklik yapıyor; diğerleri "Büyük Gazinin Hâtırat Sahifeleri" başlığı ile verirken *Cumhuriyet* "Büyük Gazimizin Büyük Hayatından Hâtıralar" başlığı ile, bazı günlerde de, "Büyük Gazimizin Büyük Hayatından Sayfalar" başlığı ile veriyor. Başlıkta zaman zaman, "Büyük Gazimizin" yerine "Büyük Gazinin" ifadesinin kullanıldığı da görülüyor ayrıca metinde ana ve alt konu başlıkları kullanılıyor.

Diğer gazetelerin de 18 Mart'tan itibaren *Cumhuriyet*'i örnek aldıkları; o güne kadar hiç konu başlığı kullanmazlarken her yazı dizisinin başına bir konu başlığı verdikleri görülüyor. Başlıkları farklı olmakla beraber, metin aynıdır. Anlatım aynı kelimelerle. Atatürk'ün kontrolünden geçmiş metni aynen yayınladıkları anlaşılmaktadır (s. 14-15).

Bu çalışmanın öncekilerden farkını; Sayın Görgülü'nün şu açıklamalarından öğreniyoruz:

Falih Rıfki Atay 1944 yılında "19 Mayıs" kitabı ile anıların gazetelerde çıkmamış bölümünü de yayımlar, sunuşunda; o dönemde anıları 19 Mayıs'a kadar tamamladıklarını, gazetede anıların durdurulması üzerine metnin elinde kaldığını belirtir. Bu, anıların ikinci bölümünün baskısıdır. Ankara-Ulus basımevinde basılır. Konu ile ilgili metin 25 sayfadır. Anıların, gazete de yayımlananlar ile 19 Mayıs'taki anıların birleştirilmesi ile bir bütün halinde ilk yayınlamış, 1955 yılında "Atatürk'ün Bana Anlattıkları" ismi ile sel yayınları tarafından yapılmıştır. Yayımlayan Falih Rıfki Atay'dır.

Yazarın bu kitabın ön sözünde "Atatürk'ün tek hakiki hâtıraları 1926'da Hâkimiyet-i Milliye'de yayımlanmak üzere bana anlattıklarıdır" demesi dikkat çekmektedir. Cep kitabı olarak basılan kitabın esas metin

kısmı 121 sayfadır. Anıların tamamının kitap halinde 2. baskısı 1965 yılında "Atatürk'ün Hâtıraları 1914-1919" ismi ile yapılmıştır. Falih Rıfki Atay imzası ile İş Bankası tarafından basılmıştır. Kitabın başlangıcında, "Bu hâtıralar 1926 yılında Atatürk tarafından Falih Rıfki Atay'a bizzat anlatılmıştır" açıklaması yer almaktadır. Kitap olarak 1955 baskısından farklı düzenlenmiştir. Metin düzenlemesi Atatürk'ün anlattığı gibi değil tarihî akış sırasına göre yapılmıştır. Farklı yıllardaki baskılara baktığımızda 1926 gazete tefrikalarında farklılıklar görünmektedir. Sayın Görgülü, bu dikkat meselesini şöyle açıklamaktadır: "19 Mayıs kitabının Atatürk döneminde baskısı yapılmadığı için bu kitapta yer alan anılar için karşılaştırma imkânına sahip değiliz." (s.16-17). 1955 baskısındaki noksanlıklar (Atatürk'ün Bana Anlattıkları).

- Selanik hâtıraları, 3. Ordu müfettişliği kurmaylığında.
- Selanik'te (Yonya'da) bir gece.
- Cemal Bey gibi.
- Büyük adam nasıl olur?
- Kendinizi beğendirmek hevesine düşmeyiniz.
- Aile hayatında iki hareket tarzı.
- Gazi'nin Selanik'teki evinde yapılan toplantı.
- Enver Paşa Sarıkamış'ta bozguna uğrarken Gazi Paşa'yı adı var kendi yok bir tümene tayin etmiştir.
- Gazi Paşa'ya ordular grubu komutanlığı'nı bile çok görmüşlerdi (ilk iki buçuk sayfası yok).

1965 baskısındaki noksanlıklar (Atatürk'ün Hâtıraları):

- Aile hayatında iki hareket tarzı (son paragraf yok.)
- On adet belge konmamış.
- Belgelerin bitimindeki açıklamada cümleler noksan ve son paragraf alınmamış.
- Metnin tümünde aslına sadık kalınmamış kelime ve cümlelerden tasarruf edilmiş, metin akışı değiştirilmiş.

1982 baskısındaki noksanlıklar (Atatürk'ün Anıları):

- 7 adet belge konmamış.
- 4/5. 11. 1918 tarihli belgenin 2-5. maddeleri alın-

mamış.

Bu farklılıkların tespit edilmesi Sayın Görgülü'nün yayına hazırlamaya ait dikkatlerini ispata yeterlidir.

Cumhuriyet'in yayınlaması bir gün sonra 13 Mart'ta başlamıştır. 12 Nisan 1926'da, bir gerekçe gösterilmeden bitirilir, diğer bölümlerin ileride Büyük Gazi'nin yüksek müsadeleriyle gene gazetelerinde yayınlanacağı açıklanmış, bu durumda *Cumhuriyet* de diğerleri gibi bir gün sonra 13 Nisan'da anıları bitiriyor. Bitirirken de haliyle bir açıklama yapamıyor. Sadece "son" uyarısını yapabiliyor (s. 15). Hazırlanışı, Falih Rıfkı Atay şöyle açıklıyor: "*Her akşam bir iki saat O konuşur, ben not tutardım, ertesi gün bu notlara biraz düzen vererek okur, bir itirazı yoksa neşrederdik. Hâtıralar üç kısım olacaktı, dünya harbine ait olanlar, mütareke sırasında İstanbul'da olan faaliyetlerine ait olanlar, nihayet kuvayı milliyey devrine ait olanlar... 32 parçalık bu seride...*", "*Mustafa Kemal birinci kısmın sonunda hâtıralarını kesti. Fakat biz Samsun'a çıkıncaya kadar geçen hadiseler hakkında notlarımızı tamamlamıştık.*"¹⁸

D- Yayına Hazırlama, Bu Çalışmanın Başarısı

Bir kongreyi, bir grup gezisini veya bir hâtıratı yayınlama işleminde sadeleştirme veya günün kullanılan diliyle anlatımında esas mesele; aslına dokunmamaktır. Orijinal hali mânâ değişikliğine uğratmadan, şahsî tasarrufla bulunmadan yayına hazırlama dikkat isteyen zahmetli bir iştir. Atatürk'ün *Nutuk* adlı eserinin bugünkü dille yayınlanması hizmeti ile "*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*" (3 cilt) "*Tamim Telgraf Beyannameleri*" de muhtelif kaynaklardan toparlanarak yayınlanmış bu tür büyük hizmetlerdir. Sayın İsmet Görgülü'nün bu çalışmasında "Anıları Yayına Hazırlama Fikrinin Doğuşu" başlığı ve açıklaması üzerinde durulmuş (s. 21-23). "*Falih Rıfkı kitaplarının 1944 ve 1955 baskılarında "Rahmetlinin yüksek hâtırası etrafında herhangi şahsî münakaşaları önlemek için dedikoduya meydan verecek ve tarih bakımından ciddi bir değeri olmayan parçaları ayırdım ve has adların bir kısmı yerine işaretler kullandım" demektedir. Öncelikle bu yaklaşımı doğru bulmadığımızı belirtelim. Hiç bir kişinin yüce Atatürk'ün belirli bir amaçla ortaya koyduğu anılarını hangi düşünce ile olursa olsun kendi iradesi ile eksiltmeye, beğenmediği bölümleri çıkartmaya hak-*

kı yoktur. Bu gün Nutuk'ta böyle bir işlem yapılabilir mi?"

(Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Nutuk*'u sadeleştirme-sinde bazı bölümleri çıkarmıştır; gerekçe olarak da "*öğrencilere lâzım olmayan bölümleri çıkarttım*" demektedir. Hıfzı Veldet hocamıza değil Sayın Görgülü'ye katılmaktayız. Doğrusu, Sayın Görgülü'nün hassasiyetidir. Derslerinde *Nutuk* okutan kişi olarak ifade edecek olursak; tarihî olayın önemsizi olsa oraya sahibi koymazdı. Kimse kendisini sahibi yerine koymamalıdır.)

"*Elbette hayır, anılar da Nutuk gibidir, Nutuk'un öncesi tamamlayıcıdır. Kendisi kaleme aldırılmış, metnini kontrolden geçirdikten sonra basılmasına izin vermiştir. Bundan sonra artık metin Mustafa Kemal'-indir. Hatası da sevabı da ona aittir. Bu durumda metni eksiltmek, değiştirmek doğru değildir. "O düşünemedi, ben düşündüm" demektir. Kaleme almış olmak bu hakkı doğuramaz. Yapılan bu işlem bizde merak uyandırdı ve biraz da kuşku yarattı acaba neleri çıkardı, neleri değiştirdi diye. 1965 baskısında bu merakı kısmen giderecek ifadeler kullanılıyorsa da; "şimdi ben o vakit metin içine koyulmayan bazı isimleri de açıklayarak kendimde kalmış olanlarla beraber hepsini bu yeni tefrikada okurlarıma sunuyorum" diyorsa da; bu merakımızı gideremedi, bu durum anıların orijinaline ulaşma ihtiyacını doğurdu." (s. 27). Sayın Görgülü "*İhtiyacın karara dönüşmesi ile sevindirici bir rastlantı sonucu Cumhuriyet Gazetesi'nde de yayımlanmış olduğu tespit edildi*" diyor (s.22). Metin aynıdır. Ayrıca Yakup Cemil olayı ile ilgili Atatürk'ün dediklerine (s. 40-41) bir cevap olmak üzere Dr. Hilmi'nin (s.163-vd.) uzun bir açıklamasını veriyordu. Bu dizi esas alınmıştı.*

Çalışmada gerek *Cumhuriyet*'te yayınlanan bölüm gerekse Falih Rıfkı Atay'ın daha sonra yayınladığı bölüm bir bütünlük sağlamak için birlikte alınmıştır.

"*Her iki bölümde de adı geçen kişilerin kim olduğu, adı verilmeyen kişilerin kim olabileceği bazı olaylarla ayrıntılar diğer kişilerin anılarındaki konuya yaklaşımları, olaylara yaklaşımları, tarihleri, olay hakkındaki demeçlerinde de dipnotlar halinde tarafımızdan açıklandı. Dil konusunda metnin aslına sadık kalınarak okuyucunun sözlük kullanmadan okumasını sağlayacak kadar sadeleştirme yapılmıştır.*" Bu güzel-

leştirmeye asıl metinden bir örnek verelim: "Yalnız bilmünasebe bu zemin üzerinde müdavele-i efkâr ettiğim dostlarımdan biri ki o zaman erkân-ı Harbiye-i Umumiye'de en üst makamlardan birini işgal ediyordu." (Atay, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, s. 7-8). "Yalnız bir vesile ile bu konu üzerinde görüştüğüm dostlarımdan biri; ki o zaman Genel Kurmayda en üst makamlardan birisini işgal ediyordu." (Görgülü s. 29).

Sonuç ve Bazı Teklifler

Atatürk hakkında çok yazıldı, yazılıyor, yazılacak ... Hep Atatürk'ün bizim için yaptıkları üzerinde duruluyor. 1938'den sonra biz Atatürk için neler yaptık? Bu soruyu sormanın zamanı geçmektedir.

Gerek yerli, gerekse yabancı araştırmacılar onun askerlik, siyaset ve fikir yönlerinden elde ettiği başarıyı ortaya koyacaklar...

Atatürk'ün hayatı ki, elli yedi yıllık kısacık bir ömür yeteri kadar aydınlatılabildi mi? Şu anlamda söylüyoruz: Bu devleti kuran, bu rejimi temellendiren bu hayat tarzının benimsenmesini hazırlayan insanın oluşumunu izlemeye imkân veren bir terkibi (sentez) eser yazıldı mı? Onun kurduğu Türk Tarih Kurumu (1980'e kadar), Üniversiteler, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı;

1. Atatürk'ün hâtıralarını bir kitapta topladı mı?

2. Atatürk Araştırma Merkezince *Nutuk*, sadeleştirilmiş olarak İngilizce, Fransızca, Almanca'ya çevrilmiş olarak hazırlanmaktadır. Prof. Dr. Azmi Süslü başkanlığında bizim de içinde bulunduğumuz bu çalışmalar yanında Atatürk CD Rom hazırlanmıştır. Atatürk'ün hayatının askerî ve siyasî kahramanlık devrelerinin 1919'a kadar olanının, resimli roman halinde yayınlanması tamamlanmıştır (1881-1919). Ayrıca, hiçbir bilimsel, özgün değeri olmayanları ayıklayarak metodik bir Atatürk Bibliyografyası hazırlıkları da sürdürülmektedir.

3. Atatürk'ün sağlığında çekilmiş filmleri de, arasına yerleştirmek suretiyle bilhassa Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları ile ilgili gerek S.S.C.B. tarafından çekilmiş, gerekse o günün şartlarında Atatürk tarafından desteklenmiş ve hazırlanmış filmlerin mevcudlarının ortaya çıkartılması, başka merkezlerden toplatılması, temin edilmesi gerekir. "Türlere Yeni Ufuklar

Gösteren Adam Atatürk" adıyla bir senaryonun hazırlanmamış olması dahi insana üzüntü vermiyor mu? (Bu hususta F. Rıfki Atay, 1962'de yazdığı bir yazıda "sinema sanatçısı Yul Bryner geldiği zaman, bir Atatürk filminin ana yapısının ne olacağını ilk defa düşündüm. İlk sahnesi Şam'da geçmeli idi..." ifadeleriyle bu eksikliğin üzüntüsünü 36 yıl önce dile getirmiştir.)

4. Yurt dışında Atatürk hakkında kitap yazmış yabancılara hayatta olanlarını Türkiye'ye davet edip - eşleriyle birlikte- on gün tatil yapmaları 75. yıl mü-nasebetiyle yine Atatürk Araştırma Merkezi tarafından planlanmış güzel teşviklerdir.

5. 1981 kutlamaları sadece bir başlangıçtır. Fakat bu güzel başlangıç daha sonra istenilen seviyede Atatürk'ün iyi anlatılmasında geliştirilememiştir. Atatürk iyi anlatılamamıştır.

Elli yedi yıla sığmayacak işleri yapmış, yaptırmış, yapılmasını hazırlamış Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün 60. yılındayız. Kurduğu Cumhuriyet'in ise 75. yılında. Süslü söylevler bir kenara, O'nun "kâ-lıcı eseri"nin doğru anlaşılmasını sağlayarak kalıcılık özelliği taşıyan bir eser ortaya koymak için el ele vermek gerekmez mi?

Bu satırları gündeme getirirken İsmet Görgülü gibi sorumluluk duygusunu "eser"e dönüştürenleri kutlama görevini de yerine getirmeliyiz. Evet, herkes İsmet Görgülü'nün hazırladığı kitabı okumalı ve Görgülü'yü kutlamalı.

Tarihini geleceğinin "temeli ve teminatı" olarak kabul eden her millet millî hafızanın canlı tutulmasını sağlayacak olan tarihinin karşı daha fazla ilgi göstermeye başladı. Böylece tarih ilminin faydacılık yönü ön plâna çıkmış oldu... Türkiye Cumhuriyeti tarihi ayrı bir önem arz etmektedir. Türkiye'nin dış siyasetinde bir Ermeni meselesi, bir Kıbrıs, bir Batı Trakya ve bunun gibi meseleler varken bu konuların ön plâna çıkarılması, araştırılması ve incelenmesi hem oradaki haklarımızın ziyana uğramasının önüne geçecek, hem de kamu oyuna yeterli bilgiyi sağlayarak bu hususlarda uyanık bulunulmasını temin edecektir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası "Atatürk ilkeleri doğrultusunda hazırlanmış ve anayasamızda "millî mücadele ruhu", "Kutsal Türk Devleti" gibi kavram ve ifadelere yer verilmiştir. Bunların izahını ancak tarih ilmi yap-

bilir."¹⁹

1932-1933 yılında devrin Millî Eğitim Bakanı Dr. Reşid Galip tarafından yazılan, her gün okullarda okutulması ile ilk okul çocuklarına şekil kazandırılmaya çalışılan "And" adlı bir parça vardır. Bu parça hakkında bir televizyon program yapımcısı konuğuna "böyle bir şey aceba Hindistan'da Hintliyim, doğrudum, çalışkanım gibi söyleniyor mu?" deyip de sorusuna cevap beklerken, konuğu da, "hayır böyle birşey olmaz, olmamalı ne gereği var" itirazları ile uzun sohbetini sürdürüyor. Bu tür cehaletle de ciddi olarak takip edilmesi ve ilgilenilmesi gerekmez mi? Gerekirse niçin gerekir? Gerekmez ise niçin gerekmez? Anayasa, demokrasi gibi konularda açıklama yaptıklarını zanneden bu tür yayınlara karşı bilgisiz mensubiyet caiz olmadığı gibi cehaletin getireceği bağnazlık ve değerlendirmeye yanlışlarıyla herkesi Anayasa etrafında toplamak ve bir arada tutmak güçleşecektir. Ancak herşey insanın refahı, insanın mutluluğu dolayısıyla toplumun düzeni için olduğuna göre bu düşünce ile hareket eden tarihçi de kendinde eksiklik görmeyecektir. Üstelik mesleğinin bilincini ve sorumluluğunu müdrük bir bilim adamı sıfatıyla davranmış olmanın huzurunu yaşayacaktır. Tarih söz konusu edilen ana çizginin dışına çıktığında, "dedikodu" olmaktan öteye geçemeyecektir ki, bunu ondan beklemek büyük haksızlık olur. Bu noktadan bakıldığında günümüzde "resmî tarih" ya da "resmî tarihçilik" deyimleriyle akademik çevrelerin hafife alınmak, hatta suçlandırılmak istediği görülmektedir. Bu deyim kullananlar kendi yaptıkları işten "alternatif tarih" diye söz etmektedirler. Bununla bir kısım tarihçilerin, devletin resmi ideolojisi dışına çıkmadıklarını, gerçekleri (?) yazamadıklarını ya da söyleyemediklerini ifade etmektedirler. Sanki Türkiye Cumhuriyeti devleti ideolojik bir Devlet imiş gibi ve ortada bir tez varmış, "resmî tarihçi" denilen akademisyenler de o tezi isbatlamaya çalışıyorlarmış gibi bir intiba uyandırmak isteyen "alternatif tarihçiler" (?), "kendi" karşı tezlerini ortaya koymuş bulunmaktadır. Halbuki ortada tez diye bir şey yoktur.

Onların karşı tez oluşturdukları şey sadece ve sadece "tarihî gerçeklik"tir. Tarihî gerçekliğe "karşı tez oluşturmanın mantıkî bağlamlarını bulmak mümkün değildir. Tarih hakikatin kavranamamasından ileri gelmektedir. Tarihçilik küçük sansasyonel birikintile-

rin, toplumun aklını çelmeye yönelik söylentilerin, kaynağı meçhul ve şaibeli rivâyetlerin yalan ve iftira'nın "tarihî gerçeklik" olamayacağını bilmekle başlar. Tarihî gerçekliğe karşı bir tepkinin kaynağının tarihi anlayış farkından değil siyasî ve ahlâkî değer yargılarından kaynaklandığına şüphe yoktur."²⁰

Devlet kurucumuzun kendi dönemine ait, 1919 yılına kadar geçen olayların nakledildiği metinde, okuduğunu anlayabilenler için, siyasî mesajlar var. Sadece mesaj demeyelim. Siyasetçilere devlet adamlarına akıl veriyor. Neler mi söylüyor? Onu da kitabı okuyanlar öğrensin.

DİPNOTLAR

1. İbrahim Kafesoğlu, *Tarih Metodu*, Teksir, İstanbul, 1972, s. 26-27.
2. Z.V. Togan, *Tarihte Usul*, İstanbul, 1981, s. 23.
3. Z.V. Togan, *a.g.e.*, s. 26.
4. Mübahat Küttükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul 1991, s. 17.
5. Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, Genişletilmiş İkinci Baskı, İzmir, 1996, s. 46.
6. David Thomson, Çev. Salih Özbaran, *Tarihin Amacı*, Ege Üniv. rsitesi Edebiyat Fakültesi No: İzmir, 1983, s.8-9.
7. Thomson, *a.g.e.*, s. 35.
8. D. Ali Akbulut, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Araştırma Metodu Hakkında Bazı Mülahazalar", *Millî Kültür Dergisi*, Ankara 1991, S. 81, s. 42.
9. L. Halkın, Çev. B. Yediyıldız, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, Ankara, 1990, s. 56.
10. L. Halkın, *a.g.e.*, s. 55.
11. L.Halkın, *a.g.e.*, s. 56.
12. L. Halkın, *a.g.e.*, s. 60.
13. Bkz. M. Âkif Tural, "Tarih Araştırma Metodu veya Tarihçi Olmaya Hazırlık", *Bilge Dergisi*, Bahar 8, Ankara 1996.
14. E. H. Carr, Çev. M. Gizem Gürtürk, *Tarih Nedir?*, İstanbul 1980, s. 133.
15. L. Halkın, *a.g.e.*, s. 25.
16. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.V, Ankara 1972, s. 101.
17. Yunus Nadi, *Mustafa Kemal Paşa Samsun'da*, Sel Yay., İstanbul 1955, s. 20-21.
18. Falih Rıfki Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, 10 Mayıs 1955, Sel Yay., s. 6.
19. D. Ali Akbulut, *a.g.m.*, s. 42.
20. D. Ali Akbulut *a.g.m.*, s.42.

“Yüzyılların Kavşagında” Bir Hürriyet Mücadelesi

Nursultan Nazarbayev, *Yüzyılların Kavşagında*, Bilig Yay., Ahmet Yesevî Üniversitesine Yardım Vakfı, Ankara
1997, 271 sayfa.

Alev KÂHYA-BİRGÜL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Kitap, Namık Kemal Zeybek'in "Sunuş"uyla ve Nursultan Nazarbayev'in "Sözbaşı"yla başlamaktadır. Üç bölümden oluşan kitabın 1. bölümünde, "Geçmiş Günü Gözönüne Getirsek", "Yönetmensiz Senaryo, Senaryosuz Yönetmen", "Stratejik Gerileme Dönemi", "Yeni Babil Rüyası Neden Gerçekleşmedi", "Zamanın Yüzü", "Blok Psikolojisinden İşbirliğine Doğru", "İş Yerinden Kıpırdayınca", "Ahi-retin Ahır", "Avrasya: Dayanışma ve Dağılışı" başlıkları bulunmaktadır. 2. bölümde, "Yol Ayrımında", "Çaplak Şeşeylikke", "Yanlış Adım", "Devlet Dediğimiz Biz Demektir", "Öktemşildik Me, Elde Demokrasya Ma", "Siyasi Sistemde Yenileşme İlke ve Hareket" başlıkları bulunmaktadır. 3. bölümde ise, "Doğu ile Batı Arasında", "Algaşkı Adım", "Türk Eli Boylagında", "Ulu Körşi", "Avrupa'nın Kapısını Açmak", "Kutlu Yerin Muhafızı", "Hazarlı Komşu", "Kirazların Çiçeklendiği Ay", "Okyanusu Aşınca", "Medeniyetler Kavuşması" başlıkları bulunmaktadır.

Kitabın Sunuş'unda, son derece ağır şartlar altında, Sovyet nükleer silâhlarının bir kısmının Kazakistan'da konuşlandırılmış olması, eski Sovyet sahasında kargaşa ve çatışmaların çıkması, yetmiş yıllık bir entegrasyonun çözülmesiyle ekonomik krizin patlamasına rağmen Nursultan Nazarbayev'in ağırbaşlı, gerçekçi, ülkesi ve dünya barışı için sorumluluk duyan bir lider, bilgisi, dirayeti ve siyasî olgunluğuyla ülkesini selâ-

mete çıkararak bir önder, devlet adamı olduğundan sözedilmektedir.

Nursultan Nazarbayev'in olayların kökünde yatan tarihî, kültürel ve sosyal sebepleri araştıran ve tahlil eden derin ve dikkatli bir gözlemci, geleceğe ışık tutan bir fikir adamı olduğundan bahisle kitabının kendisi tarafından "Bolaşak Caylı Estetik" yani "Gelecek için Anılar" türünde değerlendirildiği bildirilmektedir.

Nursultan Nazarbayev tarafından yazılan Sözbaşı'nda da Eski Sovyet Modeli yıkıldıktan sonra yaşanan siyasî problemlerin karmaşıklığını anlattığı bu eserin gördükleri, başlarından geçirdikleri, görüşüp konuştukları insanların portrelerini kapsayan kitabın hâtırat değil, bolaşak caylı estetik, gelecek için anılar olarak yorumlanıp, değerlendirilmesinin doğru olduğunu vurgulamaktadır.

Bir lider, bir devlet adamı olarak Sovyetlerin çözü-lüşünü, parçalanışını, oradan ayrılışlarının ve yeniden doğup varoluşlarının sancılarını ta derinlerinde hissedilen Nursultan Nazarbayev dünya tarihinde görülmüş olan halkına, milletine güvenmenin gururunu taşıdığı ve ifade ettiği kitabında şunları söylüyor:

"Benim halkım, 20. yüzyıl boyunca; başka milletlerin rüyasına girse kabus içinde uyanacağı korkunç olaylar yaşadı.

"Ben, öz halkımın; dayanılmaz acılara dayanan, katlanılmaz çilelere katlanan engin sabrına hayranım., Sonsuz ve insafsız istilâ sellerinin kemirip öğüterek sürüklediği zamanlarda ve kanlı kıyımlı günlerde çok çile çekse de sağlam kalabilmeyi başarmıştır.

"Kazaklar, bir çok defa topyekün kırgına uğramak tehlikesiyle yüzyüze geldi. Fakat hayata bağlılık ve hürriyet aşkıyla eğik başlarını doğrultup Allah'ın takdirine umut bağladılar.

"Ben öz halkımı, seviyorum!

"Ne kadar çile çekse de, öz değerlerini ve diğer halklara olan saygısını koruyabilen halkımın, bugünkü karışık tarihî dönemde kopmaz parçası olduğum asil halkımın, 21. yüzyılın eşiğinden atlayıp kaderini bir kere daha sınamak için doğrudan milletimin huzurunda, nasıl gurur duymam, nasıl baş eğmem..."

Birinci bölüm, "Geçmiş Günü Gözönüne Getirsek" (Küni Keşegini Közge Elestetsek) Mark Blok'tan bir

alıntıyla başlıyor, alıntı şöyle: “...İnsan hayatı saat rakkası değil, katı bir kurala, değişmez bir ölçüye uymaz. Ona, öz âhengi ve gerçeğin kendisi tarafından tayin edilen alan çerçevesinde ölçü ve sınır gerekiyor.”

Birinci bölümün “Yönetmensiz Senaryo, Senaryosuz Yönetmen” başlığında S.S.C.B.’nin yıkılış sebepleri üzerinde duruluyor ve ortaya atılan düşünceler üzerinde örnekler verilerek, muhakeme ediliyor. Bu sebeplerin başında sözü edilen medya emperyalizmi, medyatik ve manevî oyunlar üzerinde durularak medya ve güçlü manevî saldırıyla sistemli olarak yürütülen arabozucu hareketler vurgulanıyor. Medyanın Sovyet yetkililerini yağlayarak kendi tarafına çektiği, toplumun zihniyetine, özellikle millî duygularına, kültür faaliyetini aracılığıyla psikolojik baskı yaptığı, bunun gibi sürekli yürütülen zihni büyüleme faaliyeti neticesinde, insanlık değerlerinin kökten değiştiği, halkın manevî yönünü kaybederek, geleneksel değerlerine hor bakmaya başladığı ve böylece medya ne derse onun olmasının sağlandığı üzerinde durulmaktadır. Bundan sonra, herhangi bir devleti yıkmak, artık çok kolaydı. Çünkü hiçkimse bu iktidarı ve rejimi korumak uğruna boşuna kan dökmeydi, denilmektedir. Bir başka sebep olarak S.S.C.B.’de sosyal bilimlerin oldukça geri kalması gösterilmektedir. Toplumunu birleştiren ortak gâye ve değerlerin enerjisini kaybetmesi ve terkedilmesi, yenilik, reform, insan hakları ile maskelenen S.S.C.B.’nin karanlık geçmişi, manevî kaos zihniyetinin değerlerin yerini alması, ekonomide sosyal bağların kopmasıyla ortaya çıkan kültürel bozulma, yönetim zirvesinin manevî ve fiilî satılmışlığı, toplumun düşünce boyutunun bunalıma kapılması gibi yığınla sebep üzerinde durulmaktadır.

“Stratejik Gerileme Dönemi” başlığında Sovyetler Birliği’nin yıkılma sebeplerinden biri olarak silâhlanma yarışı, iki karşı sistemin askerî ve teknik rekabeti, nükleer silâhlanma ve bu uğurda harcanan paralar sonucundaki ekonomik gerileme görülmektedir. Bunun yerine savunma kuvvetlerinin bilimsel ve teknik potansiyelinin artırımına özellikle de hava savunma sistemlerine önem verilmesi gerektiği vurgulanarak uluslararası askerî başarısızlığın sebebi olarak sivil emek kahramanlığı yani bu silâhların ve teknolojinin üretilmesi, bakımı ve onarımı için harcanan meblâğların büyüklü-

ğü gösterilmektedir. Bilim ve iletişim alanındaki bilimsel bir açık iletişim sisteminin eksikliği 70-80 yıl boyunca süren ilmi-teknolojik, stratejik başarısızlığın sebebi olarak görülüyor. Tarihi değerlendirme yapılırken burada insanlar üzerinde değil uygulanan politikalar üzerinde durulmaktadır. İnsanların beceriksizliği değil beceriksiz politikalar suçlanmaktadır.

Ekonomik ve sosyal düzende düşünce doğru gidilmesinin, Batı ile askerî, siyasî, teknik rekabet, kaynakların verimli şekilde kullanılamaması, tarım parklarında korkunç sayıda biriken faal olmayan makinaların yığılması, bunların tamiri için tamirciler ordusuna ödenen paralar, ağır ve hantal teknoloji sebepleri olarak görülmektedir.

“Yeni Bâbil Rüyası Neden Gerçekleşmedi?” başlığında Sovyetler Birliği’nin yıkılış nedenlerinden biri olarak, teknolojik, stratejik ve başarısız rekabetle birlikte milliyetler meselesi ön plâna çıkmaktadır. Bazı politikacılara göre en önemli sebep de bu görülmektedir. Çeşitli milletlerden oluşan devletlerin tecrübesini araştırmak, esaslı teorik platformu kurmak, durumu derinden kavramaksızın sağlam bir milliyetler politikası üretmenin imkânsızlığından söz edilmektedir. Millî, ırkî ilişkiler, milliyetçi hareketlerin XX. asrın ikinci yarısındaki en önemli problem olduğu belirtilerek Sovyetlerin bünyesinde barındırdığı milletlerin kontrolünü elden kaçırmasıyla kendi çözülmesini hazırladığı vurgulanmaktadır. Marksizmin, genel millî hareketleri kapitalist ekonominin meydana getirdiği bir olay olarak açıkladığı belirtilerek, XX. yüzyılın, Marksizmin başlıca temel ilkelerinden biri sayılan “sınıf postulatının milliyet postulatından üstün olduğu” iddiasının yanlışlığını gösterdiği vurgulanmaktadır.

Nursultan Nazarbayev kendi görüşü olarak, Sovyet milliyetler politikası doktrini çerçevesinde, Orta Asya ülkeleri etno-kültürel meselesinin hiç araştırılmadığını, Sovyetler Birliği’nin büyük toprağını kapsayan bu bölgenin millî, sosyal yapısı; ailenin, dinin, örf ve âdetin tesirlerinin dikkate alınmadığının altını çizmektedir. XX. yüzyıl tarihinde millî hareketlerin parlak örneği olarak şimdiki Türk Devleti ve milliyetini oluşturan Kemal Atatürk’ün fiilî tecrübesi ve doktrini gösterilmektedir.

Sovyetler Birliği’nin çeşitli halkları kendi özelliklerinde koparıp aynı kalıba sokma faaliyetlerinin millî

hareketlerde patlama yaptığı söyleniyor. Zınnin ideoloji ile işlenmesi ve dil politikasıyla gerçekleşen kültürel entegrasyon problem kaynağı olarak gösteriliyor. Nihayet toplumdaki değişiklikleri, ekonomik denemeleri, ideolojik kargaşayı, eskiyi inkâr edip, Kızıl Meydan'a mezarlarını kazarak yeniden defnedip, eski liderlerin bunamasını, yenildiği halde yenilgiyi görmemiş gibi, gerçeklere yüz vermemeye çalışan Komünist Partisi'nin yıkılışı, kıtanın altında birini kaplayan ülkenin tamamen çöküşü olarak gösterilmiştir.

“Zamanın Yüzü” başlığında, yöneticiler arasındaki uyumsuzluktan ve bu uyumsuzluğun sebebi olarak da psikolojik uyumsuzluk ve yaş farkından bahsedilerek, yöneticinin kesin amaç, strateji ve durumu değerlendirilme yeteneğinin bulunmadığı vurgulanıyor. Bu yeteneksizlik içerisinde değişme isteğinin ise anlamsızlığından söz ediliyor.

“Blok Psikolojisinden İşbirliğine Doğru” başlığında ise Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bütün sosyalist sistemin yıkıldığının anlaşılması gerektiği vurgulanarak dünya sahnesinde çeşitli ülkelerin yerlerini ne şekilde alacağı ve dünya ülkelerindeki olaylar hatırlatılarak uluslararası ilişkilerde Kazakistan'ın komşuluk ilişkilerinin ve uluslararası ilişkilerde ülke menfaatleri doğrultusunda olacağı ve demokratik işbirliği ve dayanışma içerisinde bulunacakları vurgulandıktan sonra Kazakistan'ın 120 devlet tarafından tanındığı ve diplomatik ilişkilerinin kurulduğu belirtilmektedir.

“İş Ormanın Kozgalganda (İş Yerinden Kıpırdayınca)” yeni kurulan ve büyük ağabeyin himayesinden kurtulan Kazakistan'ı bekleyen sorunlar, bunların çözümü ve dünya ekonomisi içerisinde alacakları konunun güçlüğü vurgulanarak, genç, dinamik, eğitimli uzman ve ekiplerle tedbirler alındığı açıklanmaktadır.

“Ahiretin Ahır (Mahşerin Sonu)” başlığında, Sovyetlerle yaptıkları anlaşmalar ve bunların süreçleri anlatılarak, Orta Asya Cumhuriyetlerinin böylesi zor bir durumda, halkları Türk-Slav çatışmasından korumak için herşeyi yaptığı vurgulanmaktadır.

“Avrasya; Dayanışma ve Dağılışı” başlığında Avrasya Birliği Programı hakkında bilgi verilerek, işbirliğinin yeni şekilleri, ekonomik, diplomatik, savunma, ekolojik alanlarda yapılan yeni anlaşmalardan sözedilmektedir. Birleşmiş Devletler Teşkilâtının ülkeye ve sorunlarına yaklaşımı çeşitli açılardan ele alınmış-

tır. Eşitlik ilkesine dayanmayan işbirliğinden birşeyin çıkmayacağı, eşitliğe, hürriyete ve kendi faydasını gözetmeye dayanan işbirliği, sadece Avrasya'nın lâıyk olduğu geleceği sağlamakla kalmayıp, XXI. yüzyıl dünya ekonomi ve politikasının en önemli, en güçlü faktörüne dönüşecektir, denmektedir.

İkinci bölümde; “Yol Ayrımında (Jol Ayrığında)” “Herkesin Gönünü Hoş Edecek Yol Var mı?” başlığında, şimdi ülkenin Sosyalizm mi, Kapitalizm mi, Otoritarizm mi, Demokrasi mi veya dinî geleneksel devlet mi yoksa modern devlet mi, bu yollardan hangisini seçeceğini tartışmaktadır. Ekonomik, siyasî, medeni ve kültürel alanda benimsenen modernizasyon denilen kavram ortaya konuyor, oturmuş kurumlar, etno-kültürel özellikler, bölgenin siyasî tarihi, devletin jeopolitik yapısı dikkate alınarak sunuluyor.

“Calpak Şeşeylikke Uğratan Yanlış Adım (Aşırı Şefkate Götüren Yanlış Adım)” başlığında ülkesi için en iyi ekonomik, siyasî yolların aramışı anlatılarak, toplum, iktidara ulaşmak isteyenlerin sadece dış parlaklığına bakarak onlara inanırsa, çok şey kaybedecektir. Gerçek siyasetçide en azından üç yetenek lâızdır. Teorik hazırlık, ekonomik hizmet tecrübesi ve karar sorumluluğunu üstlenme. Bugün insanı tanımak ve ekonomik tecrübenin bulunması yetmiyor. Siyaset adamı, sadece danışmanların söylediklerine uyarak değil, kendisi de çağdaş toplum teorisini ve sunulan reformu ayrıntılarına kadar yeterince bilmelidir, denilmektedir.

“Devlet Dediğimiz Biz Demektir” başlığında, devlet yönetiminin zorluğundan bahisle devlet mekanizmasını koruma görevinin önemi üzerinde durulurken A. Takovil'in *Eski Düzen ve Devrim* adlı eserinde devrimi tanımlamasına değinilmiş; devrim siyasî örgütleri ortadan kaldırıp, hukuk düzenini yıkarak kanunları değiştirdikten sonra geleneği, ahlâkı ve hattâ dili yeniden şekillendirmeye başlar. Hükümet mekanizmasını yıkip, toplumu temelden sarsar, en sonunda Tanrı'ya bile el koyar... denilmiştir. Etnopopulizm illetinden bahsedilerek bu demokratik toplumun bedeninde çıkan sivilce değil, bir virüstür. Onunla daima mücadele etmek gerekir denilerek, milliyetçilik ülküsünü millî şovenizme dönüştürmenin millete hayır getirmeyeceği vurgulanmıştır.

“Öktemşildik Me, Elde Demokrasya Ma? (Otorita-

rizm mi, yoksa Demokrasi mi?)” başlığında, Kazakistan’da şahıs ve zümre diktatörlüğüne yol vermemek için gerekenlerin yapıldığı anlatılmaktadır.

“Siyasî Sistemde Yenileşme: İlke ve Hareket” başlığında, siyasî sistemlerin üç boyutundan, siyasî kararı kimin verdiğinden, sürecin kendisi ve yöntemi, siyasî kararın özünden bahisle siyasal sistem tartışılmakta burada konuyla ilgili yapılan sosyoloji araştırma sonuçlarının önemi vurgulanmakta ve yeni nesillere fırsat verilerek genç kadronun idarede yer alması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Kazakistan devletinin kurulmasında sosyal, ekonomik, siyasî alanlarda yaşanan zor dönemler anlatılmaktadır.

Üçüncü bölümde “Doğu’yla Batı Arasında (Magrup Pen Maşırık Arasında)” başlığında dengelerden ve olumlu yaklaşımlardan söz edilerek, biz uluslararası çatışmalardan kendimizi uzak tutuyoruz, nükleer silâhlarla ebediyyen vedalaştık, denmektedir.

“Algaşkı Adım (İlk Adım)” başlığında, sınırları ve dış politikaları hukukî zeminlere oturtma çabaları anlatılmaktadır.

“Türkeli Boylığında (Türkeli Boylamında)” başlığında, Türkiye’ye yapılan diplomatik ziyaretler, Türk devlet adamlarıyla görüşmeler ve iki ülke arasındaki ilişkilerin zemini anlatılmaktadır. Kazak-Türk ilişkilerinin ekonomik, siyasî ve insanî tarafları anlatılarak Türkiye’nin Kazakistan’ı tanıyan ilk ülke olması da vurgulanmıştır.

“Ulu Körşi (Büyük Komşu)” başlığında Çin ile Japonya, Endonezya ve Güney Kore ile olan ilişkiler anlatılmaktadır.

“Avrupa’nın Kapısını Açmak (Europa’nın Esigin Aşu)” başlığında, Britanya, Almanya, Amerika, Fransa devlet başkaları ile yaptığı görüşmeler ve bu ülke-

lerin Kazakistan’ın elinde bulundurduğu nükleer silâhlar ve yeraltı kaynakları açısından kendilerine duyduğu yakınlığı anlatılmaktadır.

“Kutlu Yerin Muhafızı” başlığında Suudi Arabistan’a yaptığı ziyareti, Arapların zenginliğini, orada ailece gördükleri ihtimamı ve yaptıkları umre ziyareti anlatılmaktadır.

“Hazarlı Komşu” başlığında İran’a yaptığı ziyareti ve ekonomik, siyasî görüşmeleri anlatılmaktadır.

“Kirazların Çiçeklendiği Ay (Şiye Gülgeden Ay)” başlığında, Japonya’ya yapılan ziyaret ve ticaretin önemi anlatılmaktadır. Çin, Endonezya, Güney Kore, Hindistan ve Türkiye’nin bu ülke ile olan ortak ilişkilerinden ve bir Asya Birliğinden söz edilmektedir.

“Okyanusu Aşınca” başlığında, Amerika ile ilişkileri anlatılmaktadır.

“Medeniyetler Kavuşması” başlığında, Amerika, İspanya, İtalya ziyaretlerinden ve ülkelerin ekonomik ve siyasî ortak çıkarlarından bahsedilmektedir. Geleceğin çatışmalarının kültür ve medeniyet çatışmaları olabileceğini, bunların birbirleriyle kaynaşan altın arnasını bulmanın önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın sonunda Nursultan Nazarbayev’in çeşitli ülkelere yaptığı ziyaretlerden oluşan 23 adet fotoğrafı yer almaktadır.

Bu kitapta yazar ülkesinin siyasî, askerî, ekonomik, hukukî, sosyo-kültürel değerlerini çok iyi bilen ve bunları geniş perspektifi ile ülke menfaatleri doğrultusunda koz olarak öne süren iyi bir devlet adamı portresi de çizmektedir. Kitabı son yılların olaylarını değişik açılardan görüp, anlamak isteyen bilim adamı, bürokrat, siyasetçi, ekonomist, sosyolog ve diğer meraklılarına takdim ediyoruz

MÜNEVVER OKUR - MERİÇ

Cem Sultan, Cemşid ü Hurşid

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni Basıldı)

“Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğunun Yıkılışı”

Salahi R. Sonyel, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Turkish Historical Society Printing House, Ankara.

Doç. Dr. Ahmet ÖZGİRAY

Ege Üni. Edebiyat Fak.
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Hâlen Londra’da yaşayan P.R.O. yani İngiliz Devlet Arşivini kullanarak, Türk Kurtuluş Savaşı ve Atatürk hakkında birçok makale yayımlayan Salahi Sonyel’in, *Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Yıkılışı* başlıklı kitabı şu bölümlerden oluşmaktadır: Sahife VII-XV arası Biyografi, Kısaltmalar ve Giriş, Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu ve Yükselişi (11-48); Çöküş Devri (61-132); Reformlar Dönemi (139-221); II. Abdülhamid ve Genç Türkler Döneminde Azınlıklar (231-307); Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü (325-430); Sonuç; Kaynaklar ve İçindekiler (443-501) ve Ekler.

A- Yazar ilk bölümde, Türkçe ve İngilizce yazılmış telif eserleri kullanarak, kronolojik sırayı takip ederek, güzel bir İngilizce ile tarihî olayları dile getirmiştir.

B- İkinci bölümde, Hammer, Jean Thevenot, Gibb and Bowen, Issawi, Uzunçarşılı, Lewis, Runciman Dakin, Jorga, Mantran, İstanbul’daki İngiliz Elçisi R. Ainslie, İnalçık gibi yazarların eserlerinden faydalanan Kanûnî Sultan Süleyman’ın padişah oluşunu, Osmanlı İmparatorluğu’nun yükseliş ve çöküş nedenlerini, XVI. ve XVII. yüzyılda nüfus artışı ve ağır vergiler yüzünden halkın perişan olduğunu, yöneticilerin değişik nedenlerle bozulması, dolayısıyla merkezi hükümetin çöküşünü işlemiştir. Sonra da, Osmanlıların Batı ile teması işlenmiştir. Gerçekten Türklerle Batılılar 1356 yılında birbirleriyle karşılaştıkları andan itibaren din ve ırk faktörü nedeniyle birbirlerinden nefret etmişler ve biri diğeri için amansız düşmanı olmuştur. Bu dönemin idareci tabakası, benim dinim ve ırkım Avrupalılardan üstündür, kompleksine kapılmışlar ve Ba-

tı’yı ihmal ederken, Fransız Baron De Tott’un 1784’de Amsterdam da yayınlanan ve çeşitli dillere çevrilen anılarıyla Comte Constantin François Volney’in *Türk-Rus Savaşı Üzerine Düşünceler* kitabı Hristiyanlığın etkisinde kalarak, Türkleri hakir görmeye çalışmıştı. Türkleri, Fransız kültüründen öğrenen Avrupalı yazarlar ve misyonerler Türkler hakkında yazdıkları kitaplarda Türkleri kötü imaj ile anlatmışlardır. XVIII. yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik virüsü, Yunan bağımsızlık savaşında Türklere büyük zarar vermiş; yanlış yazılar bunu daha da kötüleştirmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Lübnan’daki Maruni-Dürzi çatışmaları, Ermeni ayaklanmaları ve Bulgaristan’ın Büyük Bulgaristan’ı gerçekleştirmek için Osmanlılara karşı güttüğü mücadelede kaybettikleri hayatları Türk barbarlığına atfederek Avrupa’da Türk düşmanlığı kö-rüklenmiştir.

Bunların üzerine I. ve II. Balkan harpleri ve I. Cihan harbindeki savaşların faturası tek yanlış yayınlarla Türklere mâl edilmiştir. Türkler bunlara çeşitli nedenlerle ve bilhassa hoşgörülü ve babacan olduklarından karşılık vermemiş, bu nedenle de o yayınların izlerini ortadan kaldıramamışlardır.

Türklerin müsaadeleriyle Venedik ve Podova’ya dinî tahsil için giden Yunanlılar burada Tıp tahsili yapıp, İstanbul’a döndüklerinde Osmanlı sarayına doktor olarak girip tercümanlık da yapmaya başlayınca iki yüzlü tutumlarıyla hem zengin olmuşlar, hem de gizli bilgilere vakıf olarak Türklere büyük zarar vermişlerdir. Ayrıca Fransa’nın ve Avusturya’nın elçileri ajanları vasıtasıyla politik ve ekonomik çıkarları için Osmanlı İmparatorluğu’nda mücadele vermişlerdi. 1774’den itibaren de, Ruslar Osmanlı İmparatorluğu’nun iç işlerine Ortodoksluğu bahane ederek müdahale ettiler. İstanbul’un Türkler tarafından işgalinden 350 sene sonra, Türklerin İstanbul’dan ve Avrupa’dan Allah tarafından uzaklaştırılacağı kehanetinde bulunan leo’nun varsayımını Rusların 1768-1774 Türk-Rus savaşıyla gerçekleştirmeye çalıştıklarını Sonyel akıcı bir üslupla işlemiş ve bu tezi ileriki bölümlerde açık olarak ispata çalışmıştır.

C- Üçüncü bölüm, Reformlar Dönemi: Yazar III. Selim’in İngilizlerin yardımı ile Yeniçerileri devirmek için uğraş verdiğini, Âli Haşa’nın Padişah Abdülaziz’e; Hristiyanlar olmadan ülkenin idaresinin zor olduğunu söylemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki misyoner okullarının sayısını, Kuleli vakasını, 1875

yılındaki Osmanlı borçlarını, Yunanlıların 1829'da bağımsızlıklarını almadan önce Osmanlı İmparatorluğu idaresinde görünmeyen bir devlet kurduklarını, 1821 yılında Pelepones'de, Yunanlıların 25.000 kadın, çocuk ve Türk erkeğini öldürdüklerini, bu hareketi Batılıların liberalizmin ve Hristiyanlığın başarısı olarak değerlendirdiğini, Yunanlıların ve papazlarının yeminlerine ve sözlerine sadık kalmadıklarını, bu yüzden 1821 tarihinden sonra Osmanlıların Yunanlılara güvenmediğini işlemiştir.

Bu arada Prusyalı bir subayın Yunanlılara 12 sene de top silâhını öğretmediğini, Ioannis ve Kolettis'in, Yunan devletinin en fakir bir coğrafi yerde kurulduğunu, etnik ve tarihî açıdan Yunanistan'a ait olan, Yanya, Teselya, Serez, Edirne, İstanbul, Girit, Trabzon'un, kurulan Yunan devletine dahil edilmesi isteğini belirterek 1870'de İstanbul'da 105 Okulda 15.000 Yunanlı talebenin okuduğunu, çok sayıda gazete çıkardıklarını belirtmiştir. Bu arada İngilizlerin İzmir'i merkez olarak kullanarak Anadolu içlerine Protestan misyonerlerin *İncil* yolladıklarını açıklamıştır. Bundan sonraki sahifelerde yazar, Ermenileri incelemiştir. Tanzimat fermanından sonra, Ermenilerin bir anayasa kazandıklarının, 1850'den 1908 yılına kadar 52 adet Ermeninin Osmanlı bürokrasisinde yer aldığını, II. Abdülhamid'in padişahlığı esnasında Ermenilerin, hükümetlerde idareci ve diplomat olarak çalıştığını ve her vezirin bir Ermeni danışmanı olduğunu yazmıştır.

Ayrıca Hristiyan misyonerlerin kendi himayelerindekileri korumak için çeşitli tezvirat ile, İstanbul'daki yabancı elçileri kullanarak Osmanlı idarecilerine baskı yaptırdıklarını vesikalarla belirtmiştir.

D- Dördüncü bölümde ise: Ruslar'ın İngilizlere Osmanlı İmparatorluğunu taksim teklifinde bulunduğunu, 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde 400.000 Türk'ün öldürüldüğünü, 1.000.000'dan fazla kişinin Balkanlar'dan Anadolu'ya göç ettiğini, 19 Mart 1877'de ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı açıldığı zaman Rum mebus Vasilaki Efendi, akabinde Ermeni mebus Süyük Efendi Mecliste yapılmakta olan yemini kendi lisanlarında yapmak isteyince, Meclis reisi Ahmet Vefik Paşa karşı çıkmıştır. Fakat mebuslar II. Mehmet'in kendilerine dil özgürlüğünü verdiğini iddia etmişlerdir. Daha bazı olaylar sıralandıktan sonra, 1912 yılında Osmanlı topraklarında 40 özel bankanın faaliyet gösterdiğini, 1897 Türk-Yunan harbinde, Yunanistan safında yer almak için Osmanlı teb'alı Yu-

nanlı işçi ve kâtiplerin Yunan ordusuna gittiklerini, Avrupalıların Ermeni meselesi için birbirlerine karşı entrika çevirdiklerini, İstanbul'da Robert Kolej'in kuruluşunu ve Ermeni faaliyetlerini geniş bir şekilde işledikten sonra, yazar I. ve II. Balkan savaşları esnasında Anadolu'da disiplinsizlik meydana geldiğini, 1913 yılında Rusların, Kürt lideri Abdülrezzak ve Ermenileri kullanarak, Rusya'nın gözetimi altında Kürt ve Ermeni otonomisi oluşturmak için entrikalar çevirdiğini; 1913 yılında Van'da silâh satmanın çok kârlı bir iş olduğunu, çünkü bu silâhın bu yörede gerçek fiyatının üç katına satıldığını belirtir. Rus ajanların Hoy, Erzurum ve havalisinde Kürt ve Ermenileri ayaklandırmak için faaliyet gösterdiğini, nitekim 1914'te Şeyh Said'i Bitlis'te ayaklandırdığını vurgulamıştır.

1896-1902 yılları arasında, siyonist lider, Dr. Theodor Herzl'in İstanbul'a beş defa geldiğini, Filistin'e karşılık 20 milyon İngiliz sterlini Osmanlılara ödemeye hazır olduğunu, fakat II. Abdülhamid ufak bir yerleşim yerinin neticede Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına vesile teşkil edeceği gerekçesiyle teklifi reddettiğini İstanbul'daki İngiliz elçisi dragomanı Fitz Maurice'nin 1908'den önce ve sonra Doğu Anadolu'da entrikalar çevirdiği gibi Parlamento'daki muhalifleri, ülkeyi siyonistlere padişah sattı diye hükümete karşı harekete geçirdiğini, yazar belgelere dayanarak geniş açıklamalarla izah etmiştir.

E- Bu bölümde, yazar çok önemli noktalara değinmiştir. Çünkü Salahi Sonyel uzun yıllar P.O.R.'da (İngiliz Devlet Arşivinde) çalıştığı için dokümanların ruhuna vakıf olarak konuları açıklamıştır. Zaten yayımladığı makaleler de bu bölümde açıkladığı konuları ihtiva etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları ve ekonomisinin 1914 tarihinden itibaren büyük devletler tarafından bölüşüldüğünü, 30 Ekim 1918'de Osmanlı İmparatorluğu'nun itilâf devletleri hükümetlerinin ayakları altında kolu bacağı kopmuş, Padişah ve Halife'nin yabancı güçlerin silâhları altında kaldığını, bundan istifade eden İran'ın bile, 1919 yılında Doğu Anadolu'dan büyük miktarda toprak talebinde bulunduğunu, 19 Nisan 1920'de Ermenilere Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis'in verileceği Büyük Harb'de Lübnan'da Hristiyanlara Yunanlıların silah yardımıyla bulunduğunu, 1918'de İtalyanların Türklere karşı Ermeniler ve Yunanlılarla işbirliği yaptığını, yazar dipnotlarla açıklamıştır. Bundan sonra, Mart 1919 yılında İngiliz kon-

soloslarınca hariciyeye gönderilen raporda İzmir ve çevresinde 300 Türk'ün ve 100 Hristiyanın çatışmalarında öldüğünü, soygunun çok fazla olduğunu bildirmiştir. Bu gerçeğe rağmen, Yunanlılar 150 seneden beri Avrupalılar nezdinde Türkleri kötülemeye devam etmişlerdir. 15 Mayıs 1919'da İzmir'i Yunanlılar işgal edince en az 1000 kişinin öldüğünü, halkın perişan olduğunu belirtmektedir. Bütün bunlara, Rum din adamlarının katkısının çok büyük olduğunu, 1920'de Kıbrıs'tan Yunan ordusuna 8000 kişinin katıldığını, ayrıca Yunan ordusunda 4000 Pontus askerinin var olduğunu, Meletios Metaxakis'in Türklere karşı çok büyük entrikalar çevirdiğini, bunu da büyük Yunanistan'ın yaratılması için yaptığını, 1916 yılında Van yöresinde Türk askeri olmasaydı yöre halkının Ermeniler tarafından öldürüleceğini belirtmiştir.

Türk Kurtuluş savaşında bazı Yahudiler Türkler aleyhine çalışırken, çoğu da Kurtuluş savaşında bütün kaynaklarıyla Mustafa Kemal Paşa'ya ve milliyetçilere yardım etmişlerdi. Mayıs 1923 sonlarında, Yahudiler Kemalist adayları desteklediklerini, 24 Temmuz 1923 Lozan anlaşmasının kutlamalarına candan katılarak Türk halkına ve Türk devletine şükran ve sadakâtlarını gösterdiklerini yazar dökümanlara dayanarak ifade etmiştir.

Sonuç

Türkler X. yüzyılda İslâmiyeti kabule karar verdiklerinden itibaren, Hristiyanlar; Müslümanlığı, Hristiyanlığa karşı tehlikeli gördükleri için, her fırsattan istifade ederek Türkleri kötülemeğe çalışmışlardır. Hele, İstanbul'u fetheden II. Mehmet'i Papa II. Pius ikna edip, o da Türkleri Hristiyan yapamayınca, Hristiyan Batılılar Türklere karşı kin, nefret ve düşmanlık saçmaya başlamışlardır. Bu Yunanistan'da daha aşırı boyutlara ulaştı. Nitekim Yunanistan'daki ilk okul III. sınıf öğrencilerinin tarih kitaplarındaki: "*İstanbul'un Türk köpeklerin eline geçmesine Meryem ananın ruhu ürperiyor, ikonların gözleri yaşlı, Meryem ana acele et de İstanbul bizim olsun*" cümleleri calib-i dikkattir.

Osmanlılar Mısır'ı fethinden sonra, halifeliği de ele geçirmeleriyle Hristiyanların Haçlı seferlerinden itibaren Müslümanlığa karşı yürüttükleri kin ve nefreti de üzerlerine aldılar. Ayrıca Osmanlıların tarih sahnesine çıkışı başlangıçta Doğu ticareti Türklerin eline geçince, Hristiyanlar bundan büyük zarar gördü. Bir

de 1822 tarihinden itibaren Osmanlı Hristiyanlar ve Yahudiler her yönü ile Türkler'e göre gelişirken, Türkler ses çıkarmıyor, aksine ses çıkaranlar ezildik diyerek yaygara koparıyorlardı. Kaldı ki ses çıkaran, bu Osmanlı Hristiyanlara zulmeden Türkler değil, Türkiye Hristiyanlarıydı. Türklerin Osmanlı Hristiyanlarına gösterdiği toleransı, Batılı Hristiyanlar kendi dinindeki değişik mezheplere göstermemişlerdir. Yahudilere, İrlanda Katoliklerine, Fransız Protestanlarına, Kalvanist Macarlara yapılan kötülükler tarih kitaplarında yazılıdır.

Türkiye'de bulunan katolikler, Fransa, İtalya ve Avusturya tarafından; Protestanlar, İngiltere, Almanya ve A.B.D. tarafından; Ortodokslar ise Ruslar tarafından himaye ediliyordu. Çünkü Ruslar Ortodoksluğu ve Gregoryanlığı kullanarak İstanbul'u, boğazları ve Doğu Anadolu'yu ele geçirmek isterken, İngilizler Protestanlığı himaye ederek, Mısır, Arabistan ve Mezopotamya'daki nüfuzunu arttırmayı düşünürken, Fransa'da Katolikleri ve Gregoryanları himaye ederek Kilikya, Lübnan ve Suriye'deki çıkarlarını kullanmaya ve korumaya çalışıyorlardı. Böylece bu devletler şuurlu olarak Türkiye'de sükuneti ihlâl ederek, değişik Hristiyan grupları Osmanlılara karşı isyana teşvik ederek, Türkiye'nin iç işlerine karışarak Avrupa'nın hasta adamını tarih sahnesinden silmeye çalışıyorlardı. Türkleri barbarlıkla ve medeniyetsizlikle suçuyorlardı. Türkiye içinde bulunan Hristiyanlar aynı dilden ve dinden olan Türkiye'ye gelen seyyahları kullanırken Türklerin bunlara karşı çelebilikleri ve ağırbaşlılıkları nedeniyle sesleri çıkmıyordu.

Neticede, bazı kifayetsiz idareciler ve Osmanlı Devletinde bulunan Hristiyan cemaat liderleri, topluluklarını büyük devletlerin oyuncağı yaparak Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma trajedisine katkıda buldular. Fakat bu trajedi yeni trajedilere yol açtı. Nitekim 1913'ten beri Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya durulmadığı gibi ne zaman ne kadar cana mal olarak durulacağını da hiçbir tarihçi ve sosyal bilimci kesin olarak söyleyemez.

Bu kitap 1300 tarihinden itibaren Batılı tarihçiler tarafından Türkler hakkında yazılan eserlerle bir hesaplaşmadır. Bu eser en kısa zamanda Türkçeye çevrilererek, devlet, hükümet başkanları; bürokratlar, aydınlar, tarihçiler ve hattâ sade vatandaşlar tarafından dikkatle okunmalıdır.

“Türk Kadını İçin”

Müjgân Cunbur,

**Türk Kadını İçin, Türk Kadınları
Kültür Derneği Yay., Ankara 1997.**

Doç. Dr. Belkis ALTUNIŞ-GÜRSOY

G.Ü. Fen-Edeb. Fak. Öğretim Üyesi

Türk kadını için bu eser Müjgân Cunbur’un çeşitli tarihlerde yazdığı makalelerle, farklı durumlarda verdiği kadın konulu konferansların toplanmasından meydana geliyor. Eserde yer alan bu 20 adet yazı ile tarih içinde bir yolculuğa çıkıyoruz. XI. yy’dan günümüze kadar Türk kadınının eğitimi, sosyal statüsü, âile ve ev içi vazife ve sorumlulukları, analık vasfı, kadın şair ve yazarlar, kadın giyim kuşamı, kadının tarihî misyonu gibi çeşitli konular, zamanın içinden süzülüp, tarihin perdelelerini aralayarak gün ışığına çıkıyorlar. Yazar, bu yorucu ve çileli faaliyetlerinde çeşitli eserleri tarayarak yorumlu-
yor ve konuyla ilgili belgeleri değerlendirerek bize ulaşıyor.

“Kutadgu Bilig’de Kadın” başlıklı yazıda Orhun Kitabeleri’nden sonraki bu ikinci zirve eserimizde kadın konusu işleniyor. Bir siyasetnâme, bir ahlâk kitabı olan, ama ne yazık ki kadınlar aleyhinde menfi görüşler ihtiva eden bu eser; sadece kız-erkek çocuklarının eğitimine aynı derecede önem vermekle, bu konudaki tek müsbet yönünü ortaya koyar. “Oğul ve kıza bilgi ve edeb öğret. Bu her iki dünyada onlar için faydalı olur” diyen Yusuf Has Hâcib, evlenip çocuk sahibi olmayı teşvik eder. Eş olarak seçilecek hanımlarda bulunması gereken güzellik, zenginlik, asalet ve takva sahibi olma özelliklerinden “takva sahibi olmayı” en önemli meziyet olarak görür. Takva sahibi olan bir hanım, diğer üç özelliği de nefsinde toplayacaktır. Kadınlara güvenilmeyeceğini ve bu sebeple evde kapalı tutulmaları gerektiğini söyleyen Yusuf Has Hâcib’in bu tavrını, Sayın Cunbur, Çin, Maçın, Doğu illeri ve İran tesirine bağlar.

Eserdeki II. yazı “Mevlânâ ve Kadınlık” başlığını taşıyor. Yazıda tarihteki her büyük insanın çocukluğuna inildiğinde tek ve değişmez bir unsurla karşılaşıldığı belirtilir: Anne. Mevlânâ’nın annesi Mümine Hatun, oğlu ve

eşiyle birlikte Belh’den gelerek Anadolu’ya (Karaman’a) yerleşmiştir. Kadınlara karşı son derece şefkatli ve saygılı olan Mevlânâ’nın bu yanında şüphesiz ki annesi Mümine Hatun’un önemli bir payı vardır. Mevlânâ, Sultan Velid’e yazdığı mektupta “benim sağ gözümdür” dediği gelini Fatma Hatun’la ilgili olarak oğluna şu tavsiyede bulunur: “Bir an bile hattâ yanılarak, yahut unutarak hatırını kırma. Onu gücendirme. O, sinama için sana verilmiş bir emanettir” der ve devamında Peygamber Efendimizin damadı Hz. Ali’ye, kızıyla ilgili olarak “Fatıma benim bir parçamdır. Evlâdımız yer yüzünde bulunan ciğerlerimizdir. İşte sen de ona bu derecede riâyette bulun” dediğini hatırlatır. Mevlânâ’nın hanımlara duyduğu şefkat düşmüş kadınları bile içine almıştır. O muhitin bir insanı olan Çengi Tavus, Mevlânâ’nın terbiye halkasından geçmiş, Selçuk Sarayının haznedarına eş olmuştur. Sözü yine Mevlânâ’ya verip, kadının nasıl yüceltildiğini onun ifadesiyle görelim: “Kadınlar akıl ve gönül sahiplerine göre pek üstün sayılırlar. Cahillere göre değil. Kadın hak nurudur. Sevgili değil... Sanki yaratıcıdır. Yaratılmış değil...” (s. 28)

Kitabımızın III. yazısı “Yunus’tan Bir Şiir ve Beşerî Aşk” adını taşımaktadır. İlahî aşkı, Allah aşkını en samimi, en sıcak ve en canlı bir ifadeyle terennüm eden Yunus, acaba bu merhaleye ulaşmadan önce maddî bir aşk yaşamış mıdır, sorusuna Dr. Cunbur, Yunus’un hayatında bir kadın bulunduğunu, bu hanımın da şeyhi Tabduk Emre’nin kızı Balım Sultan olduğunun sadece bir rivayet seviyesinde kalıp, vesikalandırılmadığını söylüyor. Yunus Divanı’ndaki bir şiir sevilen bir güzeli anlatmaktadır. Bütün maddî unsurlarıyla tasvir edilen bu güzelde, Yunus Hakk’ın tecellisi ve bu tecelliye âşık olmuştur.

“Yunus Hak tecellisini senin yüzünde gördü

Çare yok ayrılmağa çün sende görüldü Hak” (s. 31)

Yunus’un gençlik devresinde yazdığı bu şiirde bile beşerî aşkı, ilahî aşka götüren bir köprü olarak gördüğü açıktır.

“Dede Korkut Oğuznâmelerinde Kadının Sosyal Durumu” başlıklı yazı, edebiyatımızın IX. yy.’ında teşekkül etmeye başlayan bu seçkin ürünün XV. yy ortalarında kaleme alındığını söyler. Bizim çağımızdan da izler taşıyan bu eserde, kadınla erkek arasında bir fark görülmemekte, hattâ toplum yönetilirken, kadınla erkeğin birarada bulunmaları şartı aranmaktadır. Kadınlar da en az erkekler kadar ata binip, ok atıp, kılıcı kullanmakta, güreşmekte, savaş ve avlara katılmaktadır. Bu dönem toplumunda kadında önce kahramanlık sonra da analık vasıfları aranmaktadır. Kan Turalı, babasına evleneceği kızın vasıfla-

rını şöyle sıralar: “Baba, ben yerimde durmadan ol durmuş ola. Ben kara koç atıma binmeden ol binmiş ola. Ben kanlı kâfir iline varmadan ol varmış bana baş getirmiş ola” (s. 38). Kan Turalı, Bamsı Beyrek gibi yiğitler kendilerinden daha yiğit genç kızlarla evlenmek istemektelerdir. Savaş esnasında Kan Turalı yaralandığında nişanlısı Salcan Hatun’un tavrı şöyle anlatılır:

“Salcan Hatun, bunu böyle gördü, içine od düştü. Bir bölük kaza şahin girmiş gibi kâfire atladı. Bir ucundan kırıp, kâfirin ol bir ucundan çıktı” (s.39). Oğuznâmelerde “ana hakkı Tanrı hakkı” olarak bilinir. Evlâtlar, analarına karşı saygılı olurken, analar da çocuklarına karşı çok muhabbetli ve fedakârane davranırlar. Saygı ve sevgi üzerine kurulmuş olan âilelerde, kadının mevkii yüksektir. Erkekler çok sayıda kadınla evlenmezler. Kadınlar her mânâda dürüst ve saygı değerlerdir.

“Fuzûlî’nin Eserinde Kadın” adlı yazıda, kadın, Diwan edebiyatı çerçevesi içinde ele alınmıştır. Yazıda sevgiliye çile çektiren vefasız ve kaprisli güzeller anlatılır. Bu güzellerin hayalî veya yaşayan tipler olup olmadığı da belli değildir.

“Karacaoğlan’ın Şiirlerinde Kadın Giyimleri” konulu çalışma, bir giyim-kuşam müzesi, yeterli fotoğraf belge ve bilginin bulunmadığı dünyamızda, XVII. yüzyıl Anadolu folklor ve etnografyası için zengin malzeme ihtiva eden Karacaoğlan’ın şiirlerinden bahseder. Kadınıma kumaş cinsi olarak kutnu, meles, keten, çuha, sırmalı kumaş, atlas, kadife, kürk, ibrişim, şal, ipekli şal, lahor şah giymektedir. Geniş kollu, kol kenarları oyahı gömlek, kutnudan yapılmış zubun, üç etek anlamına gelen, “Sanya”, “elbise”, libas, yekte, tuman, don, şalvar ve önlük kullanılır. Altın, gümüş, yakut ve mercandan yapılmış olan düğmeler renkli de olabilir. Düğmeler ya çift çift yanyana, ya çok sık, ya da çapraz dizilmiştir. Elbiselerin kollarında ve bileklerinde düğmeler bulunur. Kırmızı ve yeşil Karacaoğlan’ın favori renkleridir. Bellere genellikle kuşak veya kemer bağlanır. Kemerler altın ve gümüşten olup, kıymetli taşlarla süslüdür. Sırma telli ve altın savatlı da olabilmektedir. Kuşaklar, ipekli kumaştan, şaldan yapılarak, saçakları dize kadar uzanır. Kadınlar ayaklarına telli yemeni, altın nalın, mest, sarı edik ve çizme giyerler. Saçları bele ya da topuklarına kadar uzanan kadınlar, başlıklar, küpe, bilezik, yüzük, halhel, hırızma gibi bezekler takar, saçlarına sırma altın veya ipek teller karıştırır. İnce ince örülmüş çok örgülü saçlarda her örgüye belik denilir. Bu belikler altın şeritle veya erbi denilen ipek bağla bağlanır. Alın kısmına altın takılan kadifeden yemeni, çiçek ve altın çelenk başlıkları süslemektedir. El-

vane, al renkli vala, bürümcek, ipek atkı, tül bent, yağlık, mahrâma denilen örtüleri, örterler. Yüzleri, poşu veya peçe saklar. Gelinlerin yüzünde ipek duvak vardır.

Hanımlar, sürme çeker, allık sürer, koku kullanırlar. Kullemiş denilen bir cins güzel koku kullanmakta, saçlarını bir çeşit yağla yağlamakta, yapma ben yapmaktadırlar. Eller kınalıdır. Burna veya üst dudağa hırızma takılmaktadır. Görüldüğü gibi modacılarımıza ilham kaynağı olabilecek bir çeşitlilik ve zenginlik söz konusudur.

“Ziya Gökalp’e Göre Türk Kadını” başlıklı yazıda destanlarda ve Türk töresinde kadın bahsi yer alır. Kadını erkeklerle eşit gören Ziya Gökalp ona aile içinde de çok değer verir.

“Değildir kahraman yalnız er kişi
Bir arslan arslandır olsa da dişi” (s. 97)

Âileyi cemiyetin üç rüknünden biri sayan Gökalp, kadını âilenin kurucusu olarak kabul eder. “Kızların iyi terbiye edilmesi, bir milliyeti yeniden ihyâ edebilir. Çünkü iyi kadın iyi âileyi vücuda getirir. İyi âileden de iyi bir millet doğar” (s.106) derken kadının eğitimine verdiği önemi de vurgular.

“Mehmet Âkif’in Çevresindeki ve Şiirlerindeki Kadınlar” adlı yazıda, Âkif’in eserlerinde, kadının dertleri, acıları ve yoksulluklarının gözler önüne serildiği söylenir ve onun savunucusu olduğu dile getirilir. Şairin “Leyla” adlı şiirinde bu ülkenin yarımına âit ümit ve ideallerini sembol bir kadının adı altında dile getiriş, onun kadına verdiği değer bir nişanesi olarak görülür.

“Atatürk’ün Türk Kadınına Değerlendirmesi” adlı yazı milletin her meselesine eğilmiş bir devlet adamı olarak Atatürk’ün, Türk kadınına, toplum, eğitim, meslek ve fikir hayatında verdiği seçkin yeri gösterir. “Dünyanın hiçbir yerinde ve hiçbir milletinde kadın, “Ben Anadolu Kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmede Anadolu kadını kadar himmet gösterdim.” diyemez. Belki erkeklerimiz memleketi istilâ eden düşmanın süngülerine göğüslerini germekle, düşman karşısında varlıklarını isbat ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin var oluşunun sebeplerini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki, bu harpte ve ondan önceki harplerde milletin yaşama kabiliyetini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, ürünleri pazara götürerek paraya çeviren, âile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber sırtıyla, kağmısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip,

sıcak demeyip, cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvî, o fedakâr, o ilâhi Anadolu kadınları olmuştur. Buna dayanarak hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyete kadar yüceltelim ve kutlayalım.” (s.118)

Kadın ve erkeğin beraberce ilim ve irfan öğrenmesinin Allah'ın bir emri olduğunu söyleyen Atatürk; cemiyeti teşkil eden iki unsurdan biri olan kadın, cahil bırakıldığı takdirde diğer uzvun da gelişip ilerlemeyeceği gerçeğini vurgular. -Kadınların toplum hayatının her dalında çalışmaları gerektiğini söyler. Örtünme konusunda akıl ve mantığın, ahlâk ve faziletin, dinin ve millî geleneğin emrettiği şekle uyulması, tefritten kaçınılması hususu üzerinde durur. Türk kadınının ilim, fikir ve ruh bakımından kendisini yetiştirmesi zarureti üzerinde duran Atatürk, dış görünüşün ikinci derecede kaldığını da ifade eder.

“İkbal ve Kadınlık Hakkındaki Görüşlerine Bir Bakış” başlıklı yazı; Pakistanlı büyük fikir adamı İkbal'ın kadınlar hakkındaki fikirlerini zikreder. “*Analık nev'in bekasını temin eder. Anaya hürmet etmek ve müesseseyi korumak müslümanlık icabıdır*” (s. 147) diyen İkbal, kadını bir hizmetkâr telakki eden müslümanın, *Kur'an*'ın hikmetinden zerre kadar hisse almadığını söyler. İkbal, İslâmın ruhuyla bütünleşen, seçkin ahlâklı bir ana-kadın modeli üzerinde ısrarla durur.

Samihâ Ayverdi'nin kaleme aldığı *Boğaziçi'nde Tarih* adlı eserin tanıtıldığı yazıda, yazarın kadınlarla ilgili düşünceleri de yer almaktadır. Burada sözü kitabın yazmasına verelim: “*İşte bu zarıf kadın, yalnız giyimi kuşamı ile değil, hali tavrı, görgüsü bilgisi, tutumu ve düşünceleri ve yürüyüp gezen âbide, kendisinden canlılar üreyen bir canlı kutsiyet heykeli idi.*

“*Belki çok şey bilmezdi. Bilmesine de pek lüzum yoktu. Amma bilmesi gerekeni, çok iyi bilir ve çok iyi işlerdi. Temeli, iyi zevce, iyi ana olan, bir cemiyetin yükünü sırtında taşıyan bu kadının zaferi, zaferinin sırrı, imânla vatan aşkını ayırmaz bir bütün hâline getirmiş olması idi. Bu yüzden de yol gösterici, mehenk taşı, gönlünde yalın yanan bu ocağın zevki ve şevki idi.*” (s. 156-157)

Evet, görüldüğü gibi her türlü şart altında âile müessesesini, dolayısıyla milleti ve devleti ayakta tutan Türk kadını bu eserde tebci ve takdis ediliyor. “Fatih'e Ayrın Sunan Kadın” başlıklı yazıda İstanbul'u Feth için yenicilerle birlikte yeşil Trakya ovalarında at koşturarak Fatih'in susadığı anlatılır. Yolunun üzerine elinde bir tas ayanla bekleyen ihtiyar bir kadın çıkar. Kadının uzattığı

ayranın içinde sarı bir saman çöpü vardır. Çöpü yutmak için ayranı yavaş yavaş içen padişaha, yaşlı kadın, buz gibi ayranı bir dikişte içip hastalanır korkusuyla tasa bir saman çöpü koyduğunu söyler. Fethe koşan genç padişahi koruyan bu ana yüreğindeki irfan kayda değer bir incelik taşır.

“Ana Kültürü” başlıklı yazı nesilden nesile aktarılan ve nesilleri birbirine bağlayan kültürden bahsediyor. Nitekim Stalin döneminde Kırım'dan sürülen Türklerin yıllar sonra yeniden Kırım'a dönüp, eski yurdu şenletmelerini de tarih bir “büyükanneler hareketi” olarak niteleyecektir. Asıl yurdu sevmeyi, özlemeyi, onu yeniden diriltip canlandırmak idealini, torunlar; büyük annelerinin dizleri dibinde meşketmişlerdir. Ana kültürünün temelinde, milletin manevî değerleri, özümlemiş hayat tecrübesi, değer yargıları kısaca “millî seciye” vardır. Ana kültürüyle millî kültür içiçedir. Tarihimizin ilk çağlarından İslâmîyetin kabulünün ilk üç ve dördüncü yüzyılına kadar süren devrede etkisini koruyan ana kültürü. XVI. yüzyıldan sonra ev kültürü dönemine girer. Bu dönemin kadını, bilhassa evin içinde sınırlı ve dar bir alanda faaliyet gösterirken de, eğitici ve öğretici olarak hizmet vermiş; şiirde, musikide, hattatlıkta isim yapmış hanımlar yetişmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren kadınlarımızın dünyası genişlemiş, inas ibtidayye ve rüştiyyeleri, inas sanayi mektebi, Darülmualimat gibi okullar açılmış, kadın dergi ve gazeteleri, kadın yazar ve romancılar ortaya çıkmıştır. Millî kültüre dönüş yıllarında, Batı metodlarıyla eğitim görmüş, millî ve geleneksel Türk Kültürüne vakıf, tarih şuuruna sahip kadın tiplerini ideal kadın tipine örnek olarak edebî eserlerdeki yerlerini almışlardır.

Cumhuriyet döneminde hanımların eğitimi için açılan mektepler çeşitlenmiş ve çoğalmış; Türk kadını çeşitli iş sahalarında çalışmaya başlamıştır. Atatürk toplum hayatındaki vazifelerinin yanısıra kadına yine asıl vazifesini hatırlatarak bunu “*Türk'ü zihniyetiyle, bazusuyla, azmiyle muhâfaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmek*” (s. 168) sözleriyle ifade etmiştir.

“Kadın ve Eğitim” adlı yazı, Türk kadınının eğitim tarihçesinden bahsetmekte, cumhuriyetin ilk yılından başlamak üzere, ilk, orta, lise ve yüksek öğretimde yer alan kız öğrencilerin sayısını sıralamaktadır. Yine çeşitli öğretim basamaklarındaki hanım öğretmen sayısı istatistik verilere dayandırılarak belirtilmiştir. Bu rakamların cumhuriyetten bu yana giderek yükseldiğini görmek sevindiricidir. İlki Cemiyet-i İmâdiye olan ve Rumeli'de savaştan askerlere yardım amacını taşıyan hanım derneğini, diğer hanım ve yardım dernekleri takib etmiştir. Ka-

dının yükü artmış, sorumlulukları çeşitlenmiştir.

Atatürk bu durumu görmüş ve "... Anaların bugün evlâtlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsaf-ı lâzımeyle haiz evlât yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak pek çok yüksek evsâfın hamili olmağa mütevakıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hattâ erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha çok bilgi sahibi olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar" (s. 186) sözleriyle ifade etmiştir.

"Cevri Kalfa ve Hayratı" adlı yazıda Şehzade Mahmud'un cariyesi olan Cevri Kalfa'nın kendi hayatını ortaya koyarak şehzadeyi ihtilâlcilere karşı koruyuşu anlatılır. II. Mahmut minnet duyduğu bu sâdik fedâkar kadının adına bir çok hayır eserleri yaptırmıştır.

"Sema Göksel Vakfı ve Hatırlattıkları" adlı yazıda, gencecik yaşta vefat eden bir kütüphanecilik bölümü öğrencisinin hâtırasına, âilesinin kurduğu Vakıf'tan hareketle Türk Kadınlarının kurduğu vakıf kütüphanelerinden bahsedilir. XIII. yy'da ilk kadın vakfı olan Kutlu Melek Hatun Vakfı (bir okul ve içinde kütüphane), XV. yy'da Hüsnuşah Sultan Vakfı (cami ve içinde kütüphane), Kanûnî'nin annesi Ayşe Hafsa Sultan Vakfı (Sultan Camii ve Darüşşifa içinde iki kütüphane), II. Selim'in eşi Nurbanu Sultan'ın 1583'de kurduğu kütüphane, XVII. yy'da İsmihan Sultan Kütüphanesi, 1664 yılında Hatice Turhan Sultan tarafından kurulan kütüphane, Ezine'deki Hatice Valide Sultan Kütüphanesi, IV. Mehmed'in eşi Emetullah Gülnûş Sultan'ın Üsküdar'da kurduğu vakıf kütüphanesi (Valide-i Cedid Camii içinde), Fatma Sultan'ın 1724 - 25 tarihinde Manastır'da kurduğu kütüphane, Rukiye Hanım'ın Vidin'de kurduğu kütüphane, 1752'de Salihe Hatun'un İstanbul Karagümrük'te yaptırdığı okulun kütüphanesi, III. Mustafa'nın eşi Mihrişah Sultan'ın 1795'de vakf ettiği Eyüb Camii bünyesindeki kütüphanesi, XIX. yy'da Bağdat'ta Nazende, Naile ve Âdile Hatunların kurdukları kütüphane, 1840'da II. Mahmud'un eşlerinden Bezm-i Âlem Sultan'ın diğer hayırları yanında kütüphanesi, 1871'de Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın diğer pek çok hayratı arasında Aksaray'da yaptırdığı cami içindeki kütüphane. II. Mahmud'un ikballerinden Tiryal Hanım da Topkapı Sarayı Kütüphanesine kitaplar bağışlamıştır. Kutlu Melek Hatun'la başlayan bu zincirin halkaları, Türk kadınının gücü yettiği yerde hamiyetinin derecesini göstermesi bakımından

dikkate değer bir mahiyet taşır.

"XIX. yy'da Halk Şiiri Tarzında Yazan Zaire Hatun" adlı yazıda eski bir halk şairi olan Zaire Hatun tanıtılarak, bu halk şairesinin tasavvufi ve Yunusvari şiirleri üzerinde durulmuştur.

"Cumhuriyet Dönemi Öncesi Türk Kadın Şairleri" adlı yazı, kadınca duygu ve düşüncelerini rahatlıkla dile getiremeyen, sevgi, özlem ve acılarını şiir vasıtasıyla ifade etme yoluna giden kadın şairlerimizi, 5-6 yüzyıllık bir kesit içinde ele alır. Selçuklulardan günümüze intikal eden ve Kirmanşahların hükümdarı olan Kutluğ Türkân Hatun ile Erguvan Hatun'dan bahsedilir. Divan şiiri geleneklerinin ev kadınları ve genç kızlar arasında yayıldığı söylenir. Devrin tanınmış divan şairlerine nazireler yazan bu hanımlardan XV. yy'da Zeynep ve Mihrî Hatunlar, XVI. yy'da Hürrem Sultan, Bâkî'nin eşi Tutî Hanım, Ayşe Hubbî Hatun gibi isimler özellikleriyle beraber sıralanır. XVI. yy'da Yunusvari yazan Zaire Hatun, XVII. yy'da Esmihan Hatun, Emetullah Sıdkî Hatun, XVIII. yy'da Mihri, Fıtnat Hanım, Fatma Ânî Hanım, Azize ve Rabia Hatunlar, Faize Hanım, XIX. yy'da Tebrizli Hayran Hanım, Nesibe Safvet Hanım, Tefike Nesiba Hanım, Moralizâde Leyla Hanım, Şeref Hanım, Emetullah Hanım, Hatice İffet Hanım, Sırrî Rahile Hanım, Hasibe Maide, Habibe Hanım, Şeref Hanım, Âdile Sultan, Hatice Nakıyye Hanım, Baharzâde Feride Hanım, Münire Hanım, Fatma Saniye Hanım, Fıtnat Hanım, Hatice İffet Hanım, Fatma Makbule, Leman, Fatma Aliye Hanım, Nigar Hanım, Kâmile Hanım, Maşşah, Fehime Nüzhet, Leyla Saz, Mihrinnisa, Şüküfe Nihal, Halide Nusret Zorlutuna, Yaşar Nezihe Bükülmez, Benal Nevzat Hanım, İhsan Raif gibi isimlerle; tasavvuf halk edebiyatı vadisinde Sakine Bacı, İkbâl Hanım, Cevheriye Bânu, Arife Bacı, Zehra Bacı, Naciye Bacı, Emine Beyzâ Bacı; halk edebiyatı tarzında Şah Sultan, Âşık Meryem, Çukurovalı Ayşe, Emine, Dimidereli Şerif Hala gibi isimler sayılabilir.

Dünya yüzünde mazlum, makhur, yalnız ve kimsesiz Türk insanının milletler plâtförmünde hakettiği yeri almasında, yine milletimizin sayıca yarısını teşkil eden Türk kadınının artan görev ve sorumlulukları bu değerli eserde bize bir kere daha ihtar ediliyor. Bu tarihî misyonu gerçekleştirmek görevinde kadınlığımızın geçmişi, geleceğine teminat oluyor. Ona gizli iç dinamiklerini faaliyete geçirmek, ana olarak ev kadını ve meslek kadını olarak yapabileceklerinin azamisini yapmak görev ve sorumluluğu düşüyor.

Recep Bilginer'in Yeni Eseri Üzerine

Recep Bilginer,
Savaşın Barışa, Aşkta Kavgaya,
Oyun / 2 Perde,
Atatürk Kültür Merkezi Yay.,
Tiyatro Eserleri Dizisi: 4,
Ankara 1997, 232 sayfa.

Nevin KORUCUOĞLU

Yazar - Gazeteci

Atatürk'ün hayatını herkes daima merak etmiş, araştırmacı eserleri okumak istemiştir. Bu alanda Nezihe Araz'ın, Şemsi Belli'nin eserlerini okumuş, bu kitaplar için tanıtıcı yazılar yazmıştık. *Bilge* dergisi, eser inceleme ve tanıtma yolunda kucaklarını açmıştır. Geçmiş yıllarda bu alanda pek çok yazı çıkmıştır. Böylece tanıtım yazıları, eserleri okuma isteğini artırmış, eseri tanıtan da eseri yazana saygılarını ifade edebilmiştir.

Biz bu yazıda Recep Bilginer'in *Savaşın Barışa, Aşkta Kavgaya* adlı eserini tanıtmak istiyoruz. Bu tiyatro eseri yakın zamanda görülebilmek üzere Ankara Devlet Tiyatroları tarafından sahneleniyor.

Eserde, sahne ışıklarla mekânlara ayrılmış görünüyor. Gerekli yerde bir pano ile ara perdelerle mekân değişikliği yapılıyor. Konu, İzmir'de Başkomutanlık Karargâhı'nda başlar. Mustafa Kemal bir masa başına oturmuştur. Dışarıdan "Ya ya, şa şa! Mustâfa Kemal çok yaşa!" sesleri gelir. Bu sırada M. Kemal Paşa'nın yaveri odaya girer. Yaver Salih halkın kendisini görmek istediklerini, dışarıdan gelen seslerin bunu ifade ettiğini söyler. M. Kemal pencereye doğru yürür, halka el sallar. Daha sonraki sahnede M. Kemal'in odasına Osman Ağa girerek ona bir hanımın, Uşakîzadelerin kızı Lâtife Hanım'ın bir mektubunu getirir. M.

Kemal mektuba göz attuktan sonra Osman Ağa'ya "Bu Uşakîzadelerin kızını git, gör. Konağı Başkomutanlık Karargâhı yapmak istiyorlar, bir bak! Lâtife Hanım'ı gör! Nasıl biri?" der.

Osman Ağa, Lâtife Hanım'a gittiği zaman. Lâtife köşkü karargâh yapmayı Paşa'nın kabul edip etmediğini sorar. Osman Ağa'nın belirsiz cevaplarından sonra Lâtife bizzat gidip Paşa'yı görmeye karar verir. Oraya gittiği zaman M. Kemal'in çadırına kimseye görünmeden girer ve Paşa'nın önünde diz çökerek konuşur. "Kutsal Paşam!" der. Paşa diz çöken Lâtife'yi ellerinden tutup, ayağa kaldırarak bu genç kadına ilgi gösterir.

Bu görüşmelerden anladığımıza göre Lâtife ilgisi, tutkusu ile Paşa'yı etkilemiştir. Paşa'ya boynundaki madalyonu açıp, M. Kemal'in resmini de gösterince M. Kemal iyice tesir altında kalarak köşke gelip evlerini göreceğini söyler. Bir süre sonra da M. Kemal, Uşakîzadelerin köşkünü karargâh yaparak oraya yerleştirir.

Lâtife'nin ailesi Avrupa'dadır. Köşkte beraber kaldığı anneanesiyle dertleşir, duygularını ona açar. Kendisine çok heyecan veren M. Kemal'in, evlerinde rahat yaşamasını sağlarken eliyle düzenlemeler yapar. Paşa'nın sofrasını daima hazır eder.

M. Kemal bir sefer yanında Halide Edip, Fevzi ve İsmet Paşalarla geldiğinde Lâtife onları çok hoş bir şekilde karşılar. H. Edip'e kolejde hocası olduğunu söyler. Hazırladığı sofraya misafirleri alır, bardaklara içkileri eliyle koyar. M. Kemal, İzmir'in kurtuluşu için Lâtife Hanım'ın ziyafet verdiğini söylediği masa sohbetinde, Lâtife'nin zarif ilgisini yakınlarına göstermekten mutluluk duyar. Yemekte H. Edip'in onbaşılığından konuşulurken M. Kemal sofradan kalkıp dışarı giderek, başçavuş rütbesini H. Edip'e getirir. Bu sırada Lâtife rütbeyi Paşa'dan alarak H. Edip'in koluna takar. M. Kemal arkadaşlarına Lâtife'yi methedercesine, "Biliyor musunuz? Onun boynundaki madalyonunda benim resmim var." der.

H. Edip, o akşam sofradaki havayı gördükten sonra Lâtife'nin M. Kemal'i etkilediğini sezer. İsmet Paşa'nın Lâtife'nin boynunda Paşa'nın fotoğrafını taşımasını belirttiikten sonra, H. Edip'in "İzmir'in bütün genç kızlarının boynunda, ya da koynunda Paşa'nın

fotoğrafları var." demesi akıllı, bilgili bir kadının yorumu olarak ilgi çekmektedir.

M. Kemal'in köşkte kaldığı süre içinde Lâtife'yle yer yer konuşmaları, sık sık bir arada bulunmaları, Lâtife'nin kendini Paşa'ya tanıtması bakımından etkili olur. Lâtife, Paşa'ya ve arkadaşlarına çok iyi hizmet etmekte, bir çocuk saflığıyla Paşa'nın memleket davalarını dikkate izlemektedir. M. Kemal dava arkadaşları Refet Paşa, İsmet Paşa, Rauf Bey ve Ali Fuat'la memleket davalarını konuştuğu sırada Lâtife, dikkatle dinleyen, izleyen ve anlayan bir kişi olarak görülmektedir. Lâtife, M. Kemal'in uzun çalışma gecelerinde de Paşa'ya arkadaşlık etmekte, hattâ yemek yemesini sağlamak için Paşa'nın çok sevdiği kuru fasulyeyi sürpriz olarak pişirtmek önüne koyuvermektedir.

Lâtife, Paşa'nın köşkte kaldığı sürede, gelen Fransızları temsil eden General Pelli'nin ziyaretinde konuşmalarını not ederek, yabancı dil bildiği için M. Kemal'e sekreter olarak hizmet vermektedir. M. Kemal'in, General Pelli ile görüşmelerinde güçlü ve ezici konuşmaları dikkat çekmektedir. M. Kemal'in bu kudretli havası içinde Lâtife iyi bir sekreter olarak hizmet etmektedir. Ecnebi gazetelerinden gelen gazetecilere M. Kemal'in "*bütün dünya bilmelidir ki, Halkımız kayıtsız şartsız özgür yaşamaya karar vermiştir.*" sözü ile milletinin, yabancılara duyurduğu yaşama sistemini belirtirken, milletin başında hangi güçle ve kararda olduğu ortaya çıkıyor. M. Kemal'in etrafında Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Mehmet Asım gibi gazeteciler vardı. Onlara da M. Kemal, "*Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.*" diyordu. Böylece topluma, gazeteciler vasıtasıyla politikasını, yürütmek ve sürdürmek istediği yolu her fırsatta duyuruyordu. Eserde M. Kemal'in özel hayatı da sahnede ışıklar ve perdelerle ayrılmış bölümlerle belirtilmektedir. Bu arada geriye bakışla, Çankaya Köşkü'nde annesi Zübeyde Hanım, Kardeşi Makbule Hanım ve Köşk'te uzun zamandır kalan, M. Kemal'e bakan, Köşk'ü evirip çeviren uzak akrabası Fikriye Hanım'ı tanıtan sahneleri görüyoruz. M. Kemal'i Köşk'te bekleyen Zübeyde Hanım ve Kardeşi Makbule Hanım'ın O'nun gelişini bekleyiş heyecanları ve M. Kemal'in odaya girdiği zaman Fikriye'nin sessiz, sakin ve çekingen havası... Zübeyde Hanım'la Makbule Hanım'ın Fikriye'ye sert muameleleri görülüyor. M. Kemal'in gidişinde Fikriye'yi öpüşü ve de

Fikriye'nin "*Tanrım bana yardım et!*" şeklinde sızlanışı sergilenir.

Sahne ışıklarla gene Lâtife'nin köşklerini ziyareti-ni gösterir. Lâtife anneanesiyle dertleşir. Anneanne, "*Kızım sen Paşa'ya âşık oldun.*" diye durumunu açıklar. Bu süre içinde, Lâtife M. Kemal'e, "*Sizin sekreteriniz olmak ve hep yanınızda kalmak istiyorum.*" diyor. M. Kemal'in ecnebilerle ve diğer gazeteci arkadaşlarıyla politikasını yürüttüğü süre içinde de Lâtife Hanım'ın onların arasına sokulduğunu görüyoruz. M. Kemal, Lâtife Hanım'ı karşısına alıp konuşmaktan, memleket için gördüklerini, düşündüklerini söylemekten memnundur. Lâtife Hanım, hem sekreter, hem dost, hem her türlü hizmeti veren bir varlık olarak oradadır. M. Kemal'in akşam sofralarında, hazırır. M. Kemal'in Ankara'ya dönmesi kararlaştırıldığı zaman Lâtife şöyle söylemiştir: "*Ben de sizinle Ankara'ya gelmek istiyorum.*"

M. Kemal Ankara'dadır. Sahnede görülen mekânda Zübeyde Hanım, Makbule Hanım ve Fikriye vardır. Paşa'yı büyük bir heyecanla karşılarlar. M. Kemal'e, annesi Zübeyde Hanım hasretle karşıladığını ifade eden şu sözleriyle kollarını açar: "*Gel benim kahraman oğlum, yolunu gözleye gözleye eridim bittim.*" Oğlunu karşılayan Zübeyde Hanım M. Kemal'in İzmir'de yaptıklarını dinlerken İzmir'deki kızın nasıl bir kız olduğunu öğrenmek ister. M. Kemal de "*Onu görünce beğeneceksin.*" diye konuşarak niyetini ortaya kor.

Bir mekânda M. Kemal, Fikriye ile beraberdir. Zübeyde Hanım ve Makbule'nin M. Kemal'in kendilerine ait olduğunu belirten jestleri, konuşmaları arasında zarif, sessiz ve M. Kemal'e âşık bir Fikriye vardır. M. Kemal'in Fikriye'ye sadece bir akraba, bir yakın olarak önem verdiği görülür. Fikriye sevgisini sadece Ali Çavuş'a açar, ancak onunla dertleşir. Lâtife Hanım, Yaver Salih'e mektuplar yazar. M. Kemal mektup yazmasını istemediği için ona yazmaya cesaret edememiş, ancak ilgisini böyle göstermeye devam etmiştir.

M. Kemal, bazı işleriyle uğraşmakta, Mudanya Sözleşmesi'ni hazırlarken Bursa'ya gitme düşüncesini taşımaktadır. Bursa'ya Fikriye'yi de götürmek, oradan tedavi için Avrupa'ya yollamak niyetindedir.

Başka bir sahnede İzmir'deki Lâtife Hanım'ın anneanesiyle konuşmasını görürüz. Anneannenin, "*O*

Başkumandan. Devlet Başkam. Öncüdür. Onu Değiştirmeye Kalkma!" sözü, yaşlı, tecrübeli bir kadının tahlili olarak yazar tarafından belirtilir. M. Kemal Paşa, Bursa'da yanında değer verdiği paşalarla konuşur, sofralarda onları taltif edecek konuşmalar yapar. Dostlarına Lâtime Hanım'la evleneceğini haber verir ve Lâtime Hanım'ın bilgisini, görgüsünü metheder. M. Kemal Paşa'nın ülkemizde yepyeni aile hayatı yaratabilmek, örnek olmak istediği belirtilir.

Bu eserde yazarın bize sunduğu gibi M. Kemal'in, evliliğini yapmadan evvel böyle apaçık konuştuğunu bilmiyoruz, fakat amacı böyle olduğu için evlendiğini hepimiz tahmin ediyoruz.

Fikriye bu sırada hastadır, yatağında Paşa'sını sayıklamaktadır. Paşa, Fikriye'yi hasta olduğu için, onu Avrupa'ya göndermek istediğini söyler.

Başka bir sahnede Lâtime'nin Yaver Salih'le dertleştiği görülür. Anne Zübeyde Hanım'ın sağlığı için İzmir'e gelişi, Lâtime Hanım'ın onu karşılaması ve Zübeyde Hanım'ın Salih'e "Bu kızı bir türlü gözüm tutmadı." şeklinde ifadesi, Yaver Salih'in bu sözü M. Kemal'e söylememesi, seyircilerin dikkatini çeker. Daha sonra Zübeyde Hanım İzmir'de ölür ve Birinci Perde biter.

İkinci Perde, M. Kemal'in İzmir'de Lâtime'nin ailesi içinde Lâtime'yle evlenme töreni ile başlar. Lâtime'nin mutluluğu görülür. Diğer bir mekânda Avrupa'da Fikriye'nin Paşa'nın evlendiğini öğrenip Türkiye'ye dönmeye karar vermesi sergilenir.

Çankaya Köşkü'nde Lâtime ile M. Kemal'in yakın sahneleri ve Lâtime'nin M. Kemal'i sevmeye zorlamaları ve M. Kemal'in hep dışarıda vakit geçirdiği ve içki sofralarından şikâyetleri, M. Kemal'in bu sofralarda arkadaşlarıyla görüşmelerinin önemini anlatmaya çalışma çabaları... Fikriye'den söz açıldığında Lâtime'nin, "Fikriye'nin lâfını duymak istemiyorum." deyşi... M. Kemal'in Yaver Salih'le dertleşmesi, Yaver Salih'in Lâtime'ye Paşa'yı üzmemesi için nasihatı... Fakat Lâtime'nin "Artık değişsin, evlendi." şeklinde inadını ortaya koyuşu... Bu sahnelerle Lâtime'nin sert ve anlayışsız hareketleri ortaya konulmaktadır.

Bu sırada Fikriye Avrupa'dan çıkagelir. Lâtime'nin soğuk karşılaması, beraberce yemek yemeleri, bir ara Fikriye'nin piyano çalışı ve Lâtime'nin Ali Çavuş'a :

"Bu hanım ne zaman gidecek?" diye bağırarak konuşması...

Fikriye'nin Avrupa'dan gelişi başka bir sahnede, başka türlü gösterilir. Fikriye'yi Yaver Salih karşılar ve "Siz kimsiniz?" diye sorar. Salih'in Paşa'ya haber vermek için odaya gidişi, Latife Hanım'ın "Asla Kemal onunla konuşamaz, sav gitsin!" diye bağırışı... Yaver Salih'in Fikriye'ye durumu bildirmesiyle Fikriye'nin fayton içinde çantasını açıp, tabancasını çıkararak intihar edişi... Fayton sesi, tabanca sesi ve M. Kemal'in durumu öğrenmesinden sonra "Doktorlara söyleyin ellerinden geleni yapsınlar!..." diye konuşup sessizce yıkılıp kalışı...

Gene M. Kemal'in ve Lâtime'nin münakaşalarını gösteren sahneler...

Bu sıralarda Lozan Barışı'nın imzalanması, M. Kemal ile Rauf Bey arasında sert konuşmaların geçişi... M. Kemal'in ilkelerini sadakatle uygulayacak insan olarak İsmet Paşa'nın tarafını tutması...

M. Kemal'in İsmet Paşa'ya "Yarın Cumhuriyet'i ilân edeceğiz!" şeklinde fikrini bildirmesi.

Bu derecede önemli kararlarla uğraşan Paşa'ya Lâtime'nin gene "Ben" diye öne çıkması... Bir Cumhurbaşkanı eşi olması, fakat Paşa'yı hukuken kıskanması... M. Kemal'in T.B.M.M.'de arkadaşlarıyla çok ciddi işler peşindeyken bir akşam sofrasında meseleleri konuştuğu sırada yukarıdaki odadan topuk seslerinin gelişi ve avizenin sallanışı... Salih Bozok'un hanımefendiyi susturma çabalarına rağmen "Senin bu masa arkadaşlarından bıktım!" diye bağırması...

M. Kemal bu sıralarda rahatsızlanır. Lâtime Hanım Dr. Neşet Ömer'in dediklerini çok sıkı takip ederek Paşa'yı emri altına almak ister, hattâ Kılıç Ali gibi çok yakın arkadaşlarıyla görüşürmez.

M. Kemal'in eşini alarak seyahate çıkması, Konya'ya gidişleri... Bu arada Lâtime'nin "Halk dediğin çok geri!" diye fikrini ortaya koyması. İçkileri ortadan kaldırması... Tokat'a yaptıkları ziyaret sırasında Lâtime'nin huysuzlukları içinde "Erken yatalım!" emirlerini vermesi...

Bir başka sahne olarak Çankaya Köşkü'nde Lâtime'nin kızkardeşi Vecihe Hanım'la sohbeti, M. Kemal'in çok değer verdiği ve milletvekili yaptığı Mevlevi Veled Çelebi'yi, Lâtime'nin Köşke çağırması ve

onunla konuşması görülür. Lâtife Hanım Veled Çelebi'ye kocasından şikâyet eder. Muhterem zat Veled Çelebi de Paşa'nın bir kurtarıcı ve devrimci olduğunu, onun sıradan bir erkek olmadığını, Lâtife Hanım'ın bir kaplanla evlendiğini ve onu bir kafese kapayamayacağını söyler. Aynı zamanda Veled Çelebi, Lâtife Hanım'ın tahsiline, kültürüne Paşa'nın önem verdiğini, Çağdaş Türk Kadını'na örnek teşkil etmesi gerektiğini söyler.

Başka bir mekânda Paşa'yı ziyarete gelen subaylarla M. Kemal konuşur. Gençler: "Biz izinizden yürüyen gençler, toplum içinde hâlâ tarikatlara bağlı insanlar olduğunu görüyoruz" diye konuştuklarında M. Kemal Kıyafet Devrimi ile bozulmuş tekke ve zaviye düzenini kaldıracaklarını, gençlere sadece bilim, teknik ve akıl yolunda yürüyeceklerini anlatır.

Bu sırada Lâtife pencereden sarkarak "Kemal, orada ne yapıyorsun? Sofra arkadaşlarıyla sabahladığın yetmedi de şimdi de genç subaylarla..." diye bağırır. M. Kemal içeri girer, Kılıç Ali'ye şöyle söyler: "M. Kemal Lâtife Hanım'dan ayrıldı, diye bir bildiri yayınlansın, ben geziye çıkıyorum. Lâtife Hanım özel bir trenle ve resmi bir törenle İzmir'e uğurlansın!"

Eser sahnede uzaklara bakan bir büst gibi duran M. Kemal'in yüzünü göstererek biter.

Recep Bilginer'in böyle bir eseri kaleme alması büyük başarı sayılabilir. M. Kemal hakkında savaşlar ve *Nutuk*'ta yazılı olaylar da ele alınabilirdi. Fakat özel hayatı, koca M. Kemal'in duygusal iç hayatını anlatmak, hele bir sahne eseri olarak sergilemek, büyük bir başarıdır, sanırım. Kendisini kutlarız.

Bu güzel eserin sahibi olan, Türk Tiyatroları Derneği Başkanı Recep Bilginer'in hayatı ve eserleri hakkında şu kısa bilgiyi vermekte yarar görüyoruz:

1922 yılında Adana'da doğdu. Liseyi Konya'da bitirdikten sonra İstanbul Gazetecilik Enstitüsü'nden mezun oldu.

Yazı hayatına şiir yazmakla başlamış, çeşitli dergilerde şiirleri çıkmıştır. Eskişehir'de *Türke Doğru* ve *Bozkır Edebiyat Dergisi*'nde çalışmış, kendi adına *Düşünce Dergisi*'ni, daha sonra da İstanbul'da *Yeni Çağ Dergisi*'ni çıkarmıştır. Eskişehir Gazetesi'nde köşe yazıları yazdı. *Söz Millet*in adlı gazeteyi çıkardı.

*Söz Millet*in gazetesinde çıkan bir yazısından dolayı tutuklandı ve beraat etti. *Akın ve Hakikatı Tasvir Gazetesi*'ni çıkardı.

İstanbul vilâyetinin 1950-55 yılları arasında Belediye Meclisi ve Daimi Encümen Üyeliğini yapmıştır. Recep Bilginer çeşitli gazete ve dergilerde köşe ve deneme yazarlığı, Genel Sekreterlik ve Genel Başkan Yardımcılığı yapmıştır.

Tiyatro ve Televizyon Yazarları Derneği'nin kurucularındandır. Hâlen bu derneğin başkanlığını yapmaktadır. 1970 yılından beri Unesco Türkiye Millî Komisyonu Yönetim Kurulu Üyesidir. Diğer önemli bir görevi de Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi üyeliğidir.

Yaşadığı, tanık olduğu kimi olayları sahneye aktarmayı istemiştir. "Oyunlarımda ele aldığım konular genellikle toplumsal yapıyla ilgilidir. Oyun kişilerin sorunları hep çevremizde seyreden sorunlardır ve oyun kişilerin de çevremizin insanlarıdır" diyen yazar, bir gazete bürosunda geçen olayları *Gazeteciden Dost* (1962), Aslanköy olayı sanıklarının Konya'daki yargılanmalarını *İsyancılar* (1964) adlı oyunlarında sahneye getirdi. *Utunç Dünyası*'nda (1968 İlhan İskender Ödülü) cezaevi koşulları ve yaşamını canlandırdı. *Sarı Naciye* (1971), *Yunus Emre* (1976 İlme Hizmet Vakfı Yunus Emre Büyük Ödülü, 1980 TDK Ödülü), *Parkta Bir Sonbahar Günüyüdü* (1976), *Karım ve Kızım* (1985), *Kıskanç* (1987) diğer önemli eserleri: *Beyşehir ve Eşrefoğulları*, *Bir Zamanlar*, *Politikada Bir Sarıçizmeli*, *Yüreğini Sıcak Tut*, *Zâferden Sonra*, *Mevlânâ*, *Ben Devletim*, *Lâle Bahçesinden Bir Şair*, *Sevdiğim Adam* gibi bazen izlenimci, bazen mistik, bazen idealist anlatım özellikleri taşıyan oyunlar yazdı. 1989'da Kültür Bakanlığı'nın En İyi Tiyatro Yazarı Ödülü'nü aldı.

Tiyatro yazarı olan veya öyle geçinen birçok kimse Bilginer'in başarısı karşısında hasedinden çatlayabilir; kıskançlık esere dönüşüyorsa, hasedden kıvrılmak ve sağa sola saldırmak anlamına gelmiyorsa, ilgi gösterebiliriz. Asıl ilgi, Bilginer gibilerin tarihi tanıtmak, sevdirmek için gösterdikleri çaba karşısında ortaya çıkmalıdır.

Recep Bilginer'i alkışlıyoruz.

“Dr. Mehmed Reşid Şahingiray, Hayatı ve Hâtıraları”

**Necdet Bilgi, Dr. Mehmed Reşid
Şahingiray, Hayatı ve Hâtıraları,
(İttihât ve Terakki Dönemi ve
Ermeni Meselesi), Akademi Kitabevi,
İzmir 1997, 208 sayfa.**

Yunus Emre TANSÜ

Ege Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp
Tarihi Bölümü Okutmanı

Dr. Mehmed Reşid Şahingiray, Fransız İhtilâli'nin 100. yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı aleyhine teşkil edilen İttihâd-ı Osmanî adlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin Mekteb-i Tıbbîye-i Askerîye'deki beş kurucusundan birisidir.

Dr. Mehmed Reşid Şahingiray, 1873 tarihinde Kafkasya'da dünyaya gelmiştir. Rus işgali neticesinde, ailesiyle beraber 1874 tarihinde, Osmanlı ülkesine göç etmiştir. Dr. Reşid, sırasıyla Defterdar Mekteb-i İbtidâî'si'ni, Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi'ni (1885), Kuleli İdadî-i Tıbbîyesi'ni bitirdikten sonra, Gülhane'deki Mekteb-i Tıbbîye-i Askerîye'ye girmiştir. Burada öğrenci iken, Sultan II. Abdülhamid'in idaresine tepki olarak beş tıbbiyeli arkadaşı ile birlikte İttihâd-ı Osmanî (daha sonra İttihâd ve Terakki Cemiyeti adını almıştır.) adlı cemiyeti kurmuştur (1889). Hattâ yönetim aleyhdarı faaliyetleri yüzünden bir ara tutuklanmış ve Divan-ı Harb'te yargılanarak ceza almıştır. Mezun olduktan sonra askerî hekimlik yapmıştır. Bu sırada İttihâd ve Terakki Cemiyeti üyesi olduğu anlaşarak tutuklanmış ve Trablusgarb'a sürgün edilmiştir (1897).

11 yıl Trablusgarb'da, sırasıyla mahkûm, belediye tabibi ve askerî tabip olarak bulunan Dr. Şahingiray, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra (1098), İstanbul'a dönmüştür. Sürgün esnasında evlenen Dr. Şahingi-

ray'ın İstanbul'a dönüşünün ardından, kolağası rütbesinde iken askerlikten istifa ettiğini ve İstanköy kazası kaymakamlığına tayin edildiğini görmekteyiz (1909). Dr. Mehmed Reşid Şahingiray, II. Meşrutiyet sonrası İttihâd ve Terakki Cemiyeti içinde Prens Sabahattin'in liderliğini yaptığı Teşebbüs-i Şahsî grubunun fikirlerini savunmaktadır ve bu fikirleri hayata geçirmek için askerlikten ayrılarak Mülkiye'de görev almıştır.

Ancak, idealist tavırları yüzünden belli bir görevde uzun süre kalamamıştır. Böylece 1910'da Hums sancağı mutasarrıflığına, 1911'de Kozan sancağı mutasarrıflığına, aynı yıl Lazistan (Rize) sancağı mutasarrıflığına, 1913'te Karesi (Balıkesir) sancağı mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Karesi sancağı mutasarrıfı iken, bölgesindeki Rumları başarı ile tehcir ettirmiş ve Reşid Bey (Memleket) Hastanesi'ni kurmuştur.

1914 yılında Doğu Anadolu'da teşkil edilen iki genel müfettişlikten, Norveçli Major Hoff'un genel müfettiş katib-i umumiliğine, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine genel müfettişliklerin ilgası ile Diyarbakır valiliğine tayin edilmiştir. Bir ay sonra ise, Basra Valisi olmuştur. Ancak Dr. Reşid oraya varmadan, Basra düştüğünden Bağdat vali vekilliğine atanmıştır. 1915 yılında Musul valisi olan Dr. Reşid Bey, 25 Mart 1915-2 Mart 1916 tarihleri arasında Diyarbakır valiliğinde bulunmuştur. Diyarbakır valisi iken, bölgedeki tedhiş olaylarını önlemiş ve bir Ermeni isyanını başlamadan sona erdirmek suretiyle Diyarbakır'ın Müslüman Türk halkını mutlak bir soykırımdan kurtarmıştır. Bu arada düşmanla işbirliği içine girerek, Türk ordusunu arkadan vuran ve cephe gerisindeki silâhsız ve savunmasız Türk halkını imhâ etmeye çalışan Ermeniler hakkında verilen tehcir kararını uygulamıştır.

1916 yılında Ankara valisi olan Dr. Mehmed Reşid Şahingiray, ordunun iaşe meselesini büyük bir maharetle halletmiş ve bu tutumundan dolayı mütegalibe ile arası açılarak 1917'de azledilmiştir. Azlın ardından İstanbul'a dönerek losyon üretip satmak suretiyle ticaretle uğraşmıştır. Ayrıca bazı gazetelere yazılar yazmıştır.

30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması ile iktidar, İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin elinden gitmiştir. Yönetime gelen Hürriyet ve İtilâf Fırkası ise, 1913-1918 yılları arasındaki İttihâd ve Terakki Cemiyeti iktidarının izlerini silmek için bir “kurban siyase-

ti” gütmeye başlamıştır. İstanbul’u fiilen ele geçiren İtilâf Devletleri de, bu İttihâdçı avını teşvik ve tasvip etmektedirler. Ermeni tehciri, yolsuzluk, kötü yönetim gibi suçlamalar ile, İtilâf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti’ne verilen “kara listeler” doğrultusunda, hükümet tutuklamalara başlamıştır. Bu listelerin başında yer alan Dr. Mehmed Reşid Şahingiray, 5 Kasım 1918’de tutuklanmıştır. Birçok kişiler de, bu arada “millî şehit” Boğazlayan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey, Ermeni tehcirinden dolayı tutuklanmışlardır.

Dr. Mehmed Reşid Şahingiray, hükümet tarafından Ermeni tehciri, Ermeni mallarının yağmalanması ve bazı kaymakamların katledilmesi ile suçlanmaktadır. Dr. Reşid Bey, bu suçlamaları cevaplamak için *Mülâhazât* adlı kitapçığı hazırlamıştır. İtilâf Devletleri’ne şirin gözükme, İttihâd ve Terakki Cemiyeti iktidarından ve ileri gelenlerinden intikam almak, hattâ bu devri Türk tarihinden silmek maksadıyla dönemin hükümeti ve basını tarafından yürütülen kampanya, yıllar sonra Ermeni soykırımı iddialarını gündeme getirmiştir. Savaşın selâneti için Türk ordusunu arkadan vuran, işe ve mühimmatın akışını engelleyen, cephe gerisindeki silâhsız ve savunmasız Türk halkını acımasızca katleden Ermeni çeteleri ve bunlara yataklık eden, bu bölgede Rus desteği ile bir Ermeni devleti kurmak için Müslüman Türk halkını baskı ve şiddetle yok etmeye çalışan Ermeni topluluğunun, dağınık olarak yaşadıkları bölgeden Suriye’ye göç ettirilmesi olan tehcir, 1915 yılında savaş şartları altında gerçekleştirilmiştir. Ulaşım, işe ve güvenlik meseleleri yüzünden güçlkle yürütülen bu tehcirden dolayı, Türkiye daha sonra bir Ermeni soykırımı ile suçlanmak istenilmiştir. Sadece tevatürden ibaret olan bu suçlamalara, İttihâd ve Terakki Cemiyeti iktidarından intikam almak isteyen mübareke sonrası Osmanlı hükümetinin faaliyetleri esas teşkil etmiştir.

Bu kurbanların arasında önde gelen isimlerinden Dr. Mehmed Reşid Şahingiray, 25 Ocak 1919 tarihinde, kendi ifadesi ile Fransızların yardımı neticesi Bekirağa Bölüğü’nden firar etmiştir. 6 Şubat 1919 tarihinde ise, hükümet güçleri tarafından kısırılarak etrafı sarılınca, yakalanmamak için intihar etmiştir.

Yukarıdaki hayat hikâyesi Yrd. Doç. Dr. Nejdet Bilgi tarafından hazırlanan *Dr. Mehmed Reşid Şahingiray Hayatı ve Hâtıraları* adlı eserden alınmıştır. Yrd. Doç. Dr. Nejdet Bilgi, 1994 yılında İzmir’de

Cevrî Müstear adı ile Dr. Reşid Şahingiray tarafından II. Meşrutiyet’in ardından yayınlanan “*İnkılâb Niçin ve Nasıl Oldu*” adlı risaleyi de neşretmek suretiyle, bu eserin yazarının Dr. Reşid Bey olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yrd. Doç. Dr. Bilgi, 1989 yılında hazırladığı Yüksek Lisans tezi ile Ermeni tehcirinden dolayı katledilen “millî şehit” Boğazlayan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey’in yargılanmasını da ilmî açıdan incelemiştir.

Yrd. Doç. Dr. Bilgi, hayatı boyunca hatıralarını sistematik bir tarzda defterlere Dr. Mehmed Reşid Şahingiray’ın Taşkışla’daki hapislik dönemi, Balıkesir valiliği hakkındaki notları, Ermeni tehciri ve Diyarbakir valiliği hatıraları, tevkifinden intiharına kadar olan günlüğünü ailesinin rızasıyla yayımlamayı plânlamıştır. Ancak Dr. Mehmed Reşid Şahingiray’ın hayatını henüz yazılmamış olması, Yrd. Doç. Dr. Bilgi’nin öncelikle dönemin gazeteleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Mülkiye sicilleri, ailenin özel arşivi ve aile fertleriyle mülakât ile Dr. Reşid Bey’in kendi yazdığı eserlerden, bugüne kadar yazılmış en kapsamlı biyografisini hazırlamasına sebep olmuştur.

Eser, Yrd. Doç. Dr. Nejdet Bilgi’nin bu çalışmayı yapmasının sebeplerini açıkladığı “Önsöz” (s. 5-6) ile başlamaktadır. “Önsöz”ün sonundaki tarihten eserin bitim tarihinin Aralık 1994 olduğu anlaşılmaktadır. “Önsöz”ün ardından “Giriş: Mehmed Reşid Şahingiray” (s.7-55) başlığı altında iki ana bölümden oluşan bir giriş bulunmaktadır. “A-Hayatı”(s.7-44) adlı birinci ana bölüm, Dr. Mehmed Reşid Şahingiray’ın yukarıda özetlediğimiz hayatını ihtivâ eden “Öğrencilik Yılları ve İttihâd ve Terakki” (s. 8-11), “Askerî He kimlik Yılları ve Jön Türkler’le İlişkisi” (s. 11-14), “Trablusgarb’da Sürgün Hayatı” (s. 15-18), “II. Meşrutiyet v İstanbul’a Dönüşü” (s. 18-19), “Kaymakamlık, Mutasarrıflık ve Katib-i Umumîliği” (s. 20-23), “Diyarbakir Valiliği ve Ermeni Olayları” (s. 32-34), “Fırar ve İntiharı” (s. 34-41), “Eşinin Gazete Yayınlarına Tepkisi” (s. 41-44) başlıklı alt bölümlerden müteşekkildir.

Eserin ana mevzusunu teşkil eden hâtıralar hakkında, “B-Hâtıralara Dair” (s. 45-55) adlı ikinci ana bölümde bilgi verilmektedir. Yrd. Doç. Dr. Bilgi, Dr. Mehmed Reşid Şahingiray’ın ailesinde bulunan defterler ile ailesinden izinsiz olarak vefatının ardından “Alemdâr” ve “Memleket” gazetelerinde yayımlanan

nüşhalar ile karşılaştırmak suretiyle, özellikle sansüre uğrayan kısımları italik olarak kaydetmiştir.

“Taşkışla Hâtıraları Hakkında” (s. 46) adlı birinci bölümde, daha önce “*Tarih ve Toplum*” dergisinde, Dr. Bilgi tarafından bulunup yayımlanan Taşkışla’daki İttihâdçılarının durumu ve sürgün edilmesini anlattığı defter tanıtılmaktadır “Balıkesir Notları Hakkında” adlı ikinci bölümde, mutasarrıf olarak bulunduğu Balıkesir’deyken kazalarına yaptığı yolculuğu anlattığı defter hakkında bilgi verilmektedir. “Mülâhazât” adlı üçüncü bölümde, Diyarbekir Valiliği dönemi hâtıralarının gazetelerdeki tefrikası ve “*Mülâhazât*” adıyla neşredilen kitapçık tanıtılmaktadır (s. 47-50). “Tutukluluk ve Firar Günlüğü Hakkında” (s. 50-55) adlı dördüncü bölümde bölümde, tutuklanmasından intiharına kadar tuttuğu iki defter hakkında bilgi verilmektedir.

“Hâtıralar ve Notlar” başlıklı bölümde, daha önce tanıtılan defter ve notlar, yeni harflere aktarılarak, her isim dipnotlarda açıklanmış ve yayımlanırken sansüre uğrayan kısımlar, italik dizilmiş olarak bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla, “A- Taşkışla Hatıraları” (s. 57-63), “Balıkesir Notları” (s. 65-75), “C- Mülâhazât: Ermeni Meselesi ve Diyarbekir Hâtıraları” (s. 77-114), D-Tevkiften İntihara Kadar Günlük” (2 defter: 1. defter, s. 155-137-2. defter, s. 138-153), “E-Reşid Bey’in Vasiyetnâmesi” (s. 155-156) ve “F-Reşid Bey’le Mülakât” (s. 157-158) adını taşıyan bölümlerden oluşmaktadır.

Dr. Mehmed Reşid Şahingiray’ın hâtıraları, yakın

tarihimiz için mühim bir belge olma özelliğini taşımaktadır. Yard. Doç. Dr. Bilgi, sadece bu belgeleri yeni harflere aktarmakla yetinmemiş, vasiyetnâmesi ile Dr. Mehmed Reşid Şahingiray’la yapılan ve *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde neşredilen mülakât ile, bu bölüm zenginleştirilmiştir. Hâtıralar incelendiği zaman, Yard. Doç. Dr. Nejdî Bilgi temiz ve yanlışsız Türkçesi ile hatasız baskı ve dizgi sayesinde eserin daha rahat okunulmasını sağlamaktadır. Eser, Dr. Mehmed Reşid Şahingiray’ın hâtıraları çerçevesinde, 1890-1919 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin durumu, İttihâd ve Terakki Cemiyeti’nin kuruluşundan 1919’a kadar olan macerası ve Ermeni tehciri meselesi hakkında önemli bilgiler vermek suretiyle konuyu tartışmaya açmaktadır.

Yard. Doç. Dr. Bilgi, “Ekler” (s. 159-177) adlı bölümde, hâtıraları tamamlayıcı mahiyet arzeden “Reşid Bey’in Sicil Kaydı” (s. 159-162), “Kendi El Yazısı ile Biyografisi” (s. 163-165), “Süleyman Nazif: Dr. Reşid” (s. 167-171) ve “1911 Yılına Ait Bir Arzı” (s. 173-177) adlı kısımlar yer almaktadır.

Eser, “Bibliyografya” (s. 179-182), “Dizin” (s. 183-190), “Hâtıra ve Belge Metinlerinden Örnekler” (s. 191-200) ve “Fotoğraflar” (s. 201-208) ile son bulmaktadır.

Yard. Doç. Dr. Nejdî Bilgi, bu hâtıraları yayımlamak suretiyle yakın tarihimizi ilgilendiren önemli bazı konuları gündeme getirmiştir. Eserin araştırmacıların ilgisini çekeceği muhakkaktır.

SAADETTİN GÖMEÇ

I. KÖK TÜRK TARİHİ,

Kültür Bakanlığı,

Türksoy Gen. Müd. Yayını.

II. UYGUR TÜRKLERİ TARİHİ ve KÜLTÜRÜ,

Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

(Yeni Basıldı)

“Saltuk-Nâme”nin Yeni Bulunan Altıncı Nüshası Üzerine

Türk edebiyatının değerli mahsüllerinden biri olan *Saltuk-Nâme*, Sarı Saltuk isimli bir Türk bahadırının mankıbelerini anlatan destanî mahiyetteki hikâyelerdir. Bu hikâyeler halk arasında öteden beri rağbet görerek anlatılmakta iken Cem Sultan'ın dikkatini çeker ve Ebu'l-Hayr Rûmî'yi, derleyerek bir kitap haline getirmesi için görevlendirir. Rûmî, Anadolu ve Rumeli'yi yedi yıl dolaşarak bu hikâyeleri anlatanları bulur, onlardan dinlediklerini bir kitap haline getirerek Cem Sultan'a takdim eder.¹ Ancak hikâyelerin metinleri yakın zamana kadar bulunamadığından konu ile ilgili bilgilere seyahat-nâmelerde ve tarihî kaynaklarda rastlanmaktaydı. Sağlıksız ve çelişkili olduğundan bu bilgilerden yeterli malûmat elde edilemiyordu.

Bu müphemliği ortadan kaldırma, ilk defa İ.H. Uzunçarşılı'ya nasib olmuştur.² Uzunçarşılı, 1930'larda İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nin kitapları arasında bir *Saltuk-Nâme* nüshası bulur. Abdülbaki Gölpınarlı da bu yazma nüshayı 1936 yılında tanıtır ve bu hikâyelerin yazılış tarihinin 1474-1480 olduğunu ileri sürer.³

Şu ana kadar Ebu'l-Hayr Rûmî'nin kendi el yazısı ile yazdığı asıl *Saltuk-Nâme* nüshası bulunamamıştır. Bulunan yazmaların ise Rûmî'nin yazdığı nüshadan daha sonra istinsah edilmek suretiyle çoğaltıldığı anlaşılmaktadır.

Saltuk-Nâme'nin Bilinen Nüshaları

Kültür ve dil tarihimiz açısından mühim bir yeri haiz olan *Saltuk-Nâme*'nin şu ana kadar beş nüshası tesbit edilmiştir. Bunlar:

1- İ. H. Uzunçarşılı'nın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunduğu ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın tanıttığı nüsha. Eser, kütüphanenin Hazine Bölümü 1612 numarada kayıtlı olup 618 sayfa ve üç ciltten oluşmaktadır. Baştan eksik olan nüsha 1591 yılında istinsah edilmiştir.

2- Dr. Müjgan Cunbur'un Millî Kütüphane'de bulunduğu nüsha ise hâlen aynı kütüphanede olup Yazma Eserler Bölümü 64 numarada kayıtlıdır. 283 yaprakтан oluşan eser baştan ve sondan eksiktir, istinsah tarihi belli değildir.

3- Bor'daki Halil Nuri Bey Kütüphanesi'nde bulunan nüsha 17292 numarada kayıtlı olup 2 ve 3. cildi

Necati DEMİR

Sivas Cumhuriyet Lisesi
Edebiyat Öğretmeni

ihtiva etmektedir. 499 yapraktan ibaret olan eser 1578'de Edirne'de istinsah edilmiştir.

4- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbn'ül-Emin Mahmut İnal Böl. 3056 numarada kayıtlı olan bu nüsha 95 yapraktan müteşekkil olup, 1733 yılında Emin b. Halil tarafından istinsah edilmiştir.

5- Millî Kütüphane Yazma Eserler Böl. A. 2897 numarada kayıtlı olan, 170 sayfadan oluşan ve müstensihi belli olmayan nüsha.⁴

Adı geçen nüshalar üzerinde kıymetli araştırmalar yapmış olan Dr. Müjgân Cunbur, Yard. Doç. Dr. Şükürü H. Akalın ve Yard. Doç. Dr. Kemal Yüce konuyu açıklığa kavuşturmuşlardır.

Diğer Nüsha

Hâlen şahsî kitaplığımızda bulunan ve biraz sonra tanıtımını yapacağım altıncı nüshayı Gaziantep'in Sarısalkım köyünde elde ettim. Başı ve sonu tam olan bu yazma nüsha 29x18 cm. ebadındadır. Siyah deriden yapılmış bir cilde sahip olmakla beraber her iki kapağın da yarısı kopmuş vaziyettedir. Ancak sayfaların bitiştiği bölüm orijinalliğini korumakta, hiç tamir görmediği anlaşılmaktadır. 278 sayfadan müteşekkil olup nüshada sayfa numaraları tek sayılara isabet eden sayfaların sol üst köşesine Arap rakamlarıyla yazılmıştır. İlk sayfasında bir Fihrist bölümü vardır. Eserin içindeki 13 konu başlığını ihtiva eden fihristte her maddenin altında sayfa numarası vardır. Bu bölüm, modern kitaplardaki İçindekiler bölümünü andırmaktadır.

Fihristte yer alan konu başlıkları eserin içinde kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca giriş formeli olan "*Râviyân-ı âhbâr ve nâkilân-ı âsâr ve muhaddisân-ı rüzgâr şöyle rivâyet ider ki*" bağlama formelleri olan "*râvî ider, râvîler şöyle rivâyet ider ki, rivâyet iderler ki, bu taraftan, râvî-i âhbâr şöyle rivâyet eder ki*" ibarelerinin de tıpkı konu başlıkları gibi kırmızı mürekkeple yazılmış olduğu görülür.

Dikkati çeken bir konu da eserin üç karakterli yazıyla vücut bulması. Konunun başladığı sayfa, 125'den 137'ye, 167'den 178'e kadar olan bölümler; Fihrist bölümü ve bunların dışında kalan kısım farklı yazı karakterleri arz etmektedir.

Birinci yazı karakteriyle yazılmış sayfalarda 21 veya 22 satır vardır. Bu satırların sayfa içindeki uzunluğu ise 13 cm.dir. İkinci yazı karakteriyle vücut bulmuş

sayfalarda ise satır sayısı 12 ile 24 arasında değişmekle beraber satır uzunlukları yaklaşık 12,5 cm.den ibarettir. Bunun yanında kitabın ilk sayfasındaki fihristinde üçüncü bir kişiye ait olduğu sanılmaktadır. Büyük ihtimalle bu fihrist, kitabın vücut bulmasından yıllar sonra, bu nüshaya sahip olan bir kişi tarafından yazılmıştır. Yazı türüne gelince: Eser içinde birinci yazı karakterini arz eden ve kitaptaki hacmi ağırlıkta olan kısım RİKA; diğer bölümler ve fihrist kısmı ise NESİH'dir. Bununla beraber Arapça ibareler dışında kalan bölümlerde hiç hareke kullanılmadığını belirtmekte fayda vardır.

Bütün bunlara rağmen eserin sonunda tek müsten-sihten söz edilmekte, diğer yazı karakterlerinin sahipleri hakkında ise bilgiye rastlanmamaktadır.

Konu, "Haza Gaza-yı Sarı Saltık" başlığı ile başlamaktadır. Bu başlık diğer yazılara göre daha iri harflerle yazılmıştır. Daha sonra sözlü ve yazılı halk hikâyelerinin klişeleşmiş "*râviyân-ı âhbâr ve nâkilân-ı âsâr ve muhaddisân-ı rüzgâr şöyle rivâyet eder ki*" başlangıç formeli ile devam eder.

Nüshanın ilk sayfasının bir bölümü: "*Rahmet-ullahi aleyhün ism-i şerifleri hızırdur. Seyyid Battal Gazî'nün olandan 'inâyet-i şecî ve bahâdır bir dil-âverdür. Kırk yaşına girdikde vilâyete kadem basub ehl-ullahdan olmuşdur ve nice cild-i gâzâ nâmesi ile çok cenkleri vardır. Kâfirler baba diyü yâd iderler idi. On iki yirde makâmları vardır. Cümleden beridür ki baba didükleri Babatağın Sarı Saltık fethetmişdür. ve kasabanün hâlâ makâmları ve tekyesi vardır. Tekyenün koyunu, sığırı çok bir makâmdur ve Edirne ile İstanbul arasında olan Babaeskisi nâm kasabayı ol fethitmişdür ve kasabanun kenârında olan kabe Sarı Saltık makâmıdır. Kâfirler Sarı Saltık vefâtından sonra yine ol kasabayı aldılar. Ba'de Sultan Orhan fetheylidi ve dahi Bursa'ya deniz ile giderken Babakıyas meşhûrdur. Râvî ider Seyyid Battal Gâzi rüyâsında Peygamberi gördi. Ayıdı: Oğlum senun neslünden bir şahs gele, ismi Hızır ola. Ya'ni Sarı Saltuk ola. Rûm mülkîye basub nice kiliseler harâb ide. Ol diyârün anun sebebiyle İslâm ile dola. Anunla ümmetüm kut tutub ve çok kâfirler harb destiyle müslümân ide ve sen dahi tiz bana ulaşursın. Şehîd olub şerbet-i sahâdeti nûş idesin diyüb gözünden nihân oldi...*"

Bu sayfayla beraber 15. sayfaya kadar olan kısım Giriş bölümü durumundadır. Bu bölüm Sarı Saltuk'ın dedeleri, babası, annesi, hocası, lalası, çocukluk dönemi ve öğrenim hayatı hakkında kısa bilgiler ihtiva eder.

Giriş kısmından sonraki konu başlıkları ise şöyledir:

- 1- Matlab Seyyid Hızır, Harcivan Beği Melik Tayranos'dan atası Hasan Gâzi'nün kanunı alub ve küffârî feth ittuğidür.
- 2- Kıssa-i Gazâ-yı A'zam Seyyid'ün lakab aldığı ve gâyb olduğu ve Rûm ilinde küffârün nice râhiblerini katl ve nicesini kahr itdüğüdür.
- 3- Matlab Seyyid küffârî varub kendini ateşe yakdukları ve eşek ayağıyla küffârî haklayub birer altun alub Mekke fukarâsına gönderdüğüdür.
- 4- Kıssa-i Şerîf Hazretlerine Yahudi tabîb şerbet

virüb divâne olduğu ve Sivas'da Hâce Hasanoğlu Mahallesinde bekleyüb sonra Kuds-i mübarekde Hâce Selim tabîb ilâcıyla aklı başuna geldüğüdür.

5- Kıssa-i İstanbul Teküri yine İslâma kâd idüb makhûr olduğu sonra Seyyid Hızır Paşa'yla buluşub gizlüdün tuttuğunun aslını su'âl itdüğüdür.

6- Bu kıssa Harcivan fethi ve Seyyid'ün deli olmasına sebep olup şerbet içüren Yahudi, Eski İstanbul'da kilisede bulunup katl olunduğu beyânundadır.

7- Kıssa-ı Şerîf Hazretlerine varub Sarf Beği Menulun elünden aldığı kızı, getirüb Kalabağ keşişlerine emânet virdiği ve sonra Sitanbul'da cühûdlarıyla olan serencamıdır ki beyân olunur.

8- Kıssa-i Seyyid Hızır Kûh-ı Kâf'a gidüb Şemâil câzunun yidi suâlinün cevâbını virdiği ve ol la'îni helâk idüb yerine Şemmâs'ı şâh itdüğüdür.

9- Seyyid Hazretlerinin i'tikâfe girüb velâyete

irüştüğü ve Kemâl Ata ile Kara Davud'un Rus kâfirle-riyle olan muhârebesi.

10- Şerîf Hazretleri Rus Melikini kahridüb Kızılel-ma'ya gidüb itdüğü cenk ve cidâldür.

11- Şerîf Hazretleri Nil suyunun başını bulmağa gidüb anda temâşâ itdüğü âcaib mahlukât ve sonra Mi-hentas'la ittiği cenk ve cidâl beyânundadır.

12- Kıssa-i Seyyîd Hızır Nil başından gelürken Yengal şehrinde Anter İbn-i Şeddâd'un gürzünü bu-lub Yengal hatîbinün kitâbında buldukları tevârîh oku-yub Anter'ün halüne âgâh olub sonra Mehentas'a gi-düb onunla itdüğü muharebedür.

13- Matlab Seyyîd Hazretleri Habeş illeri fethidüb andan Rûm diyârunda Babadağına gelüb anda şerbet-i şahâdeti nûş itdüğüdür.

Son bölümde ise, Sarı Saltuk'un 99 yıl yaşadıkdan sonra düşmanlar tarafından öldürülmesi ve Babaes-ki'de defnedilmesi anlatılmaktadır.

Nüshanın son sayfasındaki Hatime bölümü Arap-çadır. Yedi satırdan oluşan bu bölümde müstensinin Diyar Bekirli Genç Osman-zâde lâkablı Yusuf oğlu Ömer olduğu ve kitabı 26 Recep 1279/1864'de bitirdi-ği anlatılmaktadır.

Eserin ihtivâ ettiği konuların bazılarının diğer nü-s-halardaki konularla benzerlik göstermesinden dolayı Ebu'l-Hayr Rûmî'nin *Saltuk-nâmesinden* istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca üslup benzerliği bu kana-atimizi daha da kuvvetlendirmektedir.

Dil Özellikleri

Nesir dilinin XIV. yüzyıla XV. yüzyılların ilk ya-rsında çok yalın olduğunu biliyoruz. Ancak bu dil Si-nan Paşa ile büyük ölçüde edebî sanatla yüklü bir üs-luba bürünür. *Saltuk-nâme*, Sinan Paşa ve diğer edip-

lerin süslü nesir ile eserler verdiği aynı zamanlara rast-lamasına rağmen sade nesrin en güzel örneklerinden biridir. Halkın anlayabileceği bir üslupla kaleme alın-dığı için de yüzyıllar boyunca halkın zihninden silin-memiştir.

Elimizdeki nüsha da diğer *Saltuk-nâme* nüshaları gibi sade bir dille vücut bulmuştur. Yalnızca eserin son kısmında eserin müstensihi ve yazıldığı tarih hak-kındaki yedi satırlık kısım Arapçadır. Eser, asıl nüsha-nın yazılmış olduğu tarihten yaklaşık 383 yıl sonra ist-insah edilmiş olmasına rağmen zaman zaman Eski Anadolu Türkçesi'nin dil hususiyetlerini arz etmekte-dir. Bu dil hususiyetlerini göstermek için nüshanın 20 ve 21. sayfalarından bir parça vererek sözlerimi neti-celendirmek istiyorum.

"...bakub Seyyîd Hızır'ı gördiler. Eyitdiler: Sen kimsin, bunda ne tutursın, didiler. Seyyîd eyitdi: Ben Tayranos kullarındanum, sizleri dinlemeğe kaldum. Bunlar Seyyîd'e çok ikrâmlar idüp hõş gördiler. Sey-yîd Hızır bir yirde oturdu. Ama ol râhiplerün başları kalkub bir yüksek yire çıkub ol rahiblere eyitdi: Bilür misiz bu Muhammedîler bize niçün gâlibdür. Bilmezüz ey din ulısı sebab nedür, didiler. Râhib eyitdi: Sebebi budur ki peygamberlerinün sözün tutarlar..."

DİPNOTLAR

1. Dr. Şükrü H. Akalın "Saltuk-nâme'nin 4. Yazma Nüshası Üze-rine", *Millî Kültür*, Aralık 1989, s. 42.
2. Prof. Dr. Fahir İz, Doç. Dr. Günay Kut, *Büyük Türk Klasik-leri*, İstanbul 1985, cilt 2, s. 277.
3. Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre, Hayatı*, İstanbul 1936.
4. Dr. Şükrü H. Akalın, "Saltuk-nâme'nin Yeni Bulunan Nüsha-ları ve Bazı Düşünceler", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Anka-ra 1989.

“Kızıl Elma”

İsmet Çetin, Kızıl Elma, Ecdâd Yay., 43,
Fikir Eserleri Serisi: 6, Ankara, 1997,
XVI+123 sayfa.

Dr. Ayşe YÜCEL

G.Ü. Gazi Eğitim Fak.
Türk Dili ve Edeb. Bölümü
Öğretim Görevlisi

Mefkûreler, yaklaştıkça uzaklaşan, milletleri peşinden sürükleyen, onlara dinamizm kazandıran yüksek ideallerdir. İsmi ve şekli nasıl olursa olsun, her milletin kendine mahsus yüksek idealleri vardır. Milletler tarihlerinin her dönemlerinde bu idealleri gerçekleştirmek, mefkûrelerine ulaşabilmek için gayret gösterirler. Türk milletinin ideali, adâleti tanzim etmek, insanlığı adâletle yönetmek olmuştur. Tarihin her döneminde bu ülküye koşmuş, bu ülküye ulaşmak için mücadele etmiştir. Bazen daha büyük toprak parçalarını vatan edinmek, bazen büyük coğrafyada Türk birliğini sağlamak, bazen sağlanan birliği muhafaza etmek olan bu ülkü bazen de ülke kalkınması olarak görülmüştür. Bu hedefler hangi isimle anılırsa anılsın, ulaşılması gereken yüksek ideal olmuş ve daha çok Kızıl Elma ismiyle sembolleşmiştir.

Türk milletinin ülküsünü Kızıl Elma olarak isimlendiren İsmet Çetin, eserini kaleme alışı Sözbaşı'nda “Maksadımız bir tarih kitabı yazmak olmadı gibi, tarihle boşa övünmek de değildir. Maksat Türk ülküsünü kısaca izah edebilmek, Kızıl Elma motifi ile zaman içinde kastedilen mânâlarını yanyana getirerek okuyucuya sunmaktır” şeklinde ifade etmiştir. Çetin, çalışmasında tarihî dönemlerden itibaren kronolojik olarak Kızıl Elma'yı izaha çalışmış. Türk milletinin varlığını koruma mücadelesi noktasından başlayan Kızıl Elma ideali, iyi yaşama ve iyi yaşatma prensiplerine uzanmış. Türk milletinin temel dinamiği olan aile kurumu, tarihî yönden ele alınıp, ailenin merkez olduğu birlikler kısaca izah edilmiş. Bu birliklerden millet

ve devlet olmaya giden yoldaki büyük mücadele anlatılmış. Oğuz Han'dan itibaren ele alınan Kızıl Elma ülküsü, günümüze kadar tarihî olaylar ve örneklerle işlenmiştir.

Giriş'te Alp Boyu, Ülkü, Ahlâk ve Türk milletinin diğer dinamikleri üzerinde duran yazar, bir çok bilim adamının görüşlerine de yer vermiştir (s-I-XVI). Kızıl Elma'nın kelime olarak anlamı, Türk kültüründeki yeri, maddî ve manevî kaynağı verildikten sonra (s.1-13), Türk milletinin sosyal yapısı ile Kızıl Elma ilgisi üzerinde durulmuş (s.13-18).

Oğuz Han'da şekillenen Türk ülküsünün Atilla'nın şahsiyetinde Hun'lardaki tezahürü ve Gök-Türkler dönemi, İslâmiyetten önceki Türk ülküsünü teşkil etmiş. Türk milletinin İslâmiyetten önceki dönem üniversal devlet anlayışları ile bunun tarihteki örnekleri anlatılmış.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Dandanakan Savaşı'ndan sonra, neden İslâm dünyasının hâkimi ve hâmisi oldukları ve olmaları gerektiği anlatıldıktan sonra Türkiye'nin vatan kılınması üzerinde duruluyor. Çağrı Bey ile başlayan yeni vatan edinme çabaları Anadolu'nun Türkiye olması ile yeni bir ivme kazanıyor. Türkiye'de iskân hareketleri Türkler'in diğer millet ve din mensuplarına olan tavırları anlatılıp, âdil millet örneği veriliyor (s. 25-33).

Osmanlı Devleti ile başlayan yeniden doğuş, Roma'ya, Avrupa içlerine, Rodos'a, Tuna boylarına, Viyana önlerine kadar nasıl serpilerek büyüyor? Yazar eserinde bunları örneklerle anlatıyor. İstanbul'un fethi, Türk ve İslâm dünyasında yeni gelişmelere sebep olurken, Batının da yeni değişmeye doğru gittiği ve dünyanın değişmesine sebep olduğu, yazarın Prof.Dr. Osman Turan'dan yaptığı iktibasla anlatılıyor. Roma ile ilgili düşünceler, Macaristan, Bosna, Belgrad, Rodos, Kırım, Budin, Viyana, Boğdan, Estergon, Zigetvar, Mısır, Bağdat gibi beldelerin fethinden bahsedilmiş. Fetih hareketlerinin dinamikleri, maddî ve manevî unsurlar ile insan unsuru üzerinde durulmuştur. Kızıl Elma'ya giden yoldaki engeller ve kesintiler anlatılmıştır.

Dünyadaki değişiklikler ve 19. yüzyıl Türkiyesindeki birlik endişeleri, bununla ilgili endişelerin anlatıldığı çalışma, yeni kuruluşun fikrî temellerini işler. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu ile Türk

birliğinin sağlanması ilişkisi üzerinde durulan çalışma-
da yeniden büyümeye giden yoldaki gayretler anlatılır.
Fikr ve edebî örneklerle çalışma desteklenir.

Türk milletinin duygu ve düşünce dünyasının ay-
nası olan edebî ürünlerimiz, yeri geldikçe çalışmaya
serpiştirilmiş. Bu rnekler çalışmayı hem sadece bir
terimi açıklayan bir eser, hem de sadece tarihî bilgiler
veren bir tarih kitabı olmaktan çıkarmış.

Kızıl Elma, Türk ülküsünü ifade eden Kızıl Elma
motifi ile bu motifin tarih içinde kazandığı anlamları
anlatmakta. Bunu anlatırken verilen örnekler, kullanı-

lan ifade tarzı, zaman zaman yazarın kendi yorumları
ile çalışmaya müdahalesi çalışmanın daha akıcı olma-
sını sağlamış. Spot cümleler, okuyucuda merak uyan-
dırmakta, tarih içinde inişli çıkışlı yolda med-ceziri
yaşatmakta.

“Oğuz Han’dan Mustafa Kemal Atatürk’e kadar
millî kahraman ve büyük devlet adamlarımızın evre-
sinde oluşan millî şuur” ve Türk Cihan Hkimiyeti
Mefkresini okuyucuyla buluşturan İsmet etin’e te-
şekkr ediyoruz.

Atatürk Araştırma Merkezi

ve

Türk Tarih Kurumu

ile

Türk Dil Kurumu’nun

Asıl yelerinin Dikkatine...

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ olarak

size armağan edeceğimiz eserleri,

bundan böyle, bizzat gelip almanız veya
yetkili kıldığınızı isbat edecek belge taşıyan

bir kişi aracılığıyla aldırmanız

Önemle rica olunur.

A.K.M. BAşKANLIğI

Balkanlar Türk Kültürü Üzerine Yeni Bir Eser: “Prizren Camileri”

Raif Vırmıça, *Prizren Camileri*,
Türk Demokratik Birliği
Yay., 1996, Prizren, Yugoslavya, 200 sayfa.

Feyyaz SAĞLAM

Atatürk Kültür Merkezi Haberleşme Üyesi

Bugünkü Yugoslavya Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan coğrafî bölge bilindiği gibi dört asırdan fazla bir süre Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde kalmıştır. Tarihî süreç içerisinde oldukça uzun bir zaman dilimine tekabül eden bu süre elbet-teki Türk Kültürünün değişik boyutlarıyla, bu coğrafyada kalıcı izler bırakmasına yol açmıştır. Nitekim günümüzde Balkanlarda değişik siyasî yapılanmalar içerisinde Türk Kültür geleneği, varlığını güç şartlara rağmen sürdürmektedir. Bunun da ötesinde, Türk Kültürünün Balkanlarda yaşayan diğer milletlerin kültürlerini de çeşitli yönleriyle etkilediğini görmek mümkündür.

Yugoslavya Cumhuriyeti'nin Kosova bölgesinde bulunan Prizren şehri, hem geçmişte hem de günümüzde edebiyat, müzik, mimarlık, tiyatro, resim, basın-yayın, folklor vb. açılardan Balkanlarda mühim bir Türk Kültür merkezi olagelmıştır. Bu yönüyle Prizren şehri, çok sayıda yerli ve yabancı araştırmacının dikkatini çekmiştir. Şehirde ve civarında bulunan çok sayıda cami, hamam, çeşme, kervansaray, han, tekke gibi tarihî Türk eserleri de, bu çerçevede Türk mimarisi ve sanat tarihi açılarından, günümüze kadar bilim adamları ve uzmanların ilgi odağı durumundadır. Dr. Hasan Kaleşi, Ekrem Hakkı Ayverdi, İvan Yastrebov, Petar Kostić, Kemal Özergin, İsmail Eren, Hamit Altıparlak, Altay Sunay Recepoğlu gibi uzmanlardan oluşan bu listeye elimize ulaşan *Prizren Camileri* adlı eseriyle Raif Vırmıça da eklenmiş bulunuyor.

1996 yılında Türk Demokratik Birliği Yayınları arasında Prizren'de basılan bu eser, esasında müellifin Priştine'de Türkçe olarak yayınlanan *Tan* gazetesinde tefrika halinde sunduğu uzun, kapsamlı ve belgesel çalışmasından oluşmuş. Öncelikle, böylesi bir dizinin kitaba dönüştürülmesi, derli toplu bir yayın halinde bilim dünyasına sunulması yerinde bir tutum olmuştur.

Prizren Camileri adlı bu eserin gerçek mânâda değerlendirilmesi Türk-İslâm sanatı üzerinde çalışmakta olan bilim adamı ve uzmanların görevidir. Biz sadece, yakından tanıdığımız müellifi ve onun bu alandaki üstün gayreti hakkında bir yorum yapabilmekle yetineceğiz. Kitabın müellifi Raif Vırmıça 1950 yılında Prizren'de doğmuştur. Priştine Hukuk Fakültesi mezunudur. Kosova SÖB Meclisi Asbaşkanlığı gibi çeşitli siyasî görevleri üstlenmiştir. 1990 yılından beri Priştine'de Türkçe yayınlanan *Tan* gazetesinin müdür ve başyazarıdır. Siyasî faaliyetleri dışında, gazeteci-öğretmen olarak da toplumuna hizmetlerde bulundu. Prizren Türk kültür hayatının önemli kalesi kabul edilen Doğru Yol Derneği'nin aktif üyelerinden olan Raif Vırmıça, Türk Demokratik Birliği'nin de kurucuları arasındadır.

Yoğun siyasî ve kültürel faaliyetleri arasında bir yandan da Kosova'da bulunan tarihî Türk eserleri üzerine araştırmalarını da sürdüren müellif, yıllardır sürdürdüğü çalışmalarının ilk meyvesini *Prizren Camileri*yle kamuoyuna sunmuş olmaktadır. İlk kitabı olmasına rağmen oldukça ciddi ve seviyeli bir çalışma. Büyük boy, 200 sayfa, bol resimli olarak yayınlanan eser, Priştine Filoloji Fakültesi, Türkoloji Bölümü Öğretim Üyeleri Prof.Dr. Nimetullah Hafız, Mr. Tacida Hafız ve Tv. yapımcısı şair-ressam Zeynel Bektaş tarafından değerlendirilmiştir. Kitabın önsözünü yazan tanınmış Türkolog Prof.Dr. Nimetullah Hafız, çalışmanın bilimsel boyutunu ve önemini ifade etmektedir. Müellifin “Giriş” ve “Prizren Osmanlı Mimari Sanatının Şaheserler Yurdu” başlıklı incelemeleri konuya ayrıntılı ve istatistikî bakış açılarını sunmaktadır.

Prizren Camileri, dört anabölümden oluşmaktadır. Müellif ele aldığı konuları şöyle bir gruplamayla tasnif etmiş ve irdelemiştir:

I. Bölüm: Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olan Camiler. (20 Adet)

II. Bölüm: Osmanlı İmp. Döneminde İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olmayan Camiler. (9 Adet)

III. Bölüm: Osmanlı Döneminden Sonra İnşa Edilen Camiler. (4 Adet)

IV. Bölüm: Ek Bilgiler. (Ebcet Harfleri, Arap Sayıları, Cami Terminolojisi, Sözlük.)

Balkanlarda siyasî ya da tabîî sebeplerle tarihî Türk eserlerinin büyük bir tahribata uğradığı bir dönemde böylesi kapsamlı, ciddî ve belgesel bir eserin yayınlanmasının önemi bir kat daha artmaktadır. Raif Vırnıça, sorumlu bir Türk aydını olarak üzerine düşen vazifeyi yapmış, *Prizren Camileri* gibi bir belgesel eseri Türk ve dünya kamuoyuna sunabilmiştir. Diğer

yandan, çalışmalarını-araştırmalarını aynı çizgiyi sürdürecektir tarzda, *Prishtine Camileri* adlı yeni çalışmasını yayına hazırlıyor. Çok kısa bir zaman içerisinde bu kitabının da elimize ulaşacağı muhakkak. Bütün bu çalışmaların gerçek değerlendirmelerinin sanat tarihi uzmanları tarafından yapılacağını umduğumuzu bir kez daha vurgularken, bu aşamada sadece Raif Vırnıça'nın bu soylu çabalarını takdirle izlediğimizi belirtmek istiyorum. Bir diğer husus, daha doğrusu soru da şu olsa gerek: Üsküp, Kırcaali, Köstence, Gümülcine, İskeçe vb. Balkanlardaki tarihî Türk şehirlerine dair böylesi eserlere ne zaman kavuşacağız? Keşke, Raif Vırnıça'nın çalışmaları bu açıdan bir model olarak görülebilse...

N. P. NEKRASOVA.

K.G. KINAYEVA

Moskova Şark Sanatları

Devlet Müzesi

Türk, Azeri ve Türkmen

Seccâdeleri

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni Basıldı)

“Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği” İsimli Esere Dair

Rıfat Araz, **Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995, 225 sayfa+35 resim.

Dr. Yaşar KALAFAT

Araştırmacı - Yazar

Eser, yazarın Prof. Dr. Dursun Yıldırım’ın yönetiminde Hacettepe Üniversitesi’nde yaptığı doktora tezi olup, Hocamızın Türkiye şartlarına uyarladığı araştırma plânının güzel bir tatbikatıdır.

Eserde, Sözbaşı ve Giriş kısımlarından sonra, metine geçilmiştir. Giriş; fizikî ve tarihî çevre, beşerî çevre (nüfus yapısı, ekonomik yapı, kültürel yapı) bölümlerinden oluşmuştur. Ayrıca; konunun seçimine, amaca ve araştırma yöntemine dair bilgi verilmiştir.

Metin, üç büyük bölüm başlığı altında ele alınmıştır. Bunlardan 1. Bölüm’de; Tengri, İyeler, Kişioğlu, Kam, 2. Bölüm’de; Törenler ve İnançlar, 3. Bölüm’de; Halk Hekimliği bölüm başlıklarında incelenmiştir. İlk iki bölümdeki konu sıralamasını, benzeri diğer çalışmalardan tanımaktayız. Rıfat Araz, 3. bölümde ele aldığı konularla ilgili yazı plânını biraz daha geliştirmiş olmaktadır.

3. Bölüm, Halk Hekimliği bölümü iki üst başlıktan meydana gelmiştir. Bunlar; Ocaklar ve Ziyaret Yerleri bölümleridir. Bu bölümde belirtilen konular, benzerlerinde olduğu gibi; Kişioğlu, Ata Ruhı kapsamlarında konular ele alınmıştır. Kanaatimizce Rıfat Araz’ın bu yeni yöntemle, ocakları fonksiyonlarına göre tasnif etmesi mümkün olmuştur. Ancak fizikî müdahale, tedaviye inanmadaki inancın mahiyeti ile salt kuvveden kaynaklanan iyileşmenin aynı kefeye konulması zordur. Bu arada ocaklardaki fizikî etkilemenin de muhte-

vasında ruhî kuvve vardır.

Yazar, nazar değmesi ve kurşun dökmeyi de Ocaklar başlığı altında ele almaktadır. Nazar, bir kaza iye-dir. Bize göre, sadece insanoğlunun değil, diğer canlıların da nazarı değebilir. Nazar, bir nefis olayıdır. İnsanlar, görmedikleri şeylere de nazar edebilirler. Meselâ anlatılan bir güzellik, duyularak veya kokusu alınan bir yemeğin bizzat görülme de, sahibi nazar olabilir. Bununla beraber, yazarın tasnifi de bilinirken, nazar da ocaklar kapsamında mı mütaala edilmelidir? Nitekim yazar da bu yolda açıklamalar yapmaktadır.

Nazar münasebeti ile yazarın getirdiği bir yenilik daha vardır. Yazar, nazarın bilinen türlerini tasnif etmekle kalmamış, nazar değmesinden korunma ve nazar değmiş olmasından kurtulmanın yollarını da halk inançları itibarıyla tasnif etmiştir.

Rıfat Araz, halk inançlarının izahına halk inancı-halk edebiyatı ilişkisi boyutunu da getirmiştir ki, bizim de üzerinde müstakil bir çalışma ile geniş şekilde durmaya çalıştığımız sihir çok önemli bir konudur. Yazar bu sahada çalışacaklara, çok malzeme sergilemektedir. Biz Türk edebiyatının anonim örneklerini izleyerek, geçmiş inanç sistematığına giden yollardan birisinin daha, halk inançları trafiğine açılabilmesine inanıyoruz. Bu arada efsun ve sihir bahisleri itibarıyla halk inançlarının farklı boyutları da vardır.

Halk inançları çalışmaları itibarıyla Türkiye’de pek ihmal edilen, bilhassa Türkmenistan halk inancı çalışmalarında çok geliştirilmiş bir bahis de halk takvimi ile ilgili inançlardır. Bu bahis müstakilen ele alınabileceği gibi, bereket veya merasimlik mevsimler kapsamında da ele alınabilir.

Bir diğer önemli bahis de, halk inançlarında kıyafetnamelere yer verilmemiş olmasıdır. Bir dönem, divanlarda meselâ Erzurum’lu İbrahim Hakkı Hazretlerinin araştırmalarında olduğu gibi, halk inançları araştırmaları kapsamına kıyafetnameleri de almamız.

Yazar, çalışmasında 37 kaynak kişiden yararlanmış. Bunları eserinde okuyucuya tanıtmakta ve sahaya ilgili çok geniş bir yazılı tıbbî bibliyografya vermektedir.

Bu güzel çalışma için yazarını ve bu tür kitapları basan A.K.M. Başkanı Prof. Dr. Tural’ı kutlarken, eserin “inançlar dizini” olmayışını da bir eksiklik olarak gördüğümüzü samimiyetle açıklıyoruz.

Bir Şehir Monografisi: “Rize”

**Rize, Editör: Seyfi Başkan,
T.C. Kültür Bakanlığı Yay.,
Ankara 1997, 192 sayfa.**

Serap ÜNAL - LELOĞLU

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Monografik çalışmalar, seçilen tek bir şehrin ya her türlü özelliğini, ya da tek bir konusunu detaylı olarak inceleyen araştırmalar olup, diğer çalışmalara ana kaynak teşkil ederler.

Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı tarafından bastırılan, editörlüğünü Seyfi Başkan'ın, danışmanlığını Prof. Dr. Haşim Karpuz'un üstlendiği *Rize* adlı kitap, İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki cilt halinde basılan ciddî bir monografik çalışma olarak karşımıza çıktı. Yazı kurulunda Prof. Dr. H. Örcün Barışta, Mehmet Bilgin, Prof. Dr. Cengiz Erüzun, Solmaz Karabaşa, Prof. Dr. Haşim Karpuz, Süleyman Kazmaz ve Prof. Dr. Hasan Özyurt'un çalıştığı bu yayının fotoğrafları Coşkun Kulaksızoğlu, Dursun Ali Sarıkoç, Mehmet Arslan Güven, H. Örcün Barışta, Haşim Karpuz, Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü ve Kültür Bakanlığı Arşivleri'nden sağlanmıştır. Baskısını Sistem Ofset'in üstlendiği kitaptaki renk ayırımları Çağdaş Repro tarafından yapılmıştır.

Yörede yapılan arkeolojik çalışmaların yetersizliği nedeniyle, kurucuların kimler olduğu konusunda bilgi sahibi olamadığımız Rize ili, ilk el kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla milâttan önceki dönemlere uzanan köklü bir tarihî geçmişe sahiptir. Doğu Karadeniz bölgesinin bu güzel ili, gerek halk kültürü, gerekse ekonomik kaynakları bakımından kendine özgü özellikler sergiler.

Bu özelliklerin bilimsel plâformda sunulduğu İçindekiler sayfası ile başlayan yayın Kültür Bakanı Sn. M. İstemihan Talay'ın Sunuş yazısı ile devam eder.

Rize ile ilgili ilk yazı, “Rize'nin Tarihine Bir Ba-

kış” başlığı ile araştırmacı-yazar Mehmet Bilgin'e aittir. Altmışbir sayfa olan yazı, Rize'nin ilk iskân edildiği milâttan önceki dönemlerle başlar. Yazıdan ilk belgenin eski çağın ünlü coğrafyacısı Amasyalı Strabon'un *Coğrafya* adlı eserine dayandığı, bu dönemdeki olayları anlatan kimi kitaplarda geçen isimlerin bölge ile alakalı olduğu ve yazılı kaynaklarda Rize adına ilk defa Arrianus'un *Periplo* adlı eserinde rastlandığı anlaşılır. Bölge ile ilgili detaylı tarih bilgisi veren Sn. Bilgin, 5. Yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu zamanında Rize Kalesi'nin önemini vurgular. Yazar, Justinianus'un, bu sınırın muhafazası için bir savunma hattı oluşturduğunu, Rize Kalesi'ni onararak ve hudutla Lejyon karargâhının bulunduğu Trabzon arasında küçük kaleler inşa ettirerek, 530 yılında Balkanlarda Bizans orduğu tarafından mağlup edilen Bulgar Türklerinden bir kısmını bu sınırdaki garnizonlara asker olarak yerleştirdiğini belirtir. Bu yazıdan 530 yılından itibaren bölgenin yavaş yavaş Türkleştiği anlaşılır. Ancak Fatih Sultan Mehmed'in bölgeyi fethetmesine kadar yöneticiler Rumlardır. Fatih, bölgeyi fethedip, Rumları bir gemi ile İstanbul'a göndermiş ve yönetim kadrolarına da Türkleri getirmiştir.

Biz bu konuda şu hususa dikkat çekmek isteriz: Rize'ye, Artvin'e ve hattâ Kars'a M.S 5. yüzyıldan itibaren Hristiyan olan Kumuk'ların -ki bugün Mahaçkala (Dağıstan) çevresinde yaşıyorlar- ve diğer Hristiyanlaşmış Türklerin yerleştiğini göz ardı etmemeliyiz. Çeşitli bilimsel toplantılar sırasında (Nevruz, Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Bilgi Şölenleri ile Türk Kültürü Kongresi) karşılaştığımız Kumuk bilgileri, bu konuda birçok düşünceler ileri sürüyorlardı. Kumuklar ve Albanlar üzerinde yeterli araştırmalar yapıldıkça bu Rumluk meselesi daha çok aydınlanacak ümidindeyim.

Daha sonra Osmanlı döneminde Rize'den, bölgeyi konu alan en eski Osmanlı belgesinden detaylı olarak söz eden yazı, Cumhuriyet'in ilk yıllarına tarihlenen bir kaç arşiv fotoğrafı ve manzara fotoğrafları ile zenginleştirilmiş olup, 1935 yılına kadar getirilen Rize tarihi ile araştırmacılara engin bilgiler sunar.

Kitabın ikinci yazısı, Selçuk Üniversitesi'nde görevli sanat tarihçisi Prof. Dr. Haşim Karpuz'a ait olup, “Rize İl Merkezi ve İlçelerindeki Tarihî Eserler” başlığını taşır. 28 sayfa olan metin Rize'deki tarihî eserle-

rin fotoğrafları ile zenginleştirilmiştir. Sn. Karpuz, kısa bir giriş metninden sonra İl Merkezi ve Merkez İlçedeki Tarihî Eserler başlıklı bir bölüm açarak, Rize Kalesi, Bozuk Kale, İskender Cafer Paşa Camii, Büyük Gülbahar Sultan Camii, Kale Camii, Küçük Gülbahar Hatun Camii, Orta Camii, Müftü Mahallesi Camii, Reşadiye Camii, Camiönü Camii, Değirmendere Camii, Taşçıoğlu Camii, Şeyh Camii, Şehitler Camii, Kütüphaneler, Rize Atatürk Müzesi (Mataracı Mehmet Efendi Evi), Merkez Uzun Kaya Köyü Camii, Eski Rize Evleri olmak üzere Rize'nin il merkezindeki tarihî binalarını tanıtmıştır. İlçedeki eserler başlıklı bölümde ise, gene alt başlıklar halinde Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Fındıklı, Güneysu, Hemşin, İkizdere, Kalkandere ve Pazar ilçelerindeki tarihî yapıları kısa metinler halinde tanıtmıştır. Yazının Sonuç bölümünde, bütün yapılar tarihlendirildiği dönemlere göre topluca değerlendirmiştir. Bu bölümde bölgenin süsleme tarzını Doğu Karadeniz Ahşap Üslubu olarak isimlendirmiş ve *"Bu üslubu yukarıda özetlemeye çalıştığımız antik karakterli bazı yerli motifler ile klasik Osmanlı ve Avrupa menşeli motifler oluşturmaktadır. Yerli sanatçılar başarılı bir sentez ve yorumlama ile yeni biçimler ortaya koymuşlardır"* demiştir (s.106).

Devlet tarafından İngilizce ve Türkçe dillerinde ve pahalı bir baskı halinde hazırlanan, meraklı bir turistin çekebileceği kalitede resimlerin tam sayfa olarak tasarlandığı bu kitapta, mimarî türlerin (dinî, resmî, askerî ve sivil) hiç değilse birer örnekle plânlarının verilmesi beklenirdi. Fotoğraflar güzel çekilmiş denilebilir; ancak sanat tarihçiliği ile sanat fotoğrafçılığı özdeşleştirmek doğru değildir.

Kitabın üçüncü bölümü Gazi Üniversitesi Meslekî Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Örcün Barışta tarafından hazırlanan "Rize El Sanatları" başlıklı yazıdır. 12 sayfalık yazı, iğne oyaları, peşkir ve yorgancılardan görüntüleri kapsayan fotoğraflarla zenginleştirilmiştir. Rize'de yeni kurulan Etnografya Müzesi ile başlayan yazıda, bölgede 20. yy'da yapılmış taşınabilir nitelikteki el sanatı ürünleri sınıflandırılarak alt başlıklar halinde tanıtılmıştır. Ağaç İşleri ve Bitkisel Örücülük adını taşıyan ilk alt başlıkta ağaç işlerinde kullanılan ağaç türleri sıralanarak hangi objeler için kullanıldığı ve üzerlerine ne tür bezemeler uygulandığı; bitkisel örücülük konusu için ise sepet örücülüğü, bunların tür-

leri ve ölçüleri anlatılmıştır. Rize'deki önemli sanat dallarından olan dokumacılık da ayrı bir alt başlık halinde verilmiş; burada Rize dokumaları tek renkli ve çok renkli olmak üzere iki grup halinde sınıflandırılmıştır. En ince ayrıntısına kadar anlatılan bu gruplardan sonra 1988 yılından itibaren bölgenin önemli bir dokuma türü olan feretikoların kaybolduğunu ve yerine elektirikli tezgâhlarda, Nazilli dokumalarını andıran fabrikasyon Rize bezlerinin dokunduğunu belirtmiştir. Bir diğer alt başlık Dokumayı Bezeciyi Sanatlar İşlemeler-Tenteneler-Oyalar'dır. Bu bölümde, bölgede yapılan araştırmalar sonucu tesbit edilen iğne türleri, işleme türleri, kullanılan renkler ve tonlamalardan sözedilerek, tentene ve oyalalar, el örgüleri ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Bölgenin önemli el sanatı ürünlerinden yorgancılık da ayrı bir alt başlık olarak sunulmuştur. Diğer alt başlıklar ise Metal İşleri -ki bu da bakırcılık ve teneke işleri olarak ikiye ayrılmıştır-, Taş İşçiliği'dir.

Mimar Sinan Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Cengiz Eruzun tarafından hazırlanan 10 sayfalık "Ahşabın Kimlik Bulduğu Rize Geleneksel Mimarisi" başlıklı bölüm bölgenin konut mimarisinden örneklerin sunulduğu fotoğraflar ile zenginleştirilmiştir. *"Rize mimarisinin, ülkemizin çeşitli yerleşim alanlarına göre farklı sosyo-kültüre sahip toplumun, yine farklı doğal koşulların elverdiği olanaklardan yararlanarak ilginç çözümlerle biçimlendirildiği yapı sanatı ve yerleşme anlayışının eseri"* (s. 124) olduğunu belirttiği yazısında Sn. Eruzun bölge mimarisini Doğal Yapı, Yerleşme, Malzeme ve Ahşap Yapı Strüktürü, Karma Yapı Sistemi, Çatı Kuruluşu, Üslup ve Estetik olmak üzere altı alt başlık halinde incelemiştir. Bölgenin topografik yapısının anlatıldığı doğal yapı alt başlığından sonra, bu topografik yapının etkilediği yerleşme düzeni gelir. Kullanılan malzeme türlerinin ve konstrüksiyonun en ince ayrıntısına kadar anlatıldığı Malzeme ve Ahşap Yapı Strüktürü başlıklı bölümde, Ahşap Yığma, Kütük Yığma, Yontma Ahşap Yapı Strüktürü başlıklı bölümde, Ahşap Yığma, Kütük Yığma, Yontma Ahşap Yığma, Ahşap Karkas (Çatma), Blok Ahşap Dolma, Göz Dolma, Muskalı Dolma ve Cakatura olmak üzere inşa teknikleri alt başlıklar halinde incelenmiştir. Karma Yapı Sisteminde ise, yığma ve karkas sistemlerinin bir arada uygulandığı yapı

gruplarındaki teknik anlatılmıştır. Detaylı olarak verilen çatı kuruluşundan sonra yöredeki mimarının estetik özelliklerine değinilmiştir. Malzeme ve konstrüksiyonun bu derece detaylı incelendiği bir çalışmada yapıların plânları ile ilgili bir araştırmanın da yapılması beklenirdi. Ancak Sn. Eruzun, 1973 yılında düzenlenen Etnografya ve Bilimsel Filmler Sempozyumu'nda sunduğu "Doğu Karadeniz Bölgesinde Halk Mimarisi" başlıklı bildirisinden ve çok sayıdaki makalesinden de anlaşılacağı üzere konuyla ilgileniyor ve araştırmalarına devam ediyor. Bir başka yayında plân itibarıyla da konuya değineceğini umuyor ve bekliyoruz.

Beşinci bölüm olan "Rize Halk Kültürü", araştırmacı, yazar Süleyman Kazmaz tarafından yazılmış olup, yirmiiki sayfadır. Kendisi de bir Rizeli olan Sn. Kazmaz bölgeyle ilgili birkaç kitap yayınlamış olup konuyla ilgili engin bilgiye sahip, vefakâr bir hemşehridir. Halk kültürünü, "genellikle toplumların dış etkenlerden uzak kalarak kendi ihtiyaçları için şart ve imkânları ölçüsünde meydana getirdikleri maddî ve manevî eserlerin toplama" (s. 138) olarak tanımlayan yazar, yazısına halk kültürünü meydana getiren eserlerin tanımından başlamış ve bölgenin topografik yapısına değinerek bu yapının bölge insanını ne yönde etkilediğinden söz etmiş ve bunun destanlara yansımaları gösteren dörtlükleri örnek göstermiştir. Bölgenin halk edebiyatında yaygın olan atma türküden, atma türküle- rin söylendiği topluluklar kadıbağından, bir şiir türü olan selim saymadan, manilerden, bölgenin halk oyunlarından söz eden yazar, bizi, bunların hangi ortamlarda ve nasıl söylendiği ya da uygulandığı ile ilgili bilgilendirir. Ayrıca bu yazıda, bölgede anlatılan hikayeler, evlilik törenleri ya da aile ilişkileri ile ilgili bilgiler bulmak mümkündür.

Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Hasan Özyurt'un hazırladığı "Rize İlinde Çay Tarımının Yaptığı Sosyo-Ekonomik Etkiler" başlıklı bölüm yirmi sayfa olup, Giriş altbaşlığı ile başlar. 1917'de ilk kez denenen çay üretiminin Rize bölgesi ve tabii ülke ekonomisi için önemi yadsınamaz. Sn. Özyurt, Türkiye'de Çay Tarımının Başlangıcı ve Gelişimi alt başlığını taşıyan bölümde, çay tarımının kısa bir tarihçesini vererek çay tarımı ve endüstrisi ile ilgili mevzuatı, Türkiye'de çay üretim alanları ve Rize ilinin payını, Türkiye'nin çay üretimi içinde Rize ilinin

yerini, Türkiye'de çay sanayisindeki gelişmeleri, Türk çayının özelliklerini ve diğer üretici ülkelerle karşılaştırılmasını bu bölüm altında, istatistikî bilgileri vererek, detaylı bir biçimde incelemiştir. Diğer bir alt başlık ise Rize İlinde Çay Tarımının Yaptığı Sosyo-Ekonomik Etkilerdir. Yazar bu etkileri, istihdamın sürekliliğini, çay tarımından önceki ve sonraki istihdam seviyesini ve köylünün nüfusunun çay tarımı ile uğraşma derecesini anlattığı İstihdam Yaratıcı Etkisi; tarımsal kazancın yüksekliği, birim başına verimin yüksekliği, çiftçinin modern çay tarımına eğilimini anlattığı Üretimin Yapısındaki Değişmeye Etkileri; hayat standardı üzerindeki değişimleri anlattığı Hayat Standardı Üzerine Etkileri ve Çay Tarımının Gelir Yaratıcı Etkileri olarak sınıflandırmıştır. Yazının sonuç bölümünde, çay tarımının hem bölge genelinde, hem de özellikle Rize ilimizdeki sosyal ve ekonomik etkilerinin son derece olumlu sonuçlar doğurduğu açıkça belirtilmiştir.

Kitabın son bölümü, Kültür Bakanlığı Folklor Araştırmacısı Solmaz Karabaşa'nın hazırladığı "Rize'de Yaylacılık" başlıklı yazı olup, beş sayfadır. Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri bir yaşam biçimi olan yaylak-kışlak düzenini tanıttığı yazısında Sn. Karabaşa, Rize yaylalarının isimlerini vererek, yaylalarda yapılan işlerden, söylenen türkülerden örneklerle yaylaları tanıtmıştır.

Kaynaklar ve Notlar bölümü ile kitap biter. Bu bölümde göremediğimiz iki yayını da hatırlatmak isteriz: Rize'yi bilimsel zeminde bir kültür havzası olarak gören ve Rize ili diyalektolojisi üzerinde çalışan merhum Dr. Turgut Günay'ın kitabı, *Rize İli Ağızları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1974 adlı esere yer verilmeyişi gerçekten haksızlıktır. Diğeri ise Serap Leloğlu-Ünal, "Anadolu Türk Evi'nden Yerel Bir Örnek: Rize Evi", *Erdem Dergisi*, cilt 3, sayı 7, Ocak 1987, s. 239-248 adlı yayınıdır. Aslında bu kaynakların dışında bir Rize bibliyografyasının bulunması beklenirdi diye düşünüyoruz.

Rize ve çevresi ile ilgili son araştırmaların sonuçlarının yayımlandığı bu kitap bölgenin tarihî, örf-adet ve geleneklerinin tanınması, yörede kullanılan terminolojinin tesbiti, mimarî özellikleri ile el sanatı ürünlerinin belirlenmesi açısından zengin ve temel sayılabilecek bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezartaşları”

Ertuğrul Danık, *Koç ve At Şeklindeki
Tunceli Mezartaşları*, Türk Kültürünü
Araştırma Enstitüsü Yay., 139,
Ankara 1993, İkinci Baskı,
VIII* 116 sayfa, 28 çizim+37 resim.

Erol KALENDER

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Türk kültürünün her alandaki zenginliklerini gözler önüne seren yayınlara bir yenisi Ertuğrul Danık tarafından eklenmiştir. Tunceli bölgesindeki koç ve at şeklindeki mezartaşlarını inceleyen bu kitap Türklerde heykel sanatı yok diyenlere, iyi bir cevap niteliği taşımaktadır. 1992 yılından beri Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde Müze Araştırmacısı olarak çalışan Ertuğrul Danık “Ortaçağ'da Harput (XI- XV. yüzyıllarda)” adlı yüksek lisans tezinden sonra Tunceli'nin kültürel değerlerinden koç ve at şeklindeki mezartaşlarını incelemesini ve araştırmacıların dikkatine sunmasını, Doğu Anadolu için pek çok aydının gözardı ettiği, üzerinde ayrıntılı olarak durmadığı bir çalışma olarak yorumlayabiliriz.

Yazarın kelimeleri ile ifade edecek olursak, “*İnsanıyla, doğasıyla, kültürüyle yıllardan bu yana ilgilenip sevdiğim Tunceli şehri, Doğu Anadolu'nun en dağlık şehirlerinden biri olup, koç ve at şeklindeki mezartaşlarına bolca rastlanılan belki de bu konuda en zengin yörelerdendir. Ancak bu konuda yapılan yayının ve araştırmanın yetersizliği, beni bu konuda çalışmaya yöneltmiştir.*” diyerek kitabın ortaya çıkış nedenini açıklamaktadır.

İkinci baskıya Önsöz yazar Abdulhalûk Çay “*bu eser, ihtiva ettiği konusu itibariyle Avrasya'nın geniş coğrafyasına yayılmış olan Türk toplumu'nun, kültür bütünlüğünü ortaya koyması bakımından büyük öneme haizdir.*” diyerek içinden çıktığı Tunceli'nin sesi olan Ertuğrul Danık'm muhteva bakımından büyük eserinin

yeni araştırmacılara cesaret vermesini ümit ettiğini belirtmektedir.

Giriş bölümünde Tunceli'nin kısa bir tarihçesini veren Sayın Danık'ın, birçok ilmî yayının yanında *Yurt Ansiklopedisi*'ni kullanması bu önemli çalışmaya gölge düşürmektedir. Üstelik her yönüyle Tunceli üzerine bibliyografya hazırlayan Sayın Ertuğrul Danık'ın ana kaynaklara ulaşmasını bilen bir kişi olarak kim tarafından yazıldığı belli olmayan *Yurt Ansiklopedisi*'ni kullanmaması gerekirdi.¹ *Koç ve At şeklindeki Tunceli Mezartaşları* kitabının önemli bölümlerinden biri Tunceli'nin aşiret yapısını ele alan bölümdür. Şıh Hasanlılar ve Dersimliler aşiretleri altında bilinen aşiret gruplarının adlarını veren Sayın Danık, Tunceli bölgesinde göçerler ve göçmenler için ayrı bir bölüm ayırmıştır. Aşiret yapısının önemli olduğu Doğu Anadolu'da bu değeri gözden kaçırmayan Sayın Danık'ı kutlamak gerekir. Koç ve at şeklindeki mezartaşlarında görülen motiflere açıklık getiren Sayın Danık bunların çoğunun Şamanist motifler olduğunu belirlemiştir. Şamanizmden Aleviliğe oradan da Tunceli'ye geçen güneş motifinin *Şir-i Hurşid* olarak Ali'yi temsil ettiğini yineleyen Sayın Danık kendinden önceki çalışmaları da bilimsel ahlâk gereği dipnot olarak tekrarlamıştır.

Efsanelerle desteklenen Tunceli'nin Ağuçan, Üryan Hıdır, Sarı Saltuk, Şıh Delili Berhecan, Seyyid Mahmut Hayrani, Çarıkçı, Hasan Halife, Düzgün Baba, Şıh Çoban ve Munzur Baba ziyaretgâhlarının bulunduğu bölüm özellikle halkbilimi ile uğraşanların dikkatini çekecek tarzda hazırlanmıştır.

Yayının ikinci bölümü kitabın da adını taşıyan “Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezartaşları” bölümüdür. Türklerde mezartaşı geleneğine dikkat çeken Sayın Danık, bu bölümde şimdiye kadar ileri gelen kişiler, beyler ve dinî önderler için yapıldığı düşünülen koç ve at şeklindeki mezartaşlarının ısmarlama olarak isteyen herkes için yapıldığını ifade etmekte ve bu tezi günümüzde de bu geleneğin herkes için devam etmekte oluşu ile ispatlamaktadır. Tunceli'deki mezartaşları geleneğinin, araştırmalarda olduğu gibi Orta Asya mezar kültürüne ve şamanist inancına bağlayan Sayın Danık, koç ve at şeklinde Tunceli'de bulunan mezartaşlarının kataloğunu yaparak, ikonografik açıklamalarda bulunmuştur. 27 adet koç, 10 adet at şeklinde mezarta-

şını resim ve çizimlerle tanıtan Sayın Danık Sonuç bölümünde araştırma zorluklarından bahsetmekte bu nedenle birçok köye ulaşamamanın sıkıntısını dile getirmektedir. Her araştırmanın zorlukları vardır. Sanat tarihinin bir bölgeyi, bir şehri ele alan çalışmalardaki zorluklar çok daha fazladır. Sayın Danık'ın Tunceli'yi ele alan saha çalışması pekçok zorluğun üstesinden gelmekle ortaya çıkabilmiştir.²

Araştırmacı kitabın sonuç bölümünü "Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan çizgide, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görülen koç ve at şeklindeki mezartası geleneği, Tunceli'de günümüze kadar yaşatılmış olup son örneklerini barındırması açısından oldukça önemlidir." diyerek bitirmektedir.

Kültür zenginliğimizi ortaya koyan Ertuğrul Danık'ı bu yayınından dolayı kutluyor, bu çalışmaya destek veren Sayın Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı, Prof. Dr. Abdulhalûk Çay ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yetkililerini tebrik ediyoruz. Bu tür küçük, fakat konu açısından hacimli çalışmaların çoğalmasını bekliyoruz.

DİPNOTLAR

1. *Bibliyografya için bkz., E. Danık, Dersim (Tunceli) Bibliyografyası, Ankara 1966, Kebikeç Yayınları.*
2. *Doğu Anadolu'nun kültürel zenginliklerini ortaya koymaya çalışan E. Danık, ayrıca Ortaçağ'da Harput yüzey araştırmasının başkanlığını yapmaktadır. Bu konuda bkz., "Orta Çağ'da Harput Yüzey Araştırması", XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1, Ankara 1997, s. 339-367; "Harput Kalesi", Vakıflar Dergisi, 1997, s. 313-334.*

BİLGE'ye

Yazı Gönderen

Değerli Yazarların Dikkatine...

Her bir yazı Yayın Kurulumuzca inceleniyor;
eğer, uzmanlık alanı çok farklı ise,
iki hâkem öğretim üyesine gönderiliyor.

Bazı yazarlarımız,
bu yüzden bekleyen yazıları için
lütfen bize kırılmasınlar.

Teşekkürler,

BİLGE YAYIN KURULU

“Yaşayan Malatya Masalları”

Mehmet Yardımcı, *Yaşayan Malatya Masalları, Metinler İncelemeler*, İnönü Üniversitesi Vakfı Yay., Malatya 1996, 284 sayfa.

Reşide GÜRSES

T.D.K. Uzmanı

Öncelikle “masal” kavramına bir göz atacak olursak, *Resimli Türkçe Sözlük*'te “Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa süriip gelen, olağanüstü kişilerin başından geçen olağandışı olayları anlatan öykü türü” olarak tanımlanmıştır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere masallar, anonim ve sözlü geleneğin bir ürünü ve çocuk dünyasının vazgeçilmez bir unsurudur. Eğitici ve ders verici özellikleriyle masallar toplum hayatında önemli bir yere sahiptirler.

İşte sözlü anlatımın önemli bir kolunu teşkil eden masalların sözlü gelenekten yazılı geleneğe aktarılması, kültürel değerlerin yaşatılması ve bu değerlere ait zenginliklerin ortaya konmasına hizmet eden önemli çalışmalardır. Mehmet Yardımcı tarafından hazırlanan *Yaşayan Malatya Masalları* adlı eser, Malatya il ve ilçelerinde anlatılagelen masalların bu hızlı iletişim bombardımanı içerisinde yok olup kaybolmasını önlemeye yönelik bir adımdır.

Yaşayan Malatya Masalları adlı kitapta yer alan 50 masal, Stith Thomson'un *Motif Index of Folk Literature*'a göre bir incelemeye tâbi tutulmuştur. Eserde “Önsöz”, ve “Sunuş”tan sonra “Giriş” başlığı altında masal tanımlarına yer verilmiştir. Daha sonra eserde sırasıyla şu konulara yer verilmiştir: Masalların Kaynağı, Masalların Genel Özellikleri, Masalların Anlatıma Dayalı Diğer Özellikleri (Sırasıyla: 1. Masal-Efsane İlgisi, 2. Masal-Destan İlgisi 3. Masal - Halk Hikâyesi İlgisi. Bu kısımda konu ayrılan ve benzer yanlar olmak üzere iki alt başlık altında madde madde ele alınmıştır.), Masallarda Yapı, (1. Tekerleme, 2. Olay, 3. Dilek), Masalların Sınıflandırılması, Türk Masallarında Tipler (a. Dev, b. Cadı, c. Zenci-Arap, d. Padişah, e. Keloğlan f. Köse), Türk Masalları Üzerine Yapılan Çalışmalar, Malatya masalları Üzerine Yapılan

Çalışmalar ve Yaşayan Malatya Masallarının Derlenmesi. Bu başlık altında Malatya Masalları ile ilgili olarak yayımlanmış tek kitap olan *Malatya'dan Derlenmiş Masallar* adlı kitap ve Malatya ve masallar üzerine yayımlanmış diğer bazı kitaplar ile Malatya masalları ile ilgili tezler üzerinde durulmuştur. Masallarla ilgili tezler, “Malatya Masallarına Yer Veren Lisans Tezlerinden Bazıları” başlığı altında verilmiştir. Yaşayan Malatya Masallarının Sınıflandırılması (A. Hayvan Masalları, B. Alelade Masallar, I. Olağanüstü Masallar, II. Dinî Masallar, III. Realist Masallar) ve son olarak, Yaşayan Malatya Masallarının Genel Özellikleri. Bu kısımdan sonra “Küçülten Âlet” başta olmak üzere elli masala ait metin yer almıştır. Her masaldan sonra, derleyicinin ismi, yaşı, öğrenimi, işi kimden dinlediği, derlenen yöre ve derleyen kişi ve derleme yılı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bundan sonra da *Motif Index*'e göre söz konusu masalda görülen özellikler (döverek cezalandırma, 40 gün 40 gece düğün, anne-oğul vs.) madde hâlinde gösterilmiştir.

“Sonuç” kısmında Malatya masalları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. “Bibliyografya”da yararlanılan kaynakların bibliyografyası verilmiştir. Kitabın sonunda Mehmet Yardımcı ile ilgili bir biyografi yer almıştır.

Türk masalları ile ilgili başka yörelerimizle ilgili bu tür çalışmalar daha önce de yapılmıştır: Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil* (1973), Umay Günay, *Elazığ Masalları* (1975) ve Bilge Seyidoğlu, *Erzurum ile İlgili Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar, Metinler ve Açıklamalar* (1975). Söz konusu yayınlarda da halk edebiyatımızın zenginlikleri belli bir coğrafî alan içerisinde ortaya konmuştur. Bu kez Mehmet Yardımcı, Malatya ilimiz ve ilçelerinde yaşayan masallarımızı derlemiş ve ilmi açıdan değerlendirmiştir.

Diğer taraftan eser, kelime, atasözü ve deyim gibi halk kültürümüzün zenginliklerini ortaya koymaktadır. Ancak, Malatya ağzına ait yaşayan bu tür kelimelerin açıklamalarının dipnot şeklinde veya eserin sonunda verilmesinin iyi olacağı kanaatimi taşımaktayız. Böylece o kelimeyle ilgili birinci elden doğru tanımlar ve bilgiler elimize ulaşmış olurdu.

Öte yandan alanında büyük bir eksikliği dolduran eser, masal türüne ait örnekler yönünden olduğu kadar bu örneklerde yer alan malzemenin değerlendirilmesi açısından da araştırmacıların dikkatine sunulmuş önemli bir çalışmadır.

Abdurrahman Hıbrî'nin “Enîsü'l-Müsâmirîn” Adlı Eseri Üzerine

Abdurrahman Hıbrî, *Enîsü'l-Müsâmirîn*,
Edirne Tarihi (1360-1650),
Çev. Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil,
Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi
Yay., No:24, Edirne Araştırma Dizisi:14,
Edirne 1996, 184 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Rifat GÜRGENDERELİ

Trakya Üni. Fen - Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi

Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi 1996 Mayıs ayında Abdurrahman Hıbrî'nin *Enîsü'l-Müsâmirîn* adlı, 1360-1650 yılları arası Edirne tarihini anlatan ve çevirisi Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil tarafından yapılan bir kitap yayınladı.

184 sayfadan oluşan eser; İçindekiler, Sunuş, Teşekkür ve Önsöz bölümlerinden sonra müellifin yazdığı Başlangıç bölümüyle birlikte çeviriye esas olan “Edirne Tarihi” ile başlar. Daha sonra her bölümünde Edirne şehrinin başka başka özelliklerinin anlatıldığı 14 bölüm vardır. Çeviriyi yapan Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil, eseri ve müellifi daha iyi tanıtabilmek amacıyla kitabın sonuna Abdurrahman Hıbrî'nin Hayat Hikâyesi, Öldüğü Yer ve Yılı Hakkındaki Tereddütler, Kaynakça, Lugatçe, Edirne Şehri ve Hıbrî'nin Mezar Taşı ile İlgili Fotoğraflar bölümlerini eklemiştir.

Bu eser müellifin Giriş'te belirttiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda yazılmış ilk şehir tarihidir. Edirne tarihini anlatan bu kitabın bölümlerini kısaca tanıtabilirdikleriz: Teşekkür ve Önsöz bölümünde; Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil, eser hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra eserin el yazması nüshalarının özelliklerini ve eserde uyguladığı metodu anlatmıştır.

Bu bölümü takiben kitabın asıl bölümlerine geçilmektedir:

Başlangıç: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla diyerek söze başlayan müellif Allah'ı ve Hz. Muhammed'i övdükten sonra tarih biliminin önemini, Arap ve Acemlerin bu konuda sayısız eserler verdiğini, ancak Rûm'da yetişen edipler tarafından bu konuda çalışılmadığını belirtir. Kendisinin, Edirne'nin fethinden itibaren kitabın yazıldığı tarihe kadar geçen üçyüz senelik zaman içinde meydana gelen olayları kaleme aldığını, bunu yaparken de tarih kitaplarından, Şakâik ve tezkirelerden, güvenilir ve kıymetli insanlardan duyduklarından istifade ettiğini söyler. Kitabın ismini *Enîsü'l-Müsâmirîn* koymasının sebebini de sadık dostlar elinde, gece sohbetlerinde beğenileceğini umduğunu söyleyerek açıklamaktadır.

Birinci Bölüm: “Edirne Şehrinin Fethi ve Fatihî.” Bu bölümde, Gazi Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye çıkışı hakkında verilen bilgiden sonra gelişen tarihî olayları, Hacı İlbey ve Evranos Bey'in Rumeli'de yaptıkları fetihler, Murat Hûdavendigâr'ın Edirne'yi almak istemesi, Lala Şahin Paşa'nın Edirne önlerinde yaptığı savaş, kalenin fethi ve zamanla Edirne'nin İslâm'ın büyük beldeleri arasına girmesi anlatılmıştır.

İkinci Bölüm: “Büyük Şehir Edirne'nin Hisarı, Bazı Alış Veriş Yerleri, Çarşı ve Pazarları ve Padişah Sarayının Anlatılışı.” Bu başlık altında Edirne'nin iklimi, en uzun ve kısa günlerinin saatleri, İstanbul'a uzaklığı hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Edirne Hisarının kuleleri ve mevkileri hakkındaki bilgiler, hisarın dokuz kapısı, Ali Paşa Çarşısı, Saraçlar Çarşısı, Haffaflar Çarşısı, Bedestenler sırasıyla anlatılmıştır. Yine bu bölümde Yeni Edirne Sarayı başlığı altında Fatih'in yaptırdığı saray, Mamak Sarayı, köşkler ve bahçeler anlatılmış, konuyla ilgili manzumeler de verilmiştir.

Üçüncü Bölüm: “Edirne Şehrindeki Camiler, İmaretler, Musallalar.” Edirne şehrinin kırk adet camiî olduğu belirtilmiş, Selimiye Camiî, Mimar Sinan ve caminin hatipleri hakkında bilgiler verilmiş ayrıca dönemin şairlerinin Selimiye için söyledikleri tarihler de yazılmıştır. Sonra bu camiler ve mescidler hakkında bilgiler verilmiştir.

Edirne Şehrindeki İmaretler (Aşevleri) alt başlığı altında dokuz isim verilmiş, Edirne Şehrinin Musallası

başlığı altında kısa bir açıklama yapılmıştır.

Dördüncü Bölüm: “Edirne Şhrinde Bulunan Medreseler ve Dârü'l-Kurrâ ve Hângâh ve Zâviyeler.” Edirne şhrinde toplam yirmidört medrese olduğu; üçünün “altmışlı”, altısının “dahil”, altısının “hariç”, dokuzunun da “düşük” derecede olduğu belirtilmekte ve sırasıyla bunlar hakkında bilgiler verilmektedir.

Edirne Şhrindeki Dârü'l-Kurrâlar kısmında, Edirne’de üç dârü'l-kurrâ olduğu söylenmekte ve bunlar anlatılmaktadır. Yine Edirne Şhrindeki Zaviyeler başlığı altında, Edirne’de yirmi otuz zaviye olduğu, bunlardan sekizinin camiye çevrildiği için bunların camiler bölümüne yazıldığı belirtilmiş ve diğer zaviyeler hakkında açıklamalarda bulunulmuştur.

Edirne’nin Ilıca ve Kaplıcaları başlığı altında Edirne yakınlarındaki zaviyelerden bahsedilmiştir. Zaviyelerin bu başlık altında gösterilmesi ilginçtir. Metinden anlaşıldığına göre bahsedilen zaviyelerin birer şifa kaynağı olarak görülmesi, buradaki zatların kerametiyle deva bulabilecekleri inancı sebebiyle yazılmış olsa gerektir. Bu bölümde zaviyelerin yanında ılıca ve kaplıcanın sözlük anlamına uygun, şifalı su ve kum banyolarının yapıldığı yerler de mevkileri ve özellikleriyle belirtilmiştir.

Beşinci Bölüm: “Edirne Şhrinde Olan Hanlar ve Rıbatlar.” Bu bölümde Edirne’deki hanların yirmi kadarının isimleri ve mevkileri belirtilmiş, bunların şhrin onsekiz muhtelif yerinde bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca şhrin birçok yerlerinde ve şhrin dışında devlete ait ahırlar bulunduğu anlatılmıştır ki bunların en ilgi çekici olanı şhrin ortasında bulunduğu söylenen “filhane”dir.

Altıncı Bölüm: “Edirne Şhrinde Olan Gönül Açıcı Hamamlar.” Müellif; Edirne’de eskiden otuzüç hamam olduğunu, hâlen yirmiikisinin çalışır, onbirinin de harap durumunda olduğunu söyledikten sonra çalışır durumda olan hamamlar ve tamamen harap olan hamamlar hakkında bilgi vermiştir.

Yedinci Bölüm: “Edirne Şhrinin Üç Nehri, Köprüleri, Çeşmeleri ve Bahçeleri.” Bu başlık altında ilk olarak Edirne’nin Meriç, Tunca, Arda nehirleri hakkında muhtelif bilgiler verilmektedir. Daha sonra Yeni Köprü, Saraçhane, Sultan Beyazid, Yıldırım, Yalnızgöz, Mihal köprüleri hakkında açıklamalarda bulunul-

muştur. Son bölümde Edirne’ye gelen ve dağıtılan su kaynağı anlatılmıştır.

Sekizinci Bölüm: “Edirne Şhrinin Çevresinde Olan Kasabalar.” Edirne şhrinin coğrafi konumu anlatılmış, etrafındaki kırk kasabanın isimleri zikredildikten sonra, Edirne’ye uzaklığı bir menzil olan altı kasaba detaylı olarak anlatılmıştır.

Dokuzuncu Bölüm: “Edirne’de Gömülü Olan Kutlu Şeyhler ve Bilginler.” Bu bölümde yedi isimden bahsedilmiştir. Bunlar; Şeyh Şücâdeddîn el-Karamânî, Şeyh Muslihiddîn, Şeyh Mes’ut Efendi, Şeyh Mehmed Eş-şehir-Gül Baba, Şeyh Beyazid, Şeyh Remezen Efendi, Şeyh Muslihiddîn Eş-şehir bi Cerrâhzâde hakkında bilgiler verilmiştir.

Onuncu Bölüm: “Edirne’ye Sahip Olan Büyük Osmanlı Sultanları ve Mutlu Hayatlarının Anlatılışı.” Bu bölümü, kitabın değerini artırmak için yazdığını söyleyen müellif, Ertuğrul Bey’le birlikte onaltı padişah ismi sıralamış, bunların tahta çıkışları, kısa hayatları hakkında bilgiler vermiş ve vefatları sırasında söylenen tarihleri de yazmıştır.

Onbirinci Bölüm: “Edirne Şhrine Kadı Olup, Verdikleri Kararlara Müslüman Olan ve Olmayanların Rız Oldukları Efendiler.” Abdurrahman Hıbrî, fetihten itibaren başlayıp Molla Hüsrev’in kadılık dönemine gelinceye kadar geçen doksan senelik bir zaman hakkında yeterli kaynak bulamadığını, bu sebeple Molla Hüsrev’in kadılık döneminden başladığını söylüyor. Ayrıca Edirne kadılığının, İstanbul dışında derece yönünden tüm kadılıkların en üstünü olduğunu söyledikten sonra yüzelliüç kadı hakkında bilgiler veriyor.

Onikinci Bölüm: “Edirne’de Yetişen Şairler” Müellif bu bölümde yüzbir şairin adını zikretmiş ve şiirlerinden örnekler vermiştir. Şairlerin sıralamasında tezkire yazarların sistemine uyduğunu da belirtmiştir.

Onüçüncü Bölüm: “Edirne Şhrinde Meydana Gelen Acaip Haller ve Garip Olaylar.” Hıbrî, acaip ve ilginç gördüğü dokuz tarihî olayı anlatmıştır. Sırpsındığı Savaşı, “Düzmece Mustafa” adındaki âsinin Edirne civarında öldürülmesi ve hikâyesi, Tatar Han İsyanı bunlardan birkaçıdır.

Ondördüncü Bölüm: “Edirne Hakkında Söylenmiş Şiirler.” Bu bölümde, Edirne hakkında şiir söyleyen

şairler hakkında bilgi ve şiirlerinden örnekler verilmiştir. Şairler: Mesîhî Bey, Celâlzâde Mustafa Çelebî, Ali Efendi, Nisârî, Hâtemî, Tigî Bey, Nev'îzâde Atâyî, Bahfî, Nefî Çelebî ve Nefî Çelebi'nin gazeline nazire söyleyen Şeyhü'l-İslâm Yahyâ, Kırım Hanı Hüsâm Giray, İlmî Efendi, Edirneli Nazmî, Hıbrî, Nüvîdî gibi şairlerdir.

Bu bölümün sonunda tarih düşürülmüş. Daima Allah'a hamd, peygamber ve eshabına selâm denilerek eser tamamlanmıştır.

Çeviriyi yapan Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil kitabın daha açıklayıcı olmasını sağlamak amacıyla kitabına, Abdurrahman Hıbrî'nin hayat hikâyesiyle birlikte, ölüm yılı ve mezar yeri hakkındaki yanlışları düzelterek doğru bilgileri eklemiştir.

Kitap; Kaynakça, Lûgatçe ve Edirne ile İlgili Resimler ile sona ermektedir.

Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil, bu eseri orjinal nüshasından günümüz Türkçesine aktarmıştır. Bu sebeple eserin çevirisi hakkında, çeviriye esas olan metni görmeden herhangi bir yorumda bulunmamız uygun

olmaz. Ancak şiirlerin ve Hıbrî'nin mezar taşının okunmasında bazı yanlışlıklar yapılmıştır ki bunların bir kısmının -özellikle tamlamalar- dizgi hatası sonucu olduğunu düşünmekteyiz.

Birkaç örnek verecek olursak; sayfa 17'deki "*âb ile*" şeklinde ayrı yazılması gereken kelime, dizgi yanlışlığı sonucunda "*âbile*" şeklinde yazılmıştır. Yine sayfa 52'deki şiirin ikinci mısrasındaki "*ir güre gör*" şeklinde ayrı yazılan "*irgürmek*" fiili birleşik yazılmalıydı. Sayfa 77'deki birinci tarih mısrasındaki "*Devr-i devrân âdil pâdişâh-ı dîn-i penâh*" şeklindeki okuma "*Dâver-i devrân-ı âdil pâdişâh-ı dîn-penâh*" şeklinde okunmalıdır. Sayfa 131'deki ikinci şiirin birinci mısrasında "*Oldu bir simîn berg-i 'aşkile sinem tâze dâğ*" olarak okunan mısra "*Oldu bir simîn-berin 'aşkıyla sinem tâze dâğ*" olarak okunmalıydı.

Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil bu eseriyle Edirne ile ilgili çalışmalarına bir yenisini daha eklemiştir. Eser, bu konu ile ilgilenen tarihçiler ve edebiyatçılar için önemli bir kaynak olacaktır.

BİLGE Yayın İlkeleri

1. Bu dergi hâkemli bir dergidir.
2. Yazarlar istedikleri kelime ve terimleri kullanmakta serbesttirler. Ancak, yeni kelime ve terim kullanıldığında bunların herhangi bir batı dilindeki karşılığı belirtilmelidir. Ayrıca T.D.K. İmlâ Kılavuzu'na uyulması zorunludur.
3. Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.
4. Yazarlar istedikleri transkripsiyon sistemini kullanabilirler. Dizgi imkânlarını da gözönünde bulundurarak, Türkiye'de yaygın olan transkripsiyon sisteminin kullanılması tavsiye edilir.
5. Yazılar bilgisayarda dizilmeli, disket ve kâğıt çıktısı ile gönderilmelidir. Yazımda MS Word adlı program kullanılmalıdır. Normal metin için Times fontu kullanılmalıdır. Transkripsiyon için Times'a dayalı herhangi bir font kullanılabilir.
6. Kitap tahlil, tenkit ve/veya tanıtma yazılarında eserin son yıllarda basılmış olması şartı aranmaz; edebî eserlerin tanıtma, tahlil ve tenkitlerine yer verilmez. Tanıtılan eserin bibliyografik künyesi tam olarak verilmeli, varsa, diğer baskı ve tercümelemleri de belirtilmelidir.
7. Yazarlara 16. sayıdan itibaren telif ücreti ödenmez; beş adet dergi verilir.

“İslâmî”nin Mesnevisi”

Hasan Yüksel - H. İbrahim Delice-
İ. Hakkı Aksoyak, Eski Anadolu Türkçesine
İlşkin Bir Metin: İslâmî'nin Mesnevisi,
Sivas 1996, XXII+504 sayfa.

M. Fatih KÖKSAL

Cumhuriyet Üni. Türk Dili ve Edeb. Böl.
Araştırma Görevlisi

Cumhuriyet Üniversitesi, Tarih ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri öğretim üyelerinden Doç. Dr. Hasan Yüksel, Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim Delice ve Arş. Gör. İ. Hakkı Aksoyak'ın birlikte yayına hazırladıkları eser, şairiyle birlikte, ilim ve edebiyat âlemi için kelimenin tam mânâsıyla “meçhul” idi.

Yazılış yılına ait bir işaret bulunmadığı için ilmin gerektirdiği ihtiyatla yaklaşan yazarlar, eserin 14. veya 15. yüzyıla ait olabileceğini, ama her hâlükârda Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olduğunu bildiriyorlar. Bu döneme ait bir eserin, edebî değeri bir yana, dil tarihi açısından ne denli önemli olduğu ortadadır. Hele bugüne kadar hiç bir kaynakta adından bahsedilmemesi, eserin önemini bir kat daha artırmaktadır.

Tek nüshası Doç. Dr. Hasan Yüksel'in kütüphanesinde olduğu bildirilen eserin yazarlarını bu mühim görevi üstlenerek İslâmî ve eserini edebiyat ve dil tarihimize kazandırmalarından dolayı tebrik etmek, Türkolojiyle uğraşan herkes için bir görev olsa gerek.

“Güzel mazrufları güzel zarflarda görmek” iştiyakımızın yahut hakkımızın taşra matbaalarında ihlâl edildiğine öteden beri alışmışızdır. O yüzden, kapağında kâğıdının kalitesine, baskısından cildine kadar hiç bir tarafı için müsbet tek söz söyleyemeyeceğimiz “zarf”ı bir yana koyup “mazruf”a geçelim.

Eser, iki sayfalık kısa bir “Giriş”ten sonra beş ana bölüm halinde hazırlanmış. İlk bölümde “Edebî İnceleme” (s.1-39), ikinci bölümde “Gramer İncelemesi” (s.41-85) bulunuyor. “Metin”in 86-291. sayfalar arasında yer aldığı eserde “Dizin” de hazırlanmış (s. 293-380). Son bölümde de metnin orijinalini görmek isteyenler için “Tıpkıbasım” ilâve edilmiş (s. 381-503).

Sayın Yüksel, Delice ve Aksoyak, eserin tamamen meçhul şairi İslâmî ile ilgili olarak bize bir bilgi -hakkı olarak- veremiyorlar. Bu, bugün için ancak metinden çıkarılacak ipuçlarıyla mümkündür ama İslâmî metinde de kendini ele vermiyor. Eserin yazıldığı dönemle ilgili olarak yazarlar, “İslâmî'nin elimizdeki mesnevisinin de dinî inançların sarsıldığı ve halka ehl-i sünnet akidesinin telkin edilmesi gereğinin doğduğu bir dönemde kaleme alındığını söyleyebiliriz.” (s.XX-XXI) demektedirler.

Herhangi bir yerinde ismi bildirilmeyen eser için yazının başlığında da ifade ettiğimiz gibi nasihat kitabı veya “nasihat-nâme” demek mümkün. Eserin, ilk bakişta bir mesnevi görünümünü vermekle beraber farklı vezinler kullanılmış olması, hele hele kıt'adan gazele kadar değişik nazım şekillerini içinde barındırıyor olmasından dolayı “mesnevi” olarak adlandırılmaması daha doğru olurdu.

Devrin umumî özellikleri çerçevesi içinde eserin oldukça sade bir dili olduğu söylenebilir. Bilgisayar teknolojisinin imkânlarının her türlü ilmî çalışmada olduğu gibi metin neşrinde de ne kadar önem kazandığını, işleri nasıl kolaylaştırdığını bu çalışmada da görüyoruz. Sayın araştırmacılar, eserde -dizinde madde başı olarak gösterilen- toplam 2895 kelime bulunduğunu, bunların %47.7'sinin Türkçe, %41.2'sinin Arapça, %9.8'inin Farsça ve %1.3'ünün de karışık dillerden birleşik kelimeler olduğunu tespit etmişler. Ancak yeri gelmişken hemen şunu söylemek gerekir ki, bilgisayar, sağladığı bütün kolaylıkların yanısıra dikkat edilmediği takdirde bazı sıkıntıları da beraberinde getirebiliyor. Meselâ eserdeki bütün “İslâmî” kelimelerinin “koyu” yazılması istendiğinden olsa gerek, “Giriş”teki “...kimlikleri İslâmî bir renge bürünenler..” “...İslâmî bir anlayış..” (s.XIX), “...şairin İslâmî konularında bilgi sahibi olduğunu söyleyebiliriz” (s.3) gibi yerlerde de kelimenin koyu yazılması bunun basit bir misâli. Ayrıca, aşağıda temas edeceğimiz “dizin” ve vezinle ilgili bazı aksaklıkların önemli kısmının da aynı sebepten kaynaklandığını kolayca tahmin edebiliriz. Bütün bunlar, bu makineden faydalanırken aynı zamanda ne kadar dikkatli olunması gerektiğini ortaya koyuyor.

“Yaratılış, meslekler, kabir azabı, kıyamet, peygamberler, Ashâb-ı Kehf, cennet-cehennem...” gibi dinî kavramları halka öğretmek maksadıyla yazıldığı

belli olan eserde tasavvuf terminolojisi de yoğun bir şekilde yer alıyor. Klasik mesnevilerde yer alan tevhid, na't, münâcât, padişaha övgü, yazılış sebebi gibi bölümlerden hiç birinin mevcut olmadığı, sadece sonunda dua bulunan bu nasihat kitabı 3574 beyitten oluşuyor. Kâinâtın ve insanoğlunun yaradılışının, ana rahminden başlayarak ölümüne kadar insanın geçirdiği evrelerin ve bu evrelerdeki genel özelliklerinin anlatıldığı yaklaşık ilk bin beyitte düzenli bir sıranın takip edildiği görülüyor. Daha sonra fasıldan fasıla, konudan konuya geçen İslâmî, yukarıda belirttiğimiz konuları bir öğütçü edasıyla anlatıyor.

Metnin ortaya konmasıyla ilgili şunları söyleyebiliriz. Eski metinlerle uğraşanların gayet iyi bilecekleri gibi metin neşrinde hata yapmamak imkânsız gibidir. Hoşgörünün ve özellikle de ilmin -çizilmemiş- sınırlarını zorlamamak kaydıyla bu hataların olması tabiidir. Bu yayımla ilgili olarak hatalı okumaların böylesi zor bir metin için yok denecek kadar az olduğunu söyleyebiliriz.

Bizim bu yazımız tenkid maksadıyla kaleme alınmadı. Ancak metnin teşkili ve tespitiyle ilgili katılmadığımız noktaları ifade etmenin de, böyle bir tanıtım yazısının çevrevesine dahil olması, hattâ bütün tanıtım yazılarının, ilim adına -ucu zülf-i yâre de dokunsa- övgü ve tasdik levhaları olmaktan çıkarılması gerektiğine inanıyoruz. Bunların "tenkid"den ziyade "tespit" ve "teklif" olarak düşünüleceği inancıyla, görüşlerimizi başlıklar halinde sunuyoruz.

1. Metnin Teşkili

Eski harfli metinlerin teşkil ve tespitinde görülen karışıklık, üzerine yazılan bir çok yazıya rağmen sürüyor ve süreceğe de benziyor. Bu karışıklık ve farklılığın bir yığın yönü olmakla beraber, temelde -sanki ortaya konan metnin sahibi böyle bir ayırımı gözeterek yazmış gibi- neşreden dilci veya edebiyatçı oluşuna göre ortaya çıktığı görülmektedir. Büyük harfin hiç kullanılmadığı metnin bızce gereksiz bir yığın tirelemeye boğulması da böyle bir anlayışın tezahürü olsa gerek. "Metni Kurarken İzlenen Yol"da (s. XV) bazı tercihler izah edilmiş. Bunlardan biri, aslı "p" ve "ç" olduğu halde metinde "b", "c" olarak yazılan kelimelerin metinde geçtiği şekliyle aktarılması, böylece metne sadık kalınmasıdır. "Ağaç" kelimesinin metne sadık kalmak adına "ağac", hele -up, -üp gerundiumunun -ub, -üb yazılması ne derece doğrudur, tartışılır.

Ama işin başında izah edildiği için bu tercihe saygılı olmak gerekir. Fakat "da, de" bağlaçlarının imlâsına kesinkes katılmadığımızı belirtmeliyiz. Bu bağlaçların imlâsıyla ilgili bir açıklama yapılmamış. "da, de" bağlacının ayrı yazılmasının imlâmızda en fazla yüz yıllık bir geçmişi var. Yani, eski metinlerde bu bağlaçların ayrı yazılması söz konusu değil. Ayrı yazım, -eserde de görüleceği gibi- bir kurala bağlı kalmaksızın, tesadüfen olmaktadır. Halbuki metin kurulurken, kelimeye bitişik yazılanlar "sevğüsü-de" şeklinde çizgiyle ayrılırken ayrı yazılanlar "bunların da" şeklinde yazılmış. Üstelik eski yazı metinde kelimeye bitişik yazılan "da, de"ler bağlaç sayılmamış olmalı ki, "Dizin"de yer verilmemiş.

Metnin kuruluşunda "metne sadakat"ın esas alındığı anlaşılıyor. Ancak bu sebeple bazı hataların ortaya çıktığı görülmektedir. Meselâ 711. beyitte "zevk" kelimesinin sonundaki "vav" harfinin metinde sehven yer aldığı açıkça belliyken nüshaya uyarak kelimeyi "zevku" diye yazmak bir anlam ifade etmediği gibi vezni de bozmuş. Yine aynı şekilde "geç-" fiilinin nüshada "geçe" yerine "cim" harfi ile "gece" şeklinde yer alması ve neşre bu şekilde aktarılması, bu aktarmanın "Dizin"e de aynen yansımaları ve kelimenin "gece" mânâsına dönüşmesi sonucunu doğurmuştur.

Bazı kelimelere anlam verilememesi, metinde geçtiği yerden hemen sonra konulan soru işaretiyle belirtilirken, bir kısmının anlaşılmadığı "Dizin" kısmına konan soru işaretleriyle belirtilmiş.

2. İnceleme Kısmı

Eserin inceleme kısmı "Edebî İnceleme" ve "Dil İncelemesi" olmak üzere iki bölüm halinde hazırlanmış. "Dil" kısmı ilgi alanımız dışında kalıyor. "Edebî İnceleme"yle ilgili olarak yapacağımız tenkid, çalışmanın geneliyle ilgili düşüncemiz paralelinde olacaktır. Çalışmanın "Metin" kısmını olağanüstü gayret ve titizlikle ortaya koydukları apaçık belli olan arkadaşlarımızın aynı itina "İnceleme" ve "Dizin" için de göstermeleri beklenirdi.

40 sayfa tutan "Edebî İnceleme"nin yarısı konunun özetine ayrılmış. Bu yorucu çaba acaba gerekli miydi? Başka bir ifadeyle "âdeta beyit beyit nesre çevrilmiş" bu kısmı okumaya tahammül gösterenler zaten metnin tamamını okumaya talipliler olmayacak mıdır? Özet, incelemenin yarısını işgal ederken, elimizde bu tek eseri bulunan şairin edebî yönünü tespit için çok mühim

olan “edebî san’atlar”dan hiç bahsedilmemesi bizce bir eksiklik. Yine “vezin” ve “kafiye” bahislerinin daha ayrıntılı ele alınması aynı sebepten dolayı elzemdi. Meselâ mutlaka bir buçuk hece değerinde olması gereken yüzlerce kelimenin bir kapalı hece sayılması, zihafaların çok görülmesi, vezinle ilgili olarak mutlaka bahsedilmesi gereken noktalar. Aynı zamanda nüshanın imlâ özelliği olan -az sayıda da olsa- “med”li hecenin harekeyle gösterilmesi de zikredilmeliydi. İmlâ bahsinde içses ve sonseste “e” için “elif”in kullanılması ifade edilirken bunun vezinle ilgili olduğu, bu yazımın, sesin kapalı hecelere tekabül ettiği kelimelerde yapıldığı belirtilmeliydi.

3. Vezin

Eser, zaman zaman farklı kalıplar kullanılmakla beraber genellikle “fâ’ilâtün fâ’ilün” öteki “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün” olmalıdır. Bunun elbette dalgınlıktan kaynaklandığına şüphe yoktur.

Mısralardaki vezin bozuklukları, dipnotlarla gösterilmiş. Belirtilenlerin dışında şu mısraların vezinleri de bozuktur: 1047b, 1159b, 1524b, 1531a, 1723b, 2488b. “Vezin tutarsız” şeklinde dipnot düşülen bazı beyitlerin de (3447b, 3518b, 3572a) vezinlerinde hata olmadığı görülüyor.

4. Metin

Metnin kuruluşunda bazı mısralarda, metindeki imlâsı o şekilde olmadığı halde vezne uygunluk sağlamak için metin tamiri yapılırken (3168a’da “adına anun”, “adın’anun”), bu, bazı mısralarda uygulanmamış. Meselâ yukarıda vezninin bozuk olduğunu bildirdiğimiz 1159b mısrasında geçen “ola ata” ibaresi de aynı yolla “ol ata” yazılabilirdi.

Arapça ve Farsça kelimelerin uzun vokallerinin, kısa heceye tekabül edince vezne uydurularak kısa gösterilmesi konusunda bir birlik görülüyor. Bu aslı uzunlukların bazen uzun, bazen kısa gösterildiği dikkat çekmektedir. Metinle ilgili son olarak yanlış okunduğunu tespit ettiğimiz bazı kelimeleri ve doğru okunuşlarını veriyoruz: *yarasın* (fiil olarak düşünülmüş)=yâresin 94; *kıyâfet*=kıyâmet 217; *keşfi sudur* (su)=keşf-i sudûr 532; *göre*=gör e (seslenme edatı) 1049, 1350, 1752, 2592; *mü’min*=mü’minîn 1136; *nedirsen*=ne-dir sen 1503; *mevti hâlikdür*=mevt-i hâlikdür 2393; *kün toğusuna* (kün: “ol” emri olarak düşü-

nülmüş)=gün toğusuna 2857; *gün*=kün 3554, 3567.

Bunların dışında kalan yanlışlıklar (iblis-(i) = iblisi 141; dîni islâm=dîn-i islâm 647; ölüm=ölürem 1458; ider= ne ider 1590; ayda=aydı 1602; kıssasın=kıssasını 3102...gibi) dalgınlıktan doğan yanlışlıklardır.

Metnin okunuşuyla ilgili iki hususa daha dikkat çekmek istiyoruz ki, ikisi de vezinle ilgilidir. 1104-1112. beyitler arasında yer alan gazel şeklinde yazılmış “sen” redifli metnin kafiyelerini oluşturan ve tamamı “âı”la biten (kur’ân, merdân, bürhân...) kelimelerin altındaki hareketler harf sanılarak metne dahil edilmiştir. Halbuki bu, metnin imlâ özelliklerinden biridir ve şair -veya müstensih- o hecedeki “medd”i göstermek için hareke kullanmıştır. Yani kelimeler “kur’ânı, merdânı, bürhânı..” değil, “kur”ân, merdân, bürhân..” olmalıdır. Metnin sonunda yer alan “duâ”nın redifi olan ve kitaba “hakı-y-içün” şeklinde aktarılan kelimelerin tamamı “hakı-y-çün”dür. Vezin öyle gerektirdiği gibi nüshadaki imlâ da o şekildedir.

5. Dizin

“Dizin”de yer alan kelimelerin ekleri gösterilirken bugüne kadar hiç tesadüf etmediğimiz bir metod uygulanmış ve ekler ilk harflerine göre sıralanmış. Anlaşılan “bilgisayar teknolojisi”nden istifade edilmiş.

Dizinle ilgili bir eleştirimiz daha var. Okunuş doğru olmakla beraber bazı kelimelere yanlış anlam yüklediği “dizin”den ortaya çıkıyor. 1777. ve 3077. beyitlerde geçen “koç- : sarıl-” anlamındaki “koca koca” ikilemelerine “ihtiyar” anlamı verilmesi, 87. beyitteki “bekleyeme-” anlamına kullanılan “Oluma-” fiilinin “olama-” olarak algılanması, metinde bir çok yerde geçen ve “vaktâ ki: ne zaman ki” demek olan “vakti, vakti ki” kelimelerinin (824, 967...) anlaşılammış olmasından dolayı -i’nin Türkçe bir ek gibi gösterilmesi kabilinden hatalar tespit ettik. Tesadüfen baktığımız bazı kelimelerin “Dizin”de yer almadığını da gördük (sûret, düz 1145 gibi).

Beş başlık altında topladığımız ve önemli gördüklerimizi buraya aktardığımız bu tespitler, yaklaşık 3500 beyitlik bir eserin neşrinde “hiç” mesabesinde. Her türlü övgünün fevkinde olan bu çalışmanın sahiplerini candan kutluyor, dil ve edebiyat sahasında çalışan ve meraklı olan herkese eseri ısrarla tavsiye ediyoruz.

“Kardeş Mutfaklar Türk Dünyası Yemeklerinden Örnekler”

Kâmil Toygar - Nimet Berkök,
Kardeş Mutfaklar Türk Dünyası
Yemeklerinden Örnekler
(Azerî-Kazak-Kırgız-Özbek-Türkmen),
Ankara 1997, 211 sayfa.

Aynur MAEMEROVA

G.Ü.Sosyal Bilimler
Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

Sabah Gazetesi'nde yayımlanmış olan 29 Ekim 1997 Çarşamba günü Can Ataklı'nın yazısına gözüm takıldı: “Atatürk gibi zevk sahibi lider azdır.” Bu yazıda Atatürk'ün yemek zevkenden, İsviç Kralı'nı ağırladığı sofradaki yemeklerden bahsedilmiştir. “Seçilen yemekler bir yabancıyı şaşırtacak kadar zengindir” ifadeleri dile getirilmiştir. Bu duygular içerisindeyken keşke İsviç Kralı'nı bir de gelenekli Türk Dünyası mutfağındaki bol çeşitlilikle tanıştırsaydık, eminim unutamayacağı damak zevkini tatmış olurdu, diye düşündüm. Bu düşünceden hareketle elim geçen bir yayını sizlere duyurmak istedim.

Tanıtmak istediğim kitapta da Türklerin yemek kültürüne ait bilgiler, damak zevkleri ele alındığından bu yazıyı okuduktan sonra böyle bir yayının varlığını sizlerle paylaşmak istedim.

Kitabın Sunuş bölümünde bu çalışmada Türk Dünyasında yer alan topluluklar beslenme ve mutfak kültürlerini ana çizgileriyle tespit edip her birinden örnekler vererek birbirleriyle tanıştırmaya çalışacağı vurgulanmaktadır.

Tanıtmamı yapacağımız bu kitap, Sunuş bölümüyle başlıyor. Bu bölümde, S.S.C.B.'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Türk Dünyası ile yeni ilişkilerin kurulması ve ilişkilerin “kültürel duyarlılı-

ğı” aşması gerektiği belirtilmektedir. Yakınlaşma ve kaynaşma esnasında beslenmenin önemli rolü olduğundan ve kitabın iki önemli hususa dikkat edilerek hazırlandığından söz edilmiştir. Bunlardan biri mutfak kültürü ve yemek tarifleri, diğeri ise eski ve millî yemeklerin seçilmesine özen gösterilmesidir (s. 7-10).

“Azerî Mutfağı” bölümü iki alt başlığa ayrılarak incelenmiştir. Bunlardan birincisi Azerî Mutfak Kültürü Üzerine Notlar. Burada Azerbaycan'ın başkenti, nüfusu, para birimi, yüzölçümü, ortalama hayat süresi, şehirleri, komşuları, önemli nehir ve gölleri, iklimi, tabii kaynakları gibi genel bilgiler verilmiştir. Azerî mutfağının en önemli özelliğinin çeşit zenginliği ve tabii malzemelerden meydana geldiği belirtilmiştir. 16. yüzyılda Azerbaycan'a seyahat eden İngiliz asıllı seyyah Antoni Cenikson'un kendisine ikram edilen 290 çeşit Azerî yemeğini birarada görmesinden duyduğu hayret ifade edilmektedir.

Azerî mutfağının sözü edilen bu zenginliğinin bütün yıl boyunca taze sebze ve meyvelere sahip olmasından, değişik pişirme tekniklere sahip kap-kacakların çokluğundan, komşu ve kardeş halkların mutfaklarının etkisinden kaynaklandığı vurgulanmaktadır.

Azerî yemeklerinin halk tababetiyle yakın ilişkisi olduğu ve bazı yemeklerin hangi hastalıklara iyi geldiği açıklanmıştır. Meselâ; **kellepaçanm** ses telleri tahrişi, öksürük vb. üst solunum yolları rahatsızlıklarına iyi geldiği belirlenmiştir.

Azerî mutfağında genellikle kullanılan koyun etinin yanında dana ve kanatlı hayvanların etleri **bastırma, kavırma, kurutma** kışık olarak hazırlanmaktadır.

Ayrıca sofraya evin en büyüğünün sofraya oturup yemeğe başlaması, sabah kahvaltısı, çay sofrası ve özel gün yemekleri gibi unsurlarla açıklanarak bu kültürün önemine değinilmiştir.

En sonunda da Azerî mutfak kültürünün Türkiye ile paralellikleri özetlenmiştir. Bazı yemeklerin fotoğrafları da verilmiştir (s.13-24).

Azerî Yemeklerinden Örnekler adlı ikinci alt bölümde ise, yemek tarifleri sunulmuştur (s. 25-26).

“Kazak Mutfağı” bölümü de Kazak Mutfak Kültürü Üzerine Notlar (s. 59-68) ve yemek tarifleri verilen Kazak Yemeklerinden Örnekler (s. 69-98) adlı alt bö-

lümelerden oluşmaktadır.

Birinci alt bölümde, Kazakistan'la ilgili temel bilgiler sunulmaktadır. Köy ve şehirli Kazakların mutfak kültürünü, beslenme alışkanlığını aynı derecede korudukları anlatılmıştır.

18-20. yüzyıl Kazak mutfağındaki yemeklerin Sadık Kasımanov'un tespitleriyle ana türlerine göre tasnifi verilmiştir.

Bu alt bölümde de Kazak sofrasıyla ilgili 6 fotoğraf yer almaktadır.

Kazak Yemeklerinden Örnekler (s. 69-78) alt bölümünde çorbalar, et yemekleri, hamur işleri, süt ve süt ürünlerinin tarifleri verilmiştir.

"Kırgız Mutfağı" bölümündeki Kırgız Mutfak Kültürü Üzerine Notlar (s.99-108) alt bölümünde de diğer alt bölümlerde olduğu gibi genel bilgiler verilmiştir. Yoksul ve orta halli köylülerin beslendiği sulu yemekler ve **aşkabak** adı verilen kabak türünden yapılan yemeklerin bulunduğu belirtilmiştir. Süt ve süt türevlerinden yapılan yemekler, ekmek çeşitleri, tahıl ürünlerinden yapılan besinler ve çay hakkında bilgiler verilmiştir. Kırgız sofrası kültüründe et yemeklerinin ağırlık taşıdığı ve birçok kültür unsurunu beraberinde getirdiği belirtilmektedir.

Kırgız Yemeklerinden Örnekler alt bölümünde de yemek tarifleri verilmiştir (s.109-128).

"Özbek Mutfağı"nın Özbek Mutfak Kültürü Üzerine Notlar (s. 129-138) alt bölümünde genel bilgiler verilmiş ve Orta Asya Türk mutfak geleneğinde Özbek mutfağının önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiş, ününün diğer kültürlerle de yansıdığı dile getirilmiştir. Özbek sofrasındaki meyvelerin, et, süt gibi temel besinlerin ve çayın önemi vurgulanmıştır. Özbek yemeklerinde diğer Türk topluluklarına nazaran daha çok baharat kullanıldığı ve baharat çeşitleri yöreye göre açıklanmıştır.

Özbek Yemeklerinden Örnekler ise 139. sayfadan 170. sayfaya kadarki alt bölümde verilmiştir.

"Türkmen Mutfağı" bölümü de diğer bölümlerde olduğu gibi iki alt bölümden oluşmaktadır. Birinci alt

bölüm olan Türkmen Mutfak Kültürü Üzerine Notlar'da (s. 173-182) genel bilgiler verilmektedir. Ayrıca ekmek ve ekmek çeşitleri, çay, süt ve türevleri, av hayvanları, sebzelerden bahsedilmektedir.

Türkmen Yemeklerinden Örnekler alt bölümünde (s. 183-213) yemek tarifleri verilmektedir.

Kitabın sonunda Kaynaklar bölümü (s. 214-218) ve Dizin bölümü (s. 219-221) yer almaktadır. Alfabetik sıraya göre yemek adlarından meydana gelen Dizin bölümü okuyucular açısından rahatlık sağlamaktadır.

Kâmil Toygar ve Nimet Berkok'un hazırlayıp bize sunmuş olduğu kitapta, baharın gelişinden ve tabiatın canlanışından haberdar eden Nevruz Bayramı'ndaki **Nevruz çorbası**, **Ramazan ziyafeti**, **Kurban'daki kuırdak** (kavurma), **beşparmak** (et ve hamur yemeği), **etli pilav**, **kazı**, **kımız**, **şekerbura** gibi burada sıralamayacağımız yemek çeşitliliğini bulacaksınız.

Kitaptaki malzemeler tatlı kaşığı, su bardağı, kahve fincanı gibi pratik ölçülerle verilmiştir. Ayrıca yemek tarifleri fotoğraflarla zenginleştirilmiştir. Bilgilerin Türk Cumhuriyetlerini yakından, yani mutfak kültüründen tanımak isteyenler için hem yemeklerin kolay hazırlanışı, hem de Türkiye mutfağında bulunan malzeme açısından uygun olduğunu görüşünderiz.

Özellikle kültürün önemli bir unsuru olan yemeklerin ayrıntılı olarak sunulduğu ve diğer kültür öğelerinin de tanıtıldığı bu tür yayınların Türk Dünyasının ortak değerlerini birleştirmesi açısından önem taşıdığıni vurgulamak gerekmektedir.

Her evin kütüphanesinde ve mutfağında bulunması gereken bir kitap hazırlayarak Türk Halklarının damak zevklerini tanıttıkları ve Türk Kültürüne katkıda buldukları için Kâmil Toygar ve Nimet Berkok'a şükranlarımızı sunar ve bundan sonraki çalışmalarında başarılarının devamını dileriz.

Böyle yayınlarda Türk mutfağı gibi her bir maddi ve manevi kültür unsurumuzun Türk Halklarını tanıttıcı, birleştirici, kaynaştırıcı olacağı düşüncesiyle daha yoğun ve ayrıntılı olarak ele alınmasını kültür tarihimizin zenginliğinin vurgulanması adına temenni ediyoruz.

Bir Bilinç Meyvesi: “Arış”

Kültür bir insan topluluğunun kendi tarihî tekâmülü konusunda sahip olduğu şuur demektir. O suretle ki bu insan topluluğu bu tarihî tekâmül şuurunu atfen varlığını devam ettirme azmi gösterir ve gelişmesini sağlar.”

UNESCO kültürü böyle tanımlıyor. Bu tanım açıkça gösteriyor ki tarih şuurunu; geçmişini tanıma, bilme ve sahip çıkma, insan topluluklarının varlıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli dinamikleri harekete geçiriyor, onlara bir ivme kazandırıyor.

Kültürün en önemli unsurlarından olan sanat da insanların duygularını, düşüncelerini, inançlarını, estetik duyarlılıklarını, kısacası dünya görüşlerini somutlaştırmış, kavranabilir tasavvurlar olarak gözlerimizin önüne seriyor ve bizlere geçmişimizi tanıtıyor. Öyle ki, atalarımızın dünyayı algılayış biçimlerini, yorumlarını bugüne iletmede bazen yazılı kaynaklar sanat eserinin yanında aciz kalıyor.

Bu açıdan yaklaştığımızda görüyoruz ki, sanatımızı öğrenmek, anlamak, sevmek tarih şuurumuzu güçlendirir, bu konuda var olan duyarlılığı bilince dönüştürebilir. Tarih şuuruna sahip insanlar elbetteki kendi geçmişlerine ait olan sanat yaratmalarını koruyacak, sahip çıkacak, dünyaya aktaracak, yarınlara taşıyacak ve böylelikle kültürlerinin devamlılığını sağlayacaklardır.

Ne yazık ki, bu şuurun verilmesindeki yetersizliklerimiz, örgün eğitimdeki bilinçsiz programlar ve kitaplar kültürel değerlerimizin yavaş yavaş elimizin altından kayıp gitmesine sebep oluyor. Estetik ve işlev yönünün yanı sıra ülkemizin tanıtımındaki rolü ve iktisadi boyutlarıyla da kültürel kimliğimizin en önemli parçalarından olan halı ve dokumalarımızın zaman zaman başka çevrelere mal edilmesine yahut yurt içinden veya dışarıdan gelen siparişler doğrultusunda, ya da sadece üretmiş olmak isteği ile veya ekonomik sebeplere yenik düşüp yozlaştırılmasına seyirci kalmamız da bundan olsa gerek.

Toplumsal duyarlılığı bilince dönüştürme gerekliliği; kültürel kimliğine sahip çıkan, tarih şuuruyla donatılmış bir toplum yaratma isteği; kültürel mirası koruma kararlılığını bütün bir topluma mal etme ihtiyacı. Bu noktada *Arış* gibi bir süreli yayının hayata geçirilmesini zorunlu kılıyor. Çünkü bu dergiyi çıkaranlar biliyorlar ki o bilinci halka yaymanın en kestirme yolu yayın yapmaktır. Bizim olana sahip çıkmak ve toplumdaki şuurun seviyesini yük-

Dr. Azize AKTAŞ-YASA

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

seltmek *Arış* (*Üç Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*)'nin en önemli varlık sebebi. Ancak *Arış*'in tek amacı bu değil tabii ki ...

Bilimsel alandaki eksikliklerimiz akademik çevrelerce çok iyi biliniyor. Neredeyse her ilçemizin, köyümüzün, hatta ilimizin halı dokunan bir merkez olduğu ülkemizde bu merkezlerin tespiti henüz tamamlanmamış, yörelerimize ait motiflerin tespit ve tescili bitirilememiş, katalogları yapılmamış. Dünya müzelerinde mevcut halı ve dokumalarımızın kataloglanması, yurt dışına kaçırılan ve çeşitli müzelerde sergilenen halılarımızın adresi için gerekli girişimlerin başlatılması düşüncesi ise temenni seviyesinde kalmış. Yine biliyoruz ki, bu konudaki tüm zenginliğimize rağmen tespit ve tescile dayalı sistemli çalışmalar olmadığından, dolayısıyla gelenekli hafızayı canlı tutacak arşivler bulunmadığından halı dokuyucuları ve dokutucuları desen bulmakta zorluk çekiyor; üretilen çözüm yolları ise halı sanatımızı olumsuz yönde etkiliyor.

Arış'in bu konuda bilim adamlarının bilgi birikimlerini bir araya getirerek, onların orijinal araştırmalarını yayınlayarak bugüne kadar tanınan veya tanınmayan örnekleri ilgililere sunarak halı merkezleri ve motiflerinin tespitine ve tesciline katkıda bulunacağını umuyoruz. "Koleksiyonlardan" köşesini açmamız, müzelerde ve şahıs elinde bulunan özel koleksiyonlara yer vermemiz bu yüzdendir. Ayrıca bu köşede sunduğumuz koleksiyonlara ait parçaların halı ve düz dokuma yaygılar konusunda çalışma yapanlar için değerlendirme malzemesi olacağı kanısındayız. Yine dergimizin herhangi bir köşesinde yayınladığımız veya yayınlayacağımız halı fotoğraflarının da dokuyucu ve dokutucular için sonradan raporlarına ulaşabilecekleri bir arşiv teşkil edeceğini düşünüyoruz.

Bilimsel alandaki bir başka eksikimiz yıllardır dile getirilen sözlük ihtiyacı. Bir sözlük ihtiyacının varlığında birleşmesine, tüm iyi niyetli çabalara rağmen Türk dokuma ve tekstil sanatını konu alan bir sözlük henüz mevcut değil. Ortak bir halı terminolojisi oluşturulamamış, Anadolu ağzlarındaki halı, kilim, keçe, cicim ve pala s sanatlarımızla ilgili kelimelerin tamamı derlenmemiş. Bu konudaki çalışmaların alanda yapılması kelimelerin etimolojisi üzerinde de durulması gerektiği düşünüldüğünde ve halı merkezlerinin yoğunluğu göz önüne alındığında bu tür çalışmaların ne kadar zahmetli olduğu ve zaman gerektirdiği açık. Bunun için *Arış* açtığı "Sözlük" köşesi

ile bu konuda yapılan çalışmaları zaman kaybetmeksizin okuyucularına ulaştırmayı hedefliyor ve sahada çalışanların, araştırma yaptıkları yörelerde konuyla ilgili olarak derledikleri kelime ve terimleri, örneklerini yayınladığımız şekilde makale haline dönüştürüp göndermelerini bekliyor.

Halı, dokuma ve işleme sanatlarımıza ait kitap, makale ve bildiri olarak sunulmuş pek çok yayın mevcut. Yayınların künyelerini toplu halde bulabileceğimiz bibliyografya denemeleri de yapılmış. Ancak bunların yayma hazırlanma tarihleri itibarıyla de bugün için yeterli olduklarını söylemek mümkün değil. Bu sebeple kapsamlı ve son yayınlarında içine alan bir bibliyografya çalışmasının -yayılanmış çalışmaların künyelerine toplu olarak ulaşmak bakımından- bu konuda tez yapan öğrenciler, araştırma yapan bilim adamları ve söz konusu sanatlarımıza gönül vermiş meraklılar için son derece yararlı olacağına inanıyoruz.

En önemlisi, Avrupa ve Amerika'da halı ile ilgili bir kaç dilde süreli yayın yapılmasına karşılık ülkemizde Türk halısının ve dokumalarının bilimsel bir platformda ele alındığı, yurt dışına açılan, dünyaya ulaşan bir derginin yokluğundan kaynaklanan eksikliğin giderilecek olması.

Pek çok kişinin böyle bir derginin gerekliliği fikrinde birleşmesine, bu konuda iyi niyetli çabalar gösterilmesine rağmen süreli ve ciddi bir yayının *Arış*'a kadar hayata geçirilemediğini tekrarlıyor ve bunu başarmanın haklı gururunu taşıyoruz.

El halıcılığımızın, büyük bir iş ve istihdam sahası olduğu düşünüldüğünde, kırsal kesimlerde yılın büyük bir bölümünü boş geçiren köylerde, yeterli sanayi tesisleri bulunmayan, iş imkânları kısıtlı, gelişmekte olan şehirlerde ne kadar önemli bir istihdam alanı yaratacağı açık. Bu saha marjinal iş gücü olarak tanımlanan genç kızlarımız ve ninelerimize de iş imkanı sağlayarak onlara aile bütçesine olduğu gibi ülke ekonomisine de katkıda bulunma imkanı verecek.

Yine el halıcılığı geleneğimizin canlandırılarak kaliteli üretimin artırılması ülkemizin ihracaatına önemli katkılar sağlayacaktır. Ancak uluslararası piyasalardaki kıyasıya yarış, iş gücünün ucuz olduğu ülkelerin Dünya piyasalarında yarattığı haksız rekabet, halılarımızın orijinal kimliklerini ekonomik değerlerine paralel olarak korumasını her geçen gün biraz daha zorlaştırıyor. Çünkü

halı dokuyucularını ve bu işin ticaretiyle uğraşanları asıl ilgilendiren piyasalarda alıcı bulacak mal üretmek. Kuşkusuz *Arış* bu konuda da üzerine düşeni yapıyor. “Halıcılardan Yankılar” köşemizde halı sektörünün sorunlarını gündeme getiriyor, onların sesi olmaya ve bu sesi ilgili mercilere duyurmaya çalışıyor ve halı sektörü için bir haberleşme ortamı yaratıyor. Aynı zamanda sektör için yürütülen çalışmaları gerektiğinde duyurarak yerel yönetimlere ve müteşebbislere bu konuda yapabilecekleri hususunda örnekler sunuyor.

İlk sayıdan itibaren Yayın Kurulu bilimsel faaliyetleri ve yürütülen projeleri haber olarak okuyucuya ulaştırma-ya çalışıyor, konuyla ilgili yayınları tanıtıyor.

Kıscacası *Arış* geniş bir yelpaze içinde halı sanatı ile ilgili araştırmaları, yürütülen projeleri, gerçekleştirilen atılımları, önündeki engelleri aşarak, büyük bir sorumlulukla bir araya getirip okuyucuya sunmaya çalışıyor. Aralarında olmaktan zevk ve gurur duyduğum dörtlü çetenin heyecan ve gayretlerini destekleyen Başkanımız Prof. Dr. Sadık Tural’a teşekkür etmemi anlamakta güçlük çekene rastlanabilir. Onlara deriz ki; Siz böyle bir yayına öncülük ettiniz mi, bu yolda heyecanı olanlara maddî ve manevî bakımdan arka çıktınız mı?

Arış’ın 3. sayısı ise yine nefis bir baskı ve zengin içerikle okuyucusuyla 1 Aralık’tan beri buluşuyor.

Danışma Kurulunda Prof.Dr. Oktay Aslanapa, Prof.Dr. Nejat Diyarbakirli, Prof.Dr. Beyhan Karamağaralı, Prof.Dr. Önder Küçükerman, Prof.Dr. Selçuk Mülayım, Prof.Dr. Bekir Deniz ve Dr. Nazan Ölçer’in, Yayın Kurulunda ise Başkanımız Prof.Dr. Sadık Tural’ın, Dr. Azize Aktaş-Yasa, Serap Leloğlu-Ünal, Şebnem Ercebeci ve Erol Kalender’in bulunduğu derginin bu sayısında Editörlüğü Şebnem Ercebeci üstlendi. Şebnem Hanım’ı bu sayıdaki gayret ve başarısından dolayı kutluyoruz.

3. sayımızda okuyucularımıza yine birbirinden değerli makaleler sunuyoruz.

Bu sayının ilk makalesi Yüksek Kurum başkanımız Prof.Dr. Reşat Genç’e ait. Sayın Genç “Kaşgarlı Mahmud’a göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri” isimli makalesinde Kaşgarlı Mahmud’un söz konusu eserinden hareketle Türklerde dokumacılığın safhalarını, bu konudaki terim ve bu terimlerin günümüzdeki karşılıklarını ele alıyor. Makalesinin sonunda ise, Türk-

lerde dokumacılığın tarihinden söz edeceklerin Divan-ı Lûgat-ı Türkü görmeleri gereğine dikkat çekiyor.

“Türk Halı Sanatının Tarihi Gelişmesi” konulu makalesinde Prof.Dr. Oktay Aslanapa ile halı sanatımızın başlangıcından bugüne kısa bir gezinti yapıyoruz.

Prof.Dr. Beyhan Karamağaralı’nın kaleme aldığı “Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine” isimli makalede halı ve kilim dokumaların Türk toplumlarının kültürünü yansıtan birer belge olduğu, söz konusu dokumaların süsleme programlarının Türklerin inanç felsefelerine bağlı olarak geliştiği dile getirilmiş, Hinduizm ve Budizm felsefelerinde inançla ilgili bir sembol olarak karşımıza çıkan “Mandala” şemasının Türk halı ve seccadelerine yansımış örnekleri üzerinde durularak Kuran-ı Kerim’deki ayetlerin ışığında bu motiflerin ikonografik çözümlemesi yapılmıştır.

Prof.Dr. Önder Küçükerman’ın “Türk Halıcılığında Kimlik Korunması” isimli makalesinde tarih boyunca halılar üzerine bir kimlik dokunduğu, bugünlere ulaşan kayıtlar ve bilgilerin dönemlerinin “doğru” değerlerini yansıttığı, bu kimliğin doğru olarak yazılıp okunabilmesi, öğretilmesi ve unutulmamasının büyük önem taşıdığı belirtilerek, gelenekli Türk Halıcılığının ve kimliğinin sürekliliğinin sağlanabilmesi için öncelikli tedbirler ele alınıyor ve hayata geçirilmesi gerekli projeler üzerinde duruluyor.

Kurumumuz uzmanlarından, dergimizin Yayın Kurulu üyesi Erol Kalender “Türk Halı Sanatı Tarihinde Savonnerie ve Aubusson Halılarının Yeri” konulu makalesinde Türk halılarının Fransız halı sanatı üzerindeki etkilerini gözler önüne sererek bugüne kadar üzerinde durulmayan Savonnerie ve Aubusson halılarına dikkat çekiyor.

Bu sayıda ilk kez yer vereceğimiz “Tadımlık” bölümünün ilkinin Hat Sanatına ayırdık. Uğur Derman’ın kaleminden sunduğumuz “Türk Hat Sanatı: İncelikleri ve Bediî Değerleri” isimli makaleyi zevkle okuyacağımızı sanıyoruz.

Yine ilk kez bu sayıda açtığımız Türk Halı Dünyası köşesinin konluğu Türkmenistan. Serap Leloğlu-Ünal “Aşkabat Müzelerindeki Halılar” başlıklı yazısında Türkmenistan’ın başkenti Aşkabat’da bulunan Türkmenistan Halı ve Türkmenistan Millî Tarih ve Etnografya Müzeleri ile bu müzelerin koleksiyonlarından halı, kaplık, na-

mazlık, çuval gibi bazı parçaları sizler için tanıtıyor.

Yrd. Doç. Dr. Nalân Türkmen, bu köşenin ikinci yazısı olan “Orta Asya Türkmen Halılarına Genel Bir Bakış” konulu makalesinde halının Türkmenler için önemi- ne değinerek halılarda kullanılan motifler, bu motiflerin anlamları, tezgahlar, dokuma işleminde kullanılan aletler üzerinde duruyor ve Türkmen halıları arasındaki boy farklılıklarını belirleyen karakteristik özellikleri anlatıyor.

Koleksiyonlardan bölümünde Suzan Bayraktaroğlu Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı Koleksiyonunu tanıtıyor.

Sözlük hazırlama ve sözlük kullanma ihtiyacı konusundaki hassasiyetlerini yakından bildiğimiz, daha sık sözlük kullanmamız gerektiği konusunda sık sık uyarıldığımız Kurum Başkanımız ve Yayın Kurulu Üyesi Prof.Dr. Sadık Tural bu sayıdaki *Sözlük* bölümünde C. Muradova tarafından hazırlanan ve 1967 yılında yayınlanan “*Halıcılık ve El İşlerinin Sözlüğü*”nün tefrikasına başlıyor.

Edebiyatımıza da ilham kaynağı olan Halı sanatımızın bu daldaki yansımalarını *Edebiyatımızda Halı Sanatı* köşesinde bulacaksınız. “Ayşe Kızla Vato” hikâyesini, Bedri Rahmi Eyüpoğlu’nun “Kağıtsız - Kalemiz” isimli şiirini ve Dr. Müjgan Cunbul’un “Halı Dokuya Dokuya Şiir Okuya Okuya” isimli makalesini zevkle okuyacağımızı düşünüyoruz.

Bibliyografya köşemizde Doç.Dr. İsmail Öztürk ile Arş. Görv. Gonca Karavar “Türk Halı Kilim Bibliyografyası”na, Türk Halı ve Kilimlerine İlişkin Makaleler Bibliyografyası ile devam ediyor.

Haberler bölümünde Serap Leloğlu-Ünal “İzmir’de Gerçekleştirilen Teknik Analiz ve Halı Restorasyon Semineri”ni, Şebnem Ercebeci ise “Ankara’da Sanat adına

Yeni Bir Ses Yeni Bir Nefes: Halı, Kilim ve El sanatları kulübü” başlıklı yazısı ile Çetinkaya Sanat Galerisi’nin açılışını okuyucularımıza duyuruyor.

Halıcılarımızdan Yankılar köşesinde Azize Aktaş-Yasa, bu köşenin hedefleri doğrultusunda “Konya’da El Halıcılığının Bugünkü Durumu ve Problemleri”ni dile getiriyor ve konuyu ilgili mercilerin dikkatlerine sunuyor. Yine bu köşede yer alan “Halı Sektörü İçin Önemli Bir Atılım: Sedirler Halıcılık Merkezi” haberi ise el halıcılığımızı daha ileriye götürecek bu tür girişimlerin diğer yerel yönetimlere ve müteşebbislere örnek olması dileği ile kaleme alınmış.

Derginin son bölümünde Erol Kalender tarafından tanıtılan “Turkish Carpets from the 13 th-18 th Centuries” isimli kitap Türk Halı Sanatı için gerçekten çok önemli bir yayın. Şebnem Ercebeci ise tanıttığı “Hakkari Kilimleri” isimli kitabın diğer illerdeki çalışmalara örnek teşkil etmesini diliyor.

Arış’ın 3. sayısı biterken Genel Yayın Koordinatörü-müz İmran Baba *Arış II’nin Ardından* köşesiyle Arış’ın basın ve yaym kuruluşlarında bulunduğu yankıyı sizlerle paylaşıyor.

Çetin ama umut dolu bir yolun başlangıcındayız. Amacımız zoru başarmak. Bu yolda geçmiş ile günümü-zü bağlayan kültürel değerlerimizin farkında olan, bu derginin var olma sebebini kavrayan herkesi yanımızda görmek istiyoruz. Bizlere bilimsel araştırmalarınızla ve maddi kaynağımız olan reklamlarınızla güç verirseniz hedefimize ulaşmamız daha kolay olacaktır. Yayınlarınızı ve reklamlarınızı *Arış Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Mustafa Kemal Bulvarı No:133 Maltepe / Ankara* adresi-ne bekliyoruz.

Tel: 231 23 48/156

“Erdem”in “Aydın Sayılı Özel Sayısı-II”

Ayдын Sayılı Özel Sayısı-II”nin ilk makalesinin sahibi olan, A.Ü. Tıp Fakültesi Deontoloji Fizik Tedavi Uzmanı Dr. Mehmet Cemil Uğurlu, “Büyük Bir Bilim Tariçisi; Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı”sında, Aydın Sayılı’nın bilim ve kültür tarihimizde her bakımdan örnek alınmaya değer üstün kişiliğini anlatır. Yazar, Aydın Sayılı’nın hayatını olduğu gibi anlatmakta çok yararlar ummaktadır. O, sözlerini “Aydın Sayılı’ya Saygı” adlı bir manzûmeyle bağlar.

Hindistan, Aligarh’tan Profesör N. Ayyubi, “Turkish Contribution to Islamic Geography”sinde, konusuna Sultan Osman’ın oğlu Sultan Orhan’a “*İmanın destekçisi, imanın koruyucusu ol*” sözü ile girer; ve Türklerin coğrafyada seçkin bir yer tuttuğunu delilleriyle gösterir. Özellikle Pîrî Reis ve Kâtip Çelebi üzerinde durur.

G.Ü. Meslekî Yaygın Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Örcün Barışta “Burdur Çeltikçi Arvallı’dan Damat Giyimi”nde, Türk giyim kuşamının günümüze ulaşan erkek, kadın ve çocuk iç ve dış giyimine ait pek çok örnek bulunması yanında, minyatür, resim, gravür, seyahatnâme ve “ehl-i hiref” defterlerinden zengin bilgi derlenmekte olduğunu söyler. Ama bu konuda, özellikle de mahallî damat giyiminden don-gömlek konusunda, araştırma azdır. Yazar bu konuyu Arvallı ile zenginleştirmek, kavramları belirlemek ister.

Mimar Sinan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Profesörü Dr. Gönül Cantay, “Bursa’da Osmanlıların İlk Tıp Kuruluşu”nda, 14. yy’ın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında, “Külliyeler”in şehirleri geliştirmekte etkili olduklarını söyler. Bursa’da Sultan Orhan Külliyesi ile Yıldırım Külliyesi buna bir örnektir. Bu külliyelerin tahlilleri göstermektedir ki, erken Osmanlı döneminde bir “*cit  universitaire*” zihniyeti mevcuttur; özellikle de tıp medresesi ve darüşşifası buna tanıktır.

Polonya İlimler Akademisi, Doğu İncelemeleri Bölümünden Doç. Dr. Danuta Chimelovska’nın “Nâbi, Vehbi ve Vâsıf’ın Eserlerinde Türk Kadını” Fransızcadan Türkçeye çevrilmiş doktora tezidir. Çeviren Türker-Küyel, ona bir Sunuş ile başlamıştır. Yazar bir Giriş’ten sonra, XVIII-XIX. yy arasında Osmanlı Edebiyatının genel hatlarını verir; kadının rolünü ve toplumsal durumunu tahlil eder; Yusuf Nâbi ile *Hayriye*’sini, Vehbi ile *Lütfiye*’sini, Vâsıf ile *Muhammesle-*

Prof. Dr. Mübahat TÜRKER-KÜYEL

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

rini inceler; bir sonuca varır.

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi Dr. Müjgân Cunbur “Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı”nda, kültür tarihimizde Türk vakıf ve hayratının Türk kadınlığını ilgilendiren bölümünden belirli bir zaman kesitini inceler. Bu zaman kesiti, Türklerin İslâm’a girişinden bir yüzyıl kadar sonradır. Bu inceleme işte o sıradaki Selçuklu, Danişmendli, Artuklu, Saltuklu, Kirmanşahlı bazı hatunların hayrat ve vakıf, hayır ve sadaka eserleri söz konusu edilir.

Çivi yazıları uzmanı Muazzez İlmiye Çığ, “Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye’de Arkeoloji”sinde, bugün, Türkiye’nin bir arkeoloji laboratuvarı, bir açık hava müzesi haline gelmesinde, Atatürk’ün tarihe ve arkeolojiye duyduğu derin ilginin, onlara verdiği değerin ve kurduğu temelin rolü olduğunu söyler; Atatürk’ün eğitim reformunu vurgular; her türden tarihî belgelerin müze, kütüphane ve arşivlerde korunması gerektiği hususunda onun nasıl emek sarfettiğini gösterir. Türk Tarih Kurumu’nun onun tarafından yaratılmasını anlatır.

Prof. Dr. Hans Daiber, “Abi’l-Farag b. at-Tayyib on Plants”inde, Arapça botanik literatürünün, geniş bir bölümünde, klasik Yunancadan geldiğini söyler. Bu literatürün önemli bir kısmı kaybolduğu için “Aristoteles Semitico Latinus” projesi önem kazanmış bulunmaktadır. İşte İbn Tayyib’in eseri, her ne kadar bir devşirme eser ise de, bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Ceyhan Meslek Yüksek Okulu, Türk Dili Okutmanı Hamit Dikmen, “Elmalı Şeyh Yusuf Ümmî Sinan Efendi”sinde, tasavvuf edebiyatımızın XVII. yy’daki önemli şahsiyetlerinden biri olan Ümmî Sinan Efendi’yi inceler. O, Yûnus’un, Eşrefoğlu Rumî’nin, Vehhab Ümmî’nin, Kaygusuz’un bir takipçisidir.

Gazi Üniversitesi, Meslekî Yaygın Eğitim Fakültesi’nden Dr. Tayyib Duman ile M.E.B. Personel Gen. Müd. Daire Başkanı Hüseyin Dilâver, “İstanbul’da Açılan İlk Dârulmuallimîn”de, konuyu tâ Fâtih’ten itibaren ele alır; ve Osmanlıların öğretmen ihtiyacını mektep ve medrese ile karşıladıklarını söylerler. Rüştüyelere öğretmen yetiştirmek için ilk Dârulmuallimîn İstanbul’da 1848’de açılmıştır. Bu olayı tahlil edecek eldeki tek belge 1847’den kalmadır. Yazarlar işte bu belgeyi yayınlayarak inceler ve bir sonuca varırlar.

İstanbul Edebiyat Fakültesi’nde Profesör Dr. İsmail Erünsal, “Fâtih Camii Kütüphanesine Ait En Eski Müstakil Katalog”unda, İstanbul’un zaptında, kitaplara ilişkin basit veya gelişmiş isim listeleri yerine, Kanunî devrinde katalog işinin başladığını söyler. Bir tesadüf eseri, Macaristan İlimler Akademisi’nde ortaya çıkmış katalogdan bahseder. Son olarak, yazar Fâtih Camii Kütüphanesi kataloğunu teşhis etmiştir; katalog metnini neşretmiştir.

Hungarian National Museum’dan Geza Feher, “Ottoman Remains and Treasures in Hungary” (“Macaristan’daki Osmanlı Kalıntıları ve Zenginlikleri”)sinde-Türkçeye çev: Şebnem Ercebeci-, Macaristan’daki Osmanlı mimarisi ile ilgili sahip olduğumuz bilginin özeti verir. Macaristan’da Türk yönetiminde yapılan eserlerin, belki bin tanesi dinî eserdir. Kaleler, camiler, türbeler, hamamlar, ılıcalar, Türklerin eseridir. Habsburglar, oradaki Türklerin izlerini bırakmamaya gayret etmiştir. Onun için Macaristan’daki Türk mimarisinden günümüze pek az kalıntı intikal etmiştir. Yapılan camiler, bugün kiliseye tahvil edilmiş bulunmaktadır. Mimari eserler yanında giyim, kuşam, çizme, saç tıraşı, silâh, masa süslemeleri, mücevher, kâse, halı, tekstil, seramik, bakır sanatı, deri kaftan, miğfer, hançer, pala, kılıç, topuz, at başlığı, maşrapa, minyatür, buhurdan, kuyumcu işleri, divit, ayaklı kadeh, çadır Türk kalıntısı veya Türk etkileridir.

Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Profesörü Dr. Tuncer Gülensoy, “Türk Dünyasında ve Anadolu’da Ortak Yer Adları”nda, Selçuklulardan önce, Peçenek, Kuman, Kıpçak, Saka, Part, Kimmer, Koçak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Uygur, Tatar, Azerî, Karakalpak gibi Türk boyları Anadolu’yu iskân ettikleri halde, elde kişi ve yer adlarına ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar bulunmadığını söyler. Bu makalede işte bu boşluk kısmen doldurulmaya çalışılır. Özellikle de Orta Asya’daki Türk boylarının kullanımlarıyla karşılaştırılır.

Department of Islamic Studies (Aligarh)’ten Prof. Dr. Adam Malik Khan, “Al-Umawî al-Andolousî and his Contribution to Arithmetic”inde, matematiğin M.Ö. 2700 Babil menşeinden alınıp, Yunan, Mısır, Çin, Japon, Hind, Arap âleminde görüldüğüne işaret eder. Sonra, İspanyalı Müslüman matematikçi el-Umavî ele alınır; matematikteki katkıları gösterilir.

Hindistan'dan Bilim Tarihçisi M.S. Khan, "Science and Technology in Early Medieval India"sında, Hindistan'ın, Yunan, İran, Afganistan ve Orta Asya ile ticarî ve kültürel ilişkileri olduğundan bahisle, matematik, astronomi, tıp, kimya, simya, botanik, ziraat, madencilik, tekstil, teknoloji, gemi, ayna, askerî araç-gereç alanlarında bu kültüre mensup bilim adamları karşılaştırılır.

Johann Wolfgang Goethe Institut'den Prof. Dr. David King, "The Monumental Syrian Astrolabe in the Maritime Museum, İstanbul"unda, İstanbul Deniz Müzesi'ndeki usturlabı tanıtır; kendini Aydın Sayılı'nın incelemelerine bağlar.

Prof. Dr. Ercüment Kuran, "Fransız İnkılâbının Türk Düşünürlerine Etkisi"nde, 1789 Fransız İhtilâli'nin Osmanlı devlet adamları üzerine yapmış olduğu etkileri inceler. Osmanlılar, Bonapart'ın Temmuz 1789'da İskenderiye yakınında karaya çıkmasıyla, meseleyle ilgilendiler; ve olaylarla içiçe oldular. "Fransız İnkılâbı"nı milliyetçilik, laiklik ve eşitlik ilkelerinin yerleştirilmesiyle, "Millî Devlet" modeline intibak edildiği şeklinde gösterir.

Rijk Üniversitesi'nden Prof. Dr. İ.D. North, "Mithras and the Bull"unda, kendisini, Aydın Sayılı'ya Willy Hartnes'in takdim ettiğini söyler; bu ciltte yer almakla şeref duyduğunu ifade eder. Sonra Roma dünyasındaki Mitra ritüeline geçer; astronomi ile ilişkisini tahlil eder.

Pennsylvania State Üniversitesi'nden Boris Rosenfeld, "The History of the Seven Day Week"inde, yedi günlük haftanın kökünü Tevrat'ın Genesis bahsinde ele alır. İbranilerin *Sabbath*'ının Babillilerin *Sabbatum*'undan geldiğini söyler. Süryani gün isimlerinin ise İbraniden geldiğini ortaya kor. İranlıların da bu isimleri benimsediklerini ifade eder. Ermeni gün isimleriyle bunların alâkalı olduğuna dikkat çeker. Benzerlik alanını İslâm âleminde, Portekiz, Afrika, Asya ve Kafkasya'ya kadar genişletir. Karaim ve Çuvaş Türklerini de bu daireye alır. Sayısal haftanın kullanım alanını gösterdikten sonra gezegensel haftayı ele alır. Hind, Japon kullanımını gösterir. Bu suretle haftanın günleri ile gezegensel hafta arası münasebet, çeşitli kültürler arasındaki ilişkiyi göstermiş olur.

Hamdard Foundation'dan Hakim Muhammed Said, "The History of the Islamic Calendar in the Light

of Hijra"sında, takvim konusunu Hicret ışığı altında inceler.

Amman'dan Prof. Dr. Ahmad Salim Saidan, "Al-Bîrûnî on Trigonometry"sında, Bîrûnî'nin *Istihrac ve Makalid* adlı iki trigonometri eserini inceler; Bîrûnî'nin trigonometrisini ortaya kor. Makalenin Türkçeye çevirisini Melek Dosay verir.

A.Ü. D.T.C. Fakültesinden Prof. Dr. Ali Sevim, "Nâvekiye Türkmenleri Sorunu"nda, Türk tarihçilerine atıflar yaparak "Nâvekiye"yi aydınlatır. Nâvekiye, ancak başıboş dolaşan kabile anlamına gelebilir.

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi Prof.Dr. Mübahat Türker-Küyel, "Kutadgu Bilig'de Toplumdan Kaçış ve Topluma Dönüş Fikri"nde, iki tür toplumdan kaçışı inceler: Birisi, Yusuf Has Hâcib'in kültür kırılması, toplum çözülmesi, ölüm vakıasına dayalı olarak toplumdan kaçış ile Odgurmuş tipinde olduğu gibi ontolojik gerekçe ile toplumdan kaçış fikri; ve arkasından, ne suretle topluma dönüşün gerçekleştirildiği irdelenir, Hind, Çin ve Müslüman toplumda durum sergilenir. Toplumdan kaçış, olumsuz değerlerden kaçıştır; topluma dönüş ise olumlu değerlere dönüşür.

Texas Technical University'den Prof.Dr. Barbara Walker, "Behlül Dâna: Child's Play, Saint's Way"inde, hikâyede bir tek kişinin ifade etmiş olduğu manâyı belirlemekle, araştırma, bir kişinin özdeşleştirilmiş olduğu hikâyeyi tespitite, ilkin standart tipi irdeler. Behlül Dâna işte böyle bir tiptir.

Texas Technical University'den Prof. Dr. Warren Walker, "The Innocent Maligned Female in Turkish Oral Narrative"inde, kızın iffeti ve ananın fedakârlığı, bu ikisi âlem şümul olmasa bile, pek çok kültür çevresinin kadına ilişkin gözde değerleridir. Yazar işte bu konuyu bazı Türk hikâyelerinde irdeler.

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Mertol Tulum, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb ul Arifin Adlı Eserinin İkinci Baskısı Münasebetiyle"sinde, eser yayınlamak kavramına eleştirel tarzda yaklaşır; bilimsel kanaatlerini sergiler.

Erdem, Aydın Sayılı Özel Sayısı II, bir kitap tanıma ile sona erer. Bu ciltte yer almış olan yazıların hepsi doğrudan doğruya veya dolaylı yoldan Türk Kültürüyle ilişkili birer inceleme olup, Merkezin anayasada belirtilmiş olan amacına uygundur.

“Türk Yurdu Dergisi” “78 Yıl Sonra Millî Mücadele Özel Sayısı”

Dr. Dursun AYAN

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Türkiye’de yayımlanan uzun soluklu dergilerden olan *Türk Yurdu*, son bir kaç sayıda olduğu gibi ve son yıllarda gerekli hale gelen özel sayı çıkarma tutumuyla da paralel olarak bu sayısını Millî Mücadele’ye ayırmıştır. İçeriği oluşturan yazılar aşağıdaki listede de görüleceği gibi hem belge ve olaylara dayanmak ta hem de sosyal tarih denen türden çalışmalar ile de kültürel eşzamanlı dokuya ve geçmişten itibaren getirilen birikimlere ve kavramlara da deyinmektedir. Çok sayıda yazarın farklı kısmî alanlarındaki birikimleri bu sayıda Kurtuluş Savaşı paydasında hemen hemen olumlu ulusal kazanımı belirtir durumda ifade bulmuştur. Kaldı ki Kurtuluş Savaşı’nın savaş sonrası Türk kültüründeki açılımları da bu sayıda dikkate değer örneklerle verilmektedir. Aynı konunun farklı kalemlerden ifadesi, Azınlıklar ve Kilise sorununa ışık tutan yazılar yanında muhalif görüşler, Şeyh Sait isyanı, edebî iktisadî ve sınıf / zümre ayırımalarında toplumsal kesimlerin Millî Mücadele içinde tutumları bu sayının içeriğini zenginleştirmiş görünmektedir. Ayrıca sayının ilk yazısı, başlığı ve içeriği Millî Mücadele olsa da (Nuri Güngür, “Çevremiz Isınırken”) ulusal bütünlüğü tehdit eden dış gelişmelere değinerek son günlerin Türkiye Cumhuriyeti etrafında oluşan olayları vurgulanmaktadır. Son yazılar daha çok Atatürk ve Kurtuluş Savaşı dışı anılara deyinmektedir.

Son yıllarda Türk yayın hayatında, kongre, sempozyum (bilgi şöleni), panel ve konferans etkinliklerinde monografik konular dikkate alınır ise Atatürk ve Kurtuluş Savaşı önemli bir yer işgal etmektedir.

Bu konu yurt dışı bilim merkezlerinde yapılan Türkiye’ye yönelik çalışmalarda da hatırı sayılır bir duruma gelmiştir. Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Siste-

mi, Kemalizm başlıklarında çalışanlar, Millî Mücadeleyi dünya içinde ele alanlar, siyaset bilimciler, Ortadoğu ile ilgili çağcıl gelişimleri inceleyenler, modernleşme kurumlarına sosyolojik somutlukta örnekler arayanlar, demokratikleşme süreçlerinde fikir hareketlerinin kökenlerine deyinen felsefî yönelimler, Türk demokrasi ve kurtuluş düşüncesini çağdaşları ile karşılaştıranlar açısından Atatürk ve Millî Mücadele konusu oldukça önemli veri sağlamaktadır. Derginin bu sayısındaki yazıları bu bağlamlar içinde değerlendirerek Atatürkoloji ve Çağcıl (modern) Türk kültür, siyaset ve askerî gelişimleri ve tarihi konusunda ulusal ve uluslararası boyutlar yakalayabilmek de mümkün görünmektedir.

Konu ile ilgili kimselerin ve ortalama Türk okuyucusunun rahatlıkla okuyabileceği yazıların bundan sonra da devam edecek bu konudaki hem düşünce hem de bilgi olarak birşeyler ekleyeceği kanaatindeyiz.

Yazıların içeriğine ilişkin alıntılarla bu sayfaları çoğaltmak ve okuyucu önceden koşullandırmamak için sadece makale yazarları ve başlıklarına ilişkin listeyi vermeyi yeterli buluyoruz.

Nuri Güngür, “Çevremiz Isınırken”, Ercüment Kuran, “Millî Mücadele Atatürk”, Veysi Akın, “Millî Mücadele Fikrinin Doğuşu”, Fahri Unan, “Kuvâ-yı Milliye Ruhu”, Abdulkadir Yuvalı, “Millî Mücadele ve Türk Ocakları”, Yusuf Sarınoy, “Millî Mücadele Döneminde Türk Ocakları”, Bayram Kodaman “Şark Meselesi”, M.Ali Ünal, “Türkiye’de Ordu, Bürokrasi ve Demokrasi”, Nadir Devlet, “Rusya Türklerinin Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına Katkıları”, Ercüment Kuran, “Millî Mücadele’de Anadolu Eşrafı”, Bayram Sakallı, “İstiklâl Harbi Yıllarında Eşraf Sınıfının Durumu”, Mustafa Keskin, “Millî Mücadele’de İstanbul ile İlgili Bir Kaç Belge”, Ayten Sezer, “Millî Mücadelede Eğitim Kurumları”, Yaşar Akbıyık, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Çorum”, Ahmet Yeşil, “I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Sosyal Karakter ve Siyasî Temsil”, Nejdett Bilgi, “Millî Mücadele’nin Başlarında İstanbul Türk Basını”, Mustafa Yılmaz, “Kurtuluş Savaşı Sırasında İç ve Dış Basın”, İsmail Arslanhan, “Mandaterlik”, Ersoy Taşdemirci, “Osmanlı İmparatorluğunda Azınlık Okulları”, Hikmet Öksüz, “Lozan’da Azınlıklar Meselesi”, Dur-

sun Ayan, "Kurtuluş Savaşında Ortodoks Türkler", Adnan Sofuoğlu, "İstiklâl Harbinde Kiliseler", Mithat Baydur, "Şeyh Sait Olayı", Nuri Köstüklü, "K. Karabekir Paşa'nın Doğu Anadolu'daki Eğitim, Kültür ve Teşkilatlanma Faaliyetleri", Ömer Turan, "Millî Mücadelenin Lehine Kamuoyu Oluşturmada Din Adamları", Ercan Haytoğlu, "Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesinde Efe ve Zeybeklerin Yeri", Taner Tatar, "İstiklâl Harbi Sonrası Türk İktisadiyatı", Cemalettin Taşkıran "İttihat ve Terakkî Cemiyeti ve İttihatçılar", Mesut Çapa, "Millî Mücadele Döneminde Trabzon'da Mitingler", Ramazan Tosun, "Kayseri ve Civarındaki Er-

meni Olayları", Ahmet Esenkaya, "Nutuk'a Genel Bakış", Hüseyin Sarı, "Atatürk'ün Bolu Gezisi ve Kadın Hakları", İbrahim Şahin, "Millî Mücadele Konulu Romanların Şahıs Kadrosu Hakkında Genel Bir Değerlendirme", Hasan Köksal, "Edebiyatımızda Millî Mücadele", Bahri Ata, "Galip Olayı", Ali Kafkasyalı, "Halk Şiirinde İstiklâl Harbi Öncesi ve Sonrası Kuzeydoğu Anadolu", Mehmet Çınarlı, "Hatırladıklarım - XXIV", Mollâ Lütfi, "Nâme-i Fehrü'd-dîn Çelebi", M.Rıfki Erdoğan, "Türkeş'li ve Erdem'li Yıllara Bir Açıklama".

İNSANOĞLU GÖZ İLE BAKAR, BİLGİ İLE GÖRÜR.

İşte Son Yedi Eserimiz:

1. *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, Özdemir Nutku.
2. *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Sadettin Gömeç.
3. *Cemşid ü Hurşid, Cem Sultan*, Münevver Okur - Meriç.
4. *Behçet Mâhir'in Bütün Hikâyeleri-I*, Sâim Sakaoğlu - Ali Berat Alptekin - Yurdanur Sakaoğlu - Esmâ Şimşek.
5. *Mevlevîlikte Sema Eğitimi*, Fuat Yöndemli.
6. *Tezkire-i Mucîb*, Kudret Altun.
7. *Moskova Şark Sanatları Devlet Müzesi Türk, Azeri ve Türkmen Seccâdeleri*, N.P. Nekrasova - K. G. Kınayeva.

Yayınlanmak Üzere Olan Eserlerimiz:

1. *Fuzûlî - Hâfız*, Hasibe Mazıoğlu.
2. *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni Bildirileri*.
3. *Türk Okçuluğu*, Ünsal Yücel.

A.K.M. SİZİ BİLGİLENDİRMEYE DEVAM EDİYOR...
OKUYUN, GÖRECEKSİNİZ.

Orta Öğretimdeki Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminin ÖSY Sınavlarına ve Yükseköğretime Yansımaları

Dursun DAĞAŞAN

G.Ü. Fen-Edebiyat Fak.
Öğretim Görevlisi

Dil, insanlararası iletişimi ve anlaşmayı sağlayan; insanın sosyalleşmesini, toplum içinde, toplumla birlikte yaşama arzusu duymasını ve sosyal hayatın vazgeçilmez şartı olan işbölümü yapmasını temin eden ve nihayet milletin sahip olduğu kültür birimini yeni yetişen nesillere nakleden bir araçtır.

Hayatımızı düzenlemede, yaşamamızı kolaylaştırmada etkin ve yardımcı olan birçok araç vardır. Ancak araç dediğimiz zaman iki temel hususu gözönünde bulundurmamız da gereklidir. Bunlardan birincisi, her aracın yerine ikâme edilebilecek bir başka araç bulunabileceği gerçeği, ikincisi ise araçları kullanmaktan maksadımız bir amaca ulaşmak olduğuna göre araçları, tabiatına ve niteliklerine uygun bir kullanım yetenek ve yeterliliğine sahip olma zorunluluğu. Dil ile ilgili konularda birinci husus, dilin yerine bir başka araç ikâmesinin mümkün olmamasıdır. Bu sebeple dil, hayatımızda “olmazsa olmaz” şartına bağlı bir konumdur. Bu konumundan dolayı bütün toplumlarda dil, özellikle anadili öğretiminin özel bir önemi vardır.

Araştırmacılar, dil kazanımı için gereken dört temel becerinin (dinleme anlama, konuşma, okuma anlama, yazma) 4-16 yaş arasında örgün eğitim yoluyla kazandırılması gerektiğinde görüş birliği içerisinde. Bu sebeple okul öncesi eğitim 4 ilâ 6 yaş arasında başlatılmakta; 5 ilâ 7 yaş arası da temel eğitime başlangıç yaşı kabul edilmektedir. Ülkemizde, okul öncesi örgün eğitim yaşı (6) kabul edilmiş; bu yaştaki ço-

cuklar için ana sınıfı açılması uygulaması son yıllarda yaygınlaştırılmıştır.

Anadili eğitim ve öğretiminin; o dilde üretilmiş edebî eserlerin tanıtılması, dilin sanat ve estetiğe yönelik yönlerinin kazandırılması, bu yolla da çocuğa dil zevkinin verilmesi bakımından ortaöğretim seviyesinde tamamlandığı kabul edilir. Bu amaç ve muhteva çerçevesinde, ülkemizde de temel eğitim seviyesinde anadili öğretimine yönelik derslerin adı Türkçe-Dilbilgisi iken, ortaöğretimde “Türk Dili ve Edebiyatı” olmaktadır.

Teorik olarak, ortaöğretime başarıyla bitiren bir öğrencinin anadilini; kendini ifade edecek, çevresiyle olumlu ilişkiler kurabilecek, kullandığı dilin estetik zevkine varabilecek yeterlilikte öğrendiği kabul edilmektedir.

Oysa üniversite öğretim elemanları, üniversiteye gelen gençlerin çoğunlukla, kendilerini ifade edebilecek seviyede dil nosyonuna sahip olmadıklarından; anadillerini amaca ve dilin kurallarına uygun biçimde kullanmadıklarından şikayet etmektedirler. Sadece anadili ile sınırlı olmamakla birlikte, ortaöğretimdeki dil öğretiminin yetersizliğini gösteren bir başka veri, üniversiteye hazırlık safhasında üniversite adayı öğrencilerin özel dersanelere gösterdikleri ilgidir. Bu konuda verilebilecek bir başka çarpıcı örnek, üniversitelerde kanun hükmüyle okutulan ortak zorunlu Türk Dili dersleridir. 2547 Sayılı Kanunun 5/1 maddesiyle üniversitedeki her programa konulan ortak zorunlu Türk Dili dersi, 1982-1991 yılları arasında her eğitim-öğretim yılında ve ders yılı boyunca en az 32 saat; 1991’den itibaren de zorunlu ve kredili olarak tercihan ilk 4 yarıyılıda ve 60 ders saatinden az olmamak üzere programlanmakta ve uygulanmaktadır.

Ortaöğretimdeki Türk Dili ve Edebiyatı derslerinin amacına ulaşıp ulaşmadığı çeşitli yönleriyle tartışılabilir. Ancak biz burada, bu derslerin yükseköğretime, özellikle de ÖSY sınavlarına yansımalarını değerlendireceğiz. Böyle bir değerlendirme için öncelikle müfredat programlarına ana başlıklar halinde göz atmak, daha sonra da ÖSS ve ÖSY sınavlarına yansımalarını incelemek gerekmektedir.

Ortaöğretimde Türk Dili ve Edebiyatı müfredat programı M.E.B. Talim ve Terbiye Kurulu kararlarıyla belirlenmekte, Tebliğler Dergisi’nde de yayımlanmaktadır.

Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersleri müfredat programına göre birinci yılda, “Edebiyat, İnsan ve Toplum” başlığı altında Edebiyat-Toplum-Kültür ilişkilerinin incelenmesi, “Tarih İçinde Türk Edebiyatı” başlığı altında edebiyatımızın devreleri, “Edebiyat-ta İfade Tarzları” başlığı altında nesir ve nazımın tanımı, öğeleri, örnekleri verilmektedir.

Müfredatın “Kompozisyon”la ilgili bölümü “Psikolojik Güçlendirme, Dinleme ve Konuşma, Yazma, Sosyolojik Durum” başlıklarından oluşmakta; teknik bilgilerin yanında kompozisyona hazırlık ile dilin fert ve millet hayatındaki önemini verilmesi amaçlanmaktadır.

Müfredatın “Türk Dili” bölümünde ise, dilimizin ses bilgisi ve şekil bilgisiyle ilgili hususları yer almakta; imlâ ve noktalama kuralları bu bölümün sonunda bulunmaktadır.

Ortaöğretim 2. sınıf müfredatının “Edebiyat” bölümünde, “İslâmiyet Öncesi ve İslâmî Türk Edebiyatı” başlıklarıyla bu devirdeki önemli eserler ve kişilerin tanıtımı verilmekte; “Kompozisyon” kısmında dinleme, konuşma, okuma, yazma konuları yer almakta; “Türk Dili” bölümünde, kelime ve kelime çeşitleri üzerinde durulmaktadır.

“Denenip geliştirilmek üzere hazırlandığı” ifade edilen 3. sınıf programının “Edebiyat” bölümünde, Tanzimattan günümüze Türk Edebiyatı, önemli şahsiyetler ve eserlerden örnekler verilmek suretiyle incelenmekte; “Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatı” başlığıyla Azerbaycan, Kıbrıs, Kırgız ve Kırım Türkleri Edebiyatından örnekler verilmektedir. Bu bölümün sonunda “Çağdaş Dünya Edebiyatı” başlığı altında, Batı edebiyatının tanınmış yazarlarından ve eserlerinden örnekler bulunmaktadır. “Kompozisyon” bölümünde, dinleme, konuşma, okuma ve yazma ile ilgili bilgiler yer almakta; “Türk Dili” bölümünde ise, Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri, dilde farklılaşmalar, kelime grupları ve cümle, cümle tahlili, imlâ ve noktalama konuları bulunmaktadır.

Müfredat, bütünüyle değerlendirildiğinde, programın tam olarak uygulanması halinde, öğrencinin hem edebiyatımızla, hem de dilimizle ilgili yeterli teorik bilgilerle donatılacağı, kompozisyon dersleri ve uygulamaları aracılığıyla da, kazandığı birikimi günlük hayata rahatça aktarabileceği düşünülebilir. Ancak gerçeğin böyle olmadığı, gençlerimizin ortaöğretim son-

rasında gerek üniversite giriş sınavlarında, gerekse günlük hayatta yazışma, anlaşma ve iletişim kurma ihtiyacını karşılamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu olumsuz sonuçların alınmasının belirli gerekçeleri vardır. Bunları ana başlıklar halinde sınıflandıracak olursak:

a) Uygulamada müfredat yetiştirilememekte, sık ve uzun tatiller dersleri bölmekte, yetersiz ders saatlerinde hem edebiyat, hem kompozisyon, hem de dil bilgisi dersleri birarada verilmeye çalışılmakta; bu durum da öğretimi menfî mânâda etkilemektedir.

b) Dersler daha çok teorik bilgilerin verilmesi şeklinde yapılmakta, uygulamalar öğretimde daha az yer tutmaktadır.

Ortaöğretimi bitiren gençlerin çoğunluğu üniversiteye yönelmekte, üniversite sınavlarına hazırlık sırasında, Türk Dili ve kompozisyon ağırlıklı sorularla karşılaşınca edebiyatla ilgili bilgiler ikinci plâna itilmekte; dil ve kompozisyon alanında terim ve kavram farklılaşmasıyla; müfredatlar bakımından da kişi ve eser farklılaşmasıyla yüzyüze gelmektedirler. Bu sonuçları istatistiklerle ifade etmemiz konuya biraz daha belirginlik kazandıracaktır.

1992-1996 yılları arasındaki son beş yılda toplam 10 sınav yapılmış ve adaylara 522 Türkçe sorusu sorulmuştur. Bu soruların konulara göre dökümü şu şekildedir.

- Kelime anlamı, deyim, atasözü :	24 soru
- Cümle anlamı :	69 soru
- Kelime türleri :	30 soru
- Kelime yapısı :	6 soru
- Ses bilgisi, imlâ ve noktalama :	32 soru
- Cümle bilgisi :	30 soru
- Anlatım bozukluğu :	54 soru
- Anlatım özellikleri :	21 soru
- Paragraf bilgisi :	201 soru
- Edebiyat bilgisi :	55 soru

Benzeri bir değerlendirmeyi 1981-1991 yılları arasındaki 20 sınavda sorulan sorular üzerinde yaptığımızda ortaya çıkan sonuç daha farklı değildir. Bu dönemde Türk Dili ve Edebiyatı alanında toplam 927 soru sorulmuş, bunlardan sadece 101’inin edebiyat bilgilerine ait olduğu, paragraf bilgisiyle ilgili 385 soru bulunduğu görülmüştür. Değerlendirme kapsamına alınan her iki dönemde de edebiyat bilgileri sorusu %10-12 civarındadır.

Gençlerimizin ortaöğretim sonrasında ve ÖSYM sınavlarında, bazen yükseköğretimin sonuna kadar karşı karşıya kaldıkları bir başka çelişki, ortaöğretim dilbilgisi derslerinde öğrendikleri terim ve kavramlarla, sınav sorularında karşılaştıkları terim ve kavramlar arasındaki farklılaşmadır. Millî Eğitim Bakanlığınca akademisyenlerden kurulu bir komisyona hazırlatılan ders kitaplarındaki isimlendirmeler ile ÖSYM sınavlarındaki isimlendirmeler farklılıklar göstermektedir. Birkaç örnek verilecek olursa: “belirsizlik sıfatları / belgesiz sıfatlar, belirsizlik zamirleri / belgesiz zamirler, cümle dışı unsur/ara söz, cümlenin unsurları / cümlenin öğeleri, edebiyat / yazın, edat / ilgeç, fiil/eylem, imlâ/yazım, isim tamlaması/ad takımı, kelime/sözcük, şahıs zamiri/kişi adılı, yardımcı ünlü-ünsüz/kaynaştırma sesi, yer tamlayıcısı/dolaylı tümleş, yön zarfı/yer bildiren zarf tümleci” şeklinde geçmektedir.

Dil anlayışı ve bakış açısı farklılığını da soru kitapçıklarından seçilmiş metinlerde kolayca görmek mümkündür:

“Son zamanlarda, yazınsal ürünlerin eleştirisine yönelik kitapların satışında bir patlama görülüyor. Bu tür kitaplar, öbür yazın kitaplarına oranla daha çok ilgi görüyor. Okuyucuların çoğu bir yapıtı okumuyor. Bunun yerine o yapıt üzerine yazılmış eleştirileri okumayı yeğliyor. Bu da yaşamımıza egemen olmaya başlayan kolaycılığın, rahata kaçmanın bir uzantısıdır.” (1991/2).

“Bence bir edebiyat yapıtında önemli olan, onun ne anlattığı değildir. Bir öyküden, bir romandan herkes kendine göre bir anlam çıkarabiliyorsa, o zaman sanat yapıtı gerçek amacına ulaşmış sayılır. Çünkü bir sanat yapıtı herkese aynı şeyi söylemez. Anlamın bir boyutu okuyucuya bağlıdır...” (1992/II).

Bu örneklerde görülen husus, Millî Eğitim Bakanlığınca kabul edilen ders kitaplarıyla, ÖSYM soru kitaplarında yer alan sorular arasındaki dil farklılaşmasıdır. Esasen ÖSYM'nin bu konuda tam bir kararlılık içinde bulunduğunu söylemek de güçtür. Verilen iki örnekteki “edebiyat/yazın” kelimelerini bu tavrın göstergesi saymak mümkündür. Nitekim aynı ikilem, terimlerle ilgili kullanımlarda da yapılmakta, soru kitapçıklarında “ek fiil” ile birlikte “ek eylem”in “zamir”le birlikte “adıl”ın yer aldığı görülmektedir.

Amacımız dil anlayışı bakımından bir tercih yap-

mak değil, öğrencinin ortaöğretimde kazandığı birikimlerle, ÖSYM sınavlarında karşılaştığı sorular arasındaki çelişkiye işaret etmektir. Bir başka ifade ile, ÖSYM sınavları, üniversite adayı öğrencilerin birikimlerini ölçmekten uzaktır. Bu durumun ilgili ve yetkililer tarafından da görüldüğü, sınav sisteminde yapılmak istenilen değişikliklerden anlaşılmaktadır. Ancak, sınav sistemi üzerindeki teklif, deneme ve uygulamalar sonuçlandırılancaya kadar, alınabilecek önlemler de vardır. Meselâ, Millî Eğitim ve ÖSYM yetkilileri müfredat-sınav soruları uyumsuzluğunu sorgulayarak, ya müfredatın sınava, ya da sınavın müfredata uygun hale getirilmesini sağlayabilirler. Bu arada, Türk Dili'nin imlâ, terim, kavram ve kurallarının öğretilmesi açısından, Türk Dil Kurumu'na kanunlarla verilmiş görev, yetki ve önceliklerin Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kuruluyla ÖSYM yetkililerince kabul edilerek tanınması ve uygulanması da hayati önem taşımaktadır. Ayrıca, ortaöğretim seviyesindeki eğitim-öğretim döneminde Edebiyat, Kompozisyon ve Dil Bilgisi dersleri mutlaka bağımsız programlar olarak ve ayrı ders saatleri içinde düşünülmeli ve uygulanmalıdır.

Mevcut kargaşa devam ettiği sürece, ortaöğretim-ÖSYM-Yükseköğretim seviyesinde anadili öğretiminde bir bütünlüğün sağlanması; gençlerimizin dilimizi iyi, doğru ve güzel kullanma yeterliliğine sahip kılınması mümkün görülmemektedir.

Anadili öğretiminde bugüne kadar ulaştığımız noktayı vurgulamak bakımından, Prof. Dr. Sadık Tural'ın 1991 yılında yaptırdığı bir doktora tezinin sonuçlarına değinmek istiyoruz. Üniversite son sınıf öğrencilerinde kelime servetinin tesbitine yönelik bu çalışma sırasında, 250 kişilik bir denek grubu seçilmiş, bunlara birer serbest kompozisyon ve birer özgeçmiş yazdırılarak kullandıkları kelimelerin sayısı, dolayısıyla sahip oldukları kelime servetinin belirlenmesi amaçlanmış. Çalışma sonucunda üniversite son sınıf öğrencilerinin (bir başka ifadeyle, toplumumuzun aydın adaylarının) 1274 ilâ 1324 arasında aktif kelime servetine sahip oldukları, yani ortalama 1300 kelimeyle yazdıkları belirlenmiş. Bu sonucun alınmasında, mevcut sistemdeki çarpıklıkların, ortaöğretimde çocuklarımıza bir türlü vermeyi başaramadığımız dil ve edebiyat zevkinin önemli bir payının bulunduğunu düşünmenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

“Büyük Yolculuk”

Burhan Ferdi Bolan. **Büyük Yolculuk.**
Kültür Bakanlığı, Çocuk Kitapları 17,
Çocuk Romanı, İstanbul 1976, 294 sayfa.

Hayrettin PARLAKYILDIZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üni.
Eğitim Fak. Öğretim Görevlisi

Çocukların eğitiminde etkili olan çocuk kitaplarının yazımı, hiç şüphesiz çocuk eğitimindeki arayışların bir sonucudur. Çocuk edebiyatı kültürü içinde en hassas yaklaşım ise, “çocuğa görelilik” ilkesiyle başlar.

Kültür Bakanlığı bu ilkeyi dikkate alıp, gözden uzak tutmamış olacak ki, bu tutumunu, 1975’ten itibaren yayınlamaya başladığı çocuk hikâye, roman ve masalları ile çizgi roman çalışmalarını uzun bir süre devam ettirmiştir. Son bir-iki yılda pek mesafe katılmamıştır. Ancak bizim bu sayıda tanıtıp, eleştirisini (tahlilini) yapacağımız *Büyük Yolculuk*, 1976 yılındaki duyarlılık ve anlayışla seri halinde basılanlardan bir tanesidir.

Eserin Fizikî Özellikleri

Kitap, 13,5x10 ebadında, 70 gramlık birinci hamur kâğıda 8 puntoluk kitap harfleriyle basılmıştır. Ayrıca bez ciltli ve iplik dikişlidir.

Kitabın bu tarzdaki basım şekli, çocukların kullanımını açısından uzun ömürlü olup, cep kitapçığı niteliğini korumaktadır. Kitabın yalnız ön ve arka kapağındaki resim, roman kahramanı olan Ali’nin hayal dünyasını yansıtmaktadır. İç kısımlarda herhangi bir resimleme sözkonusu değildir. Kitabın özel olarak hitap ettiği bir yaş grubu yok, ama çocuk romanı diye belirtiliyor. Cümlelerin özellikleri ve yazıların puntolarına bakılırsa, ilköğretim 1. kademe 2. devreden itibaren (5.6.7. sınıfa kadar) okunabilir.

Edebiyat Sosyolojisi Bakımından

Eser, Kültür Bakanlığı’nın 5.12.1985 tarih ve 1865

sayılı kararıyla 1. defa olarak 60.000 adet basılmıştır. Kültür Bakanlığı bu konudaki yayın politikasını çizgi roman ve çocuk piyesleri açısından devam ettirmektedir. Çocuklar için yazılan hikâye ve romanların yayımı özel sektöre nazaran oldukça azdır. Yazar Burhan Ferdi Bolan’ın çocuk edebiyatına olan ilgisi, bu *Büyük Yolculuk* kitabıyla ve çocuklardaki gözlemlerini iyi kullanmasıyla kendini göstermektedir.

Eserin dağıtımı o yıllarda, M.E.B. yayınevleri vasıtasıyla yapılmakta idi. Günümüzde ise, kendine bağlı (DÖSİM) satış merkezleriyle gerçekleştirilmektedir. Kitap, 19 bölümden ibaret olup, her bölüm bir diğer bölümle bağlantılıdır. Bunlar: “Bir Yaz Günü, Veli, Kemal Usta, Bidonlar, Sandığım, İş Başına, Kuş Gözleri, Kamçı, Denizci, Numaralar, Şeftali Suları, Martı, Ben İzciyim, Büyük Yolculuk, Tarabya, Batıyoruz, İstinye, Yalılar, Pembe Ufuklar” gibi başlıklarla verilmiştir.

Muhtevaya Dayalı Özellikler

Eserde, ilkokulu bitiren Ali’nin bidonlardan sal yapabilmek için, her türlü cefaya katlanması, sonunda hedefe ulaşıp, hayalini gerçekleştirmesi, yolculuğun sonunda hüsrana uğraması anlatılıyor.

Ali, hayalini gerçekleştirmek pahasına her zorluğa katlanırken, zaman zaman da ümitsizliğe kapılmaktadır. Lâkin oldukça da inatçı, verdiği karardan dönmek istemeyen bir yapısı vardır: “*Tuttuğun işten yarı yolda döndün! dedirtmeyeceğim kendime.*” (s.101)

Çocuğun (Ali’nin) borcuna sadık oluşu, Ârif Efendi’ye verdiği sözü yerine getirişi ve karşılığında da, Arif Efendi’nin takdir niteliğinde çikolata ile ödüllendirmesi; veresiye defterinde 50 TL’ye kadar kredi hesabı açması, çocuklara “dürüstlüğün, doğruluğun” neler kazandırabileceğini davranış olarak vermektedir.

Ali, yaptığı Martı isimli yelkenle (salla) Sarıyer’den Sarayburnu’na giderken, o anda gördüğü manzaralar ve tarihî eserlerle türbeler karşısında hayranlığını gizlemiyor; geçmişini arıyor. Denizci bir ruhla Beşiktaş’tan geçerken, Barbaros’un türbesini gözleri arıyor ve türbenin kubbesini görünce seviniyor: “*Yiğitler yiğidi Barbaros orada yatıyordu. Ey koca arslan! dedim içimden. Bizlere bıraktığın meşalenin alevini söndürmeyeceğiz! Bak, şimdi bunu nasıl kanıtlayacak, kadırgaların dümen sularıyla ıslattığı şu karşı*

kıylara, torunlarına yaraşır biçimde nasıl ayak basacağım!” (s.281-282)

Eserde olayın kahramanı olan Ali, büyük ve usta bir denizci gibi, denizcilikteki terimleri çok iyi biliyor ve arkadaşı Veli'ye bir kaptan edasıyla: “Veli iskele abli mola! Sancak abli tiromola! Altabaşa babafingoya fırla! Fora et bütün yelkenleri! Bütün yelkenler fora!” (s. 282) gibi talimatlar veriyor.

Martı adlı yelkeniyle denize açılan Ali, Tarabya koyuna gelmeden, denizde azgın sularla bir köpeğin (Kurt'un) boğuştuğunu görmüş, onu kurtarma çabasına girerek; Kurt'un kurtarılma sevincini arkadaşı Veli ile paylaşmıştır. Hayâl ettiği yolculuk içinde geçirdiği bazı maceralar (Kurt isimli köpeğin denizde dalgalarla boğuşması, akşam üzeri kara bulut ile kısa bir deniz fırtınası yaşaması vs. gibi) Ali'yi olgunlaştırarak, hayata bakış tarzını da etkilemiştir.

Eserde işlenen ana fikir; bir işi plânlayınca bıkmadan, yorulmadan o işin üzerine giderek hedefe ulaşma çabasıdır. Her türlü zorluğa katlanarak, sabırla arzu edilen işi başarma.

Eser yazılı anlatım türlerinden roman özelliğini taşımaktadır. Roman, konusu itibarıyla dikkat çekici, 11-14 yaşlarındaki çocukların hayal gücünü geliştirici tarzda ele alınmıştır. İyi yazımın temel unsuru olan konu, güzel işlenmiştir.

Eserde; “başarma azmi, doğruluk, verdiği söze sadakat, birlikte iş yapma, arkadaşlık, zorlukları göğüsleme, borcuna sahip çıkma vs.” temel değerler işlenmiştir.

Şahıslar kadrosu açısından bakıldığında; roman kahramanı Ali, Ali'nin okul arkadaşı Veli, Ali'nin babası, Bakkal Ârif Efendi, Ali'nin arkadaşı Oktay, ayakkabılarını boyatan müşteriler, Veli'nin babası, ayrıca “Martı”, adlı salın (yelkenin) kayalara çarpmasından sonra İstinye'de gemi havuzunda karşılaştıkları gemi mühendisi ve Veli'nin samimi dostu Kurt isimli sokak köpeği yer almaktadır. Burada bir sıralama yaparsak; birinci derecede Ali, ikinci derecede Ârif Efendi, üçüncü sırada Veli gelmektedir.

Olaylar, daha çok Ali ile Ârif Efendi arasında geçmektedir. Eserde işlenen zaman, takvime bağlı olarak, genelde yaz tatili zamanı ele alınmıştır. Mekân olarak, olay, İstanbul'un Sarıyer semti ile bu semtin sınıllarında

inde geçmektedir.

Eserin Dili ve Anlatımı

Yazar, muhatabı olan çocukların diline zaman zaman inebilmiştir. Olayların bazıları, çocukların anlayabileceği şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Onları biktırmayacak şekilde sade bir dille ele alınmıştır. Bazı kısımlar (Kuş Gözleri, Kamçı, Denizci, Numaralar gibi), oldukça güzel işlenmiş olaylar meraklandırıcı bir şekilde verilirken, romanın düğüm bölümü okuyucunun heyecanını doruğa çıkarmayı başarmıştır. Yazarın bu konudaki ustalığını göz ardı etmemek gerekir.

Eserin bölümleri iyi ayarlanmış, bölümler arası bağlantılar iyi kurulmuştur. Anlatım tarzını güçlendiren deyimlere, lakaplara, özel söyleyiş ve diyaloglara yer verilmiştir.

Deyimler:

“Aynı kıçlı bot, bıyıkların altından gülmek, iki-üç dalga yemek, kayısı pestiline dönmek.”

Sıfatlar:

“Çağanoz Ali” (ayakları içeri basarak yürümek) (s. 10).

Özel söyleyişler:

“İskarmoz bağları”, “Kemal Usta'yı teknesinin iskarmoz bağlarını değiştirirken gördüm.” (s. 34)

“Küpeşte yapmak”, “İki öne iki arkaya sonra kallasların üzerlerine enlemesine tahtalar çakıp, küpeşte yapacağım.” (s. 38)

“Tatsız oluyordu lodos balığı” (s. 44)

“Acı gerçek tokat gibi çarptı, yeniden suratıma” (s. 48).

“Fırçayı havada döndürüp yakalamak” (s. 54)

“Adamın kahır çekmiş pabuçları pırıl pırıl oldu” (s. 95)

Bu tür söyleyişler, orta okul (12-14 yaş) seviyesindeki bir çocuğun olamaz. Yalnız çiraklıktan geldiği için, bu söyleyişleri de normal bulabiliriz. Bu tarzdaki ifade şekli Ali'nin olgunlaşmış hissini vermektedir.

Ali, her bölümde yeni bir hayal, yeni bir heyecanla yaşarken, birden heyecanı korkuya; hayali ise, acıya dönüşüyor. Yalnız her seferinde yılma yok, yeni bir ümit, yeni bir başlangıç var.

Baba-oğul arasındaki diyalog Sandık başlıklı bölümde çok iyi kurulduğu gibi, babanın öğretici ve eğitici ifadeleri de önemli: “*Gel kendin boya. Yalnız acele edip, yerlere damlatma. Acele iş iyi olmaz.*” (s. 68)

Cümle kuruluşu açısından bazı bozukluklar var; ama Ali'nin ilkokulu yeni bitirmesine rağmen, coğrafi bilgisinin de iyi olduğu gözleniyor:

“*Sandığı ve iskemleyi yere bırakıp, yanlarına gittim. Alıcı gözle yeniden seyretmeye başladım. Üstlerinde yabancı dilden birşeyler, sonunda Hong-Kong yazılıydı. Demek dünyanın tâ öteki ucundan gelmişlerdi. Bana kısmet olurlarsa, uzun gezileri daha sürecekti.*” (s. 71-72).

Aşağıdaki ifadelerle bakılırsa, romanın bazı kısımlarındaki anlatım tarzının çocuksu olmadığı görülmektedir. (Çocuk edebiyatının bir özelliği de, çocuksu ifade taşımasıdır.):

“*Koca süslü sandığın iki yanında kapakları geride, renk renk boya şişeleri, kavanozlar diziliydi. Aralarına bir demet fulya çiçeği koymuştu.*” (s. 78)

“*...Karnım aç olduğundan tömbekinin ağır kokusu, çardaktaki salkım çiçeklerin baygın kokusuna karışınca midem bulanmaya başladı.*” (s. 87)

Eserin dersle ilgisi pek yok denilebilir. Okumayı ve hayal gücünü gerçekleştirecek bir roman olduğu için, sınıf dışında (serbest biçimde) okunmalıdır. Bazı bölümler (Şeftali Suları, Sandık vs. gibi) sınıf içinde de okutulabilir. Eser daha çok İş-Teknik Dersi model yapım konularıyla ilgilidir. Ayrıca Sosyal Bilgiler der-

si için, Marmara bölgesi (İstanbul ve semtleri)nden bir kesit verilmiş. Tasvirler, oldukça kuvvetli. “Şimdiki, geniş ve görülen geçmiş zaman” kipleri kullanılarak, anlatım devam etmiştir.

Çocukların hayal gücünü genişletici, zenginleştirici ve okuma heyecanı vererek, anlamayı kolaylaştırıcı olması bakımından bu romanı önemli görebiliriz. Çocuklarda iş sevgisi uyandırabilir. Roman kahramanı Ali'nin hiç yoktan başlayıp, ayakkabı boyacılığından “Martı” isimli bir sal yaptığını görüyoruz. Roman, çocuklarda iş sevgisi uyandırırken, sıkıntılara da göğüs germesini öğretmektedir. İnsanlar arası ilişkilerde nasıl bir davranış sergileneceğini öğretmesi bakımından da önemli mesajlar vermektedir.

Rol dağılımı için, pek dramatizeye uygun değildir. Gözlem gücü kazanıp, başarıya azmini de kamçılamaktadır.

Eser okunduğu zaman, bir başka eseri okuma heyecanını verebiliyor. Akıcı bir anlatım tarzı bulunduğu için, okuma sevgisi yaratabilir. Çocuklar yeni heyecanlar peşinde olduğu için, bazı şeylerin hayalini kurabilirler.

Eserin, hayata yakınlığı “*gemi yapımı ile ayakkabı boyacılığı*” şeklinde görülebilir. Ders kitapları için, eserden örnek metin seçiminde “*Şeftali Suları*” ve “*Sandık*” gibi bölümler seçilebilir.

Piyasada çocuklara yönelik hikâyelerin çoğunlukta olduğu bir zamanda, cep kitabı niteliğindeki bu tür çocuk romanlarının ilköğretiminin 8 yıla çıktığı günümüzde değer bulacağı ve yayınlanacağı ümidiyle!...

NÜZHET ERMAN ŞİİR ÖDÜLÜ

Yaşayan Türkçe ile insan ve toplum plânında hakikati ve estetikte mükemmeliyeti yakalamak isteyen yaratıcı düşünceleri teşvik ederek şiir sanatına katkıda bulunmak ve merhum şâir, değerli vali "Nüzhet Erman"m aziz hâtirasını yaşatmak amacıyla "NÜZHET ERMAN ŞİİR ÖDÜLÜ"nüün ikincisi düzenlenmiştir.

Yarışmaya Katılma Şartları

1. Yarışmaya Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes katılabilecektir. Ancak, İLESAM yönetim ve denetleme kurullarında görevli olanlarla birinci yarışmada ilk üç dereceye girenler katılamayacaklardır.

2. Yarışmaya herkes bir rumuzla katılacaktır. Rumuzlar gönderilen eserin sağ üst köşesine yazılacaktır. Yarışmanın adı-soyadı, adresi, varsa telefonu, kısa biyografisi, bir adet vesikalık fotoğraf ile ödül kazanmaları halinde eserin yayımlanması sırasında kitap kapaklarına "NÜZHET ERMAN ŞİİR ÖDÜLÜ" ibaresini koymayı taahhüt ettiğine dair imzalı bir belge aynı rumuzu taşıyan ayrı bir zarfa konulacaktır. (Bu zarf eserle birlikte ikinci bir zarfa konularak gönderilecektir.)

3. Yarışmaya gönderilecek şiirlerde vezin şartı, şekil özelliği ve sahife miktarı aranmayacaktır.

4. Yarışmaya gönderilecek şiirlerin;

a. Yarışma tarihine kadar kitap olarak yayımlanmamış olması,

b. En az 20 adet olması,

c. Kitap şeklinde, daktilo veya bilgisayar ile iki aralıklı, altı nüsha olarak yazılması gerekmektedir.

5. Verilecek ödül miktarı:

Birinciye : 50.000.000 TL.

İkinciye : 30.000.000 TL.

Üçüncüye : 25.000.000 TL. verilecektir.

İlk üç eserin 1998 yılı içerisinde bastırılmak istenmesi halinde eser sahiplerine kazandıkları ödül miktarı kadar ayrıca yardım yapılacaktır.

6. Ödüle hak kazananların ödülleri düzenlenecek bir törenle verilecektir.

7. Seçici Kurul Üyeleri:

Prof. Dr. Sadık TURAL

Prof. Dr. Talât Sait HALMAN

Prof. Dr. Bilge ERCİLASUN

Rıza AKDEMİR

Filiz ERMAN-ÖREKLİ

8. Katılacak eserlerin 31.03.1998 tarihine kadar aşağıdaki adreste olacak şekilde gönderilmesi gerekmektedir.

İLESAM

(NÜZHET ERMAN ŞİİR YARIŞMASI)

İzmir Caddesi, No : 33/16

Kızılay - ANKARA

Tel : (0-132- 419 49 38 - 417 52 65)

Fax: 419 49 39

BELKİ

Belki bir ışık, bir iz kalır diyorum.

Bu şiiri olmuyacağım yarına,

Gelecek günlerin karanlıklarına

Bir deniz feneri gibi yolluyorum.

Su içinde balık, buz üstünde kayak,

Yok kimseye bu hengamede dur-dayak,

Ey, bin yıl sonraki! seni giderayak

Düşündükçe bir tuhaf oluyorum.

Bakıyorsun uçbin bilmem kaç yılında,

Zamane güneşinin aydınlığında,

- Seni elbetteki melek kılığında -

Kaybettiklerimi bir bir buluyorum!

Nuhun gemisinden inerek dünyaya,

Bugüne kadar geldik, yaşadık güya.

Belki top arabasında, belki de yaya

Geçip gidilecek günü kolluyorum!

* Şair Nüzhet Erman'ın *A Benim Canım Efendim* (1958) adlı kitabından alınan bu şiirin ilk dârtlûğü şairin kabrinin baş mermerinde yazılıdır.

ANIS

Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi
Quarterly Magazine of Carpet, Weaving & Embroidery Arts
100.000 TL

Y I L : 1

Y E A R : 1

S A Y I : 3

I S S U E : 3

A R A L I K 1997

D E C E M B E R 1997

Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 28

MİLLİ BÜTÜNLÜĞÜMÜZ VE HACI BEKTAŞ VELÎ

ETHEM RUHİ FİĞLALİ - MEHMET AYDIN

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 27

ANADOLU'NUN BÜTÜNLEŞMESİNDE AHMED YESEVÎ'NİN YERİ

MÜJGÂN CUNBUR

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 26

MİLLİ BÜTÜNLÜK VE GÜVENLİĞİMİZ

MUZAFFER ÖZDAĞ

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 29

MİLLİ BÜTÜNLÜĞÜMÜZÜN KAYNAKLARI: ASYA'DAN ANADOLU'YA TAŞINANLAR

HARUN GÜNGÖR - ABDURRAHMAN KÜÇÜK

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI